

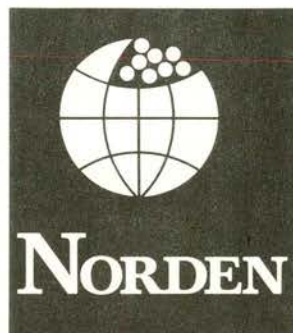
IDÉ & VERKLIGHET

Föreningarna
Norden genom 70 år

IDE & VERKLIGHET

**Föreningen Norden
genom 70 år**

Jan A Andersson

Föreningen Nordens symbol - en symbol för folkligt nordiskt samarbete.

De åtta punkterna markerar Nordens fem suveräna stater: Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige, samt de tre självstyrande områdena Färöarna, Grönland och Åland.

Jordgloben markerar att samverkan inte bara gagnar våra nordiska länder, utan också ger bättre möjligheter för fred och rättvisa i hela världen.

Föreningen Norden är en partipolitiskt obunden sammanslutning av enskilda medlemmar och organisationer. Föreningen verkar för ett ökat nordiskt samarbete inom bland annat arbetsmarknad, näringsliv, utbildning, forskning, kultur, massmedia, bistånd och miljövard.

Inom Föreningarna Nordens Förbund samarbetar vi med våra motsvarande organisationer i de övriga nordiska länderna. Tillsammans har vi mer än 100.000 enskilda medlemmars stöd.

Idé & Verklighet

Författare: Jan A Andersson

Layout: Eriq Norberg

Tryck: Ekonomi-Print AB, Stockholm 1991

Utgivare: Föreningen Norden, Hantverkargatan 33

112 21 Stockholm

ISBN 91-85276-49-9

© Författaren och Föreningen Norden

Omslagsbilden föreställer svenska, norska och danska varuutbytesdelegationerna från 1917. Ur Föreningen Nordens arkiv.

Innehåll

Förord	9
Krig och skandinavism	11
Skandinavism	11
Varuutbyte föreningar	14
Sammanfattning	15
Föreningarna Norden bildas	17
Det svenska initiativet	17
Kompromisser	19
Globalt folkförbund mot regionalt samarbete	20
Föreningarna kan bildas	22
Norræna Félagid bildas på Island	24
Föreningen Norden i Finland	24
Sammanfattning	26
Verksamhetens framväxt	29
Upplysning och kontakt	29
Publikationer	30
Kurser	31
Tidningar	32
Radiosamarbete	32
Skolarbete	33
Läroboksgranskning	34
Reseverksamhet	36
Reformverksamhet	37
Arbete för borttagande av resehindren	37
Medborgarlagstiftning	38
Ekonomiskt samarbete	39
Sammanfattning	42
Föreningarna under andra världskriget	43
Föreningarna och den nordiska väckelsen	43
Finland – medel i fredssträvanden	45
Danmark – tillväxt och sammanslagning	47
Sverige – tillväxt och omorganisation	50
Norge – underjordisk verksamhet	53
Island – självständighet och nordisk orientering	54
Debatten om det fredstida samhället	56
Hjälpverksamhet	57
Relationerna mellan föreningarna	59
Sammanfattning	60

Tiden efter kriget	61
Föreningarna omorganiseras	61
En ny plattform	62
Återupprättande av kontakter	64
Ungdomsverksamhet	65
Nya föreningar bildas	68
Norrøna felagid	69
Föreningen Norden på Åland	70
Medlemsutveckling	71
Vänortsrörelsen	75
Thisted – Uddevalla – Skien – Loimaa	75
Adoptivort...	77
...blir fadderort...	78
...blir vänort	81
Vänortsrörelsens utveckling	83
Det officiella nordiska samarbetet	87
Ekonomiskt samarbete	88
Nordiska Rådet	89
Föreningarna Nordens Förbund	91
Föreningarnas initiativ	93
Personligt engagemang	94
Gränsregionalt samarbete	95
Miljö	96
Språkfrågor	96
Avslutande diskussion	99
Mål och organisation	99
Kontaktverksamhet	100
Kulturverksamhet	101
Reforminitiativ	101
Idé & verklighet	102
Bilagor	105
Några fakta om Föreningarna Norden	105
Statistik	111

Förord

Vad är föreningarna Norden? Ett kort svar på den frågan säger att de är sju ideella föreningar som verkar i de fem suveräna länderna, Danmark, Island, Finland, Norge och Sverige, samt i de självförvaltande områdena Färöarna och Åland. Målet med föreningarnas verksamhet är att bryta ned betydelsen av gränserna mellan de nordiska länderna. Ett något längre svar på frågan försöker jag ge i den här lilla skriften.

Materialet är mycket stort. Det för med sig flera konsekvenser. För det första är syftet med den här skriften begränsat till att dra några av linjerna i de nationella föreningarnas utveckling sedan starten 1919. Lokalavdelningarnas arbete, som varit så väsentligt sedan 1943, lämnas därför utanför framställningen. För det andra behandlas några perioder mer ingående än andra.

Tonvikten ligger här på tiden kring föreningarnas uppbyggnad på 1920- och 30-talen, omorganiseringen under och efter andra världskriget, samt vänortsrörelsens framväxt. En anledning är att det här är skeenden som är på väg eller har försvunnit ur minnen och arkiv. En annan anledning är att jag hoppas få komma tillbaka till föreningarna Nordens roll i det politiska, ekonomiska och kulturella samarbetet efter andra världskriget i andra sammanhang.

Materialet har bestått av föreningarnas verksamhetsberättelser och protokoll, tidningar och tidskrifter samt tidningsmaterial, dels från föreningarnas egna urklipps-samlingar, dels från bland annat Brages urklippsverk i Helsingfors.

Under arbetets gång har jag rest till de sju huvudföreningarna för att samla in material. Överallt har jag blivit väl omhändertagen och en rad personer har med stor öppenhet gjort sitt bästa för att beskriva föreningarnas mysterier för mig. Jónas Eysteinnsson, Gils Gudmundsson, Einar Pálsson, Sighvatur Björgvinsson, Pekka Tuominen, Lars-Ingmar Johansson, Lars-Erik Fagerlund, Hedin Klein, Bardúr Jakupsson, Helge Seip, Gerhard Arnesen, Søren Sørensen, Ole Harkjær, J.O. Tallqvist, Christoffer Schildt, Gunnar Floman, Gustav af Hällström, Yngve Kristensson, Rune Lanestrand, Swante Holm, Åke Landqvist och många andra. Tack för Ert tålamod och Er vänlighet!

Jag hade förmånen att få träffa Arne F. Andersson. Han gick bort den 25 mars 1990. Arne F. var direktör i den svenska Föreningen Norden under åren 1945 till 1979 och han var en av dem som byggde upp det nordiska samarbetet. Han var både en visionär praktiker och en praktisk visionär och kanske viktigast av allt, han fann en glädje i sitt arbete.

Skriften Du håller i din hand hade inte varit möjlig att göra utan stöd till resor och material från Letterstedtska föreningen, Nordsam, Svensk-Danska kulturfonden samt Svensk-Norska kulturfonden. Resorna till Färöarna och Island har varit möjliga genomföra tack vare bidrag från särskilda medel för kulturellt utbyte mellan Sverige och Färöarna, respektive Sverige och Island.

Jag är skyldig Bengt Lundell ett stort tack för hans vänliga råd.

Lund den 30 september 1990

Jan A. Andersson
Statsvetenskapliga institutionen, Lunds Universitet

Krig och skandinavism

Föreningarna Norden i Danmark, Norge och Sverige bildades i ett sammanhang under månaderna mars och april år 1919. Förberedelserna skedde under en tid då 1:a världskriget rasade utanför de tre neutrala staternas gränser och då Finland smärtsamt och blodigt genomgick förvandlingen till en självständig stat. Bildandet skedde 14 år efter det att Norge rivit sig löst från unionen med Sverige, en utveckling som präglades lika mycket av frigörelse från ett kulturellt beroende av Danmark som ett politiskt beroende av Sverige.

Skandinavismen hade givit konkreta resultat i form av bland annat mynt- och postunion som grep in i befolkningarnas vardag. Förhoppningar om ett närmare skandinaviskt ekonomiskt samarbete grusades dock när mellanrikslagen, som innebar en svensk/norsk tullunion, upphävdes av den svenska riksdagen år 1895. Idén om en tullunion levde dock kvar bland politiska och ekonomiska kretsar, vilka stärktes av de uppenbara fördelar länderna hade av varuutbytet under det 1:a världskriget. Skandinavismen som kulturell rörelse och som förespråkare för utökat praktiskt samarbete möttes under denna omvälvande tid då de tre neutrala staterna pressades samman. Ett resultat av detta möte blev föreningarna Norden.

—Skandinavism—

Studentmötet vid Uppsala högar år 1856, karakteriseras av Bo Grandien i boken "Rönndruvans glöd" som på en gång en storslagen final för skandinavismen och en lika storslagen spelöppning. Det var en final därför att det var sista gången som deltagarna i ett sådant möte trodde att en skandinavisk förening verkligen skulle komma till stånd. Den högsta statsmakten hade de med sig. Spelöppning därför att det gav deltagarna så starka intryck som de bar med sig trots kommande nederlag och som därför gav viktiga resultat för framtiden.

På återresan från detta stora möte gav konung Oscar I en stor fest på Drottningholm för deltagarna och höll ett berömt skåltal där han fastslog att krig mellan skandinaviska bröder hädanefter var omöjligt: "detta oryggliga beslut står med outplånliga drag inristadt i de tvenne nordiska konungarnas hjärtan, i de trenne skandinaviska folkens bröst." Samtidigt meddelade han att "våra svärd stå redo till gemensamt försvar."

Detta var startsignalen till förhandlingar om en dansk-svensk/norsk union som ledde fram till ett konkret förslag om ett försvarsförbund. Ett hinder var den danske utrikesministern von Scheele, själv från Holstein, som fick kung Fredrik VII att säga nej med motiveringen att Holstein saknades i uppgörelsen. Då ministären von Scheele kort därefter tvingades avgå och den nya regeringen hade en positiv syn på förslaget var det för sent. Oscar I hade tagit nederlaget hårt och strax efter insjuknat. Utan dennes inflytande sade den svenska regeringen nej till danskarnas initiativ under slutet av 1857.

I kriget mot Preussen 1864 fick Danmark ensamt lida nederlag. Endast några frivilliga från Sverige och Norge deltog, de flesta kom aldrig hem igen. Ett "skammens och bedrövelsens år" kallade den konservative publicisten och politikern Adolf Hedin

detta. Hedin bildade tillsammans med bl a liberalerna Harald Wieselgren, Adolf Fredrik Nordenskiöld och Axel Key Nordiska Nationalföreningen i mars 1865. Slutmålet för denna förenings ambitioner var ett nordiskt statsförbund med fri inre styrelse i varje land men med gemensamt försvar och gemensam utrikespolitik. Man samarbetade med de nybildade föreningarna Nordisk Samfund i Danmark och Nordisk Selskab i Norge, och planerade en gemensam tidskrift. Av detta blev "Nordisk Tidskrift för ekonomi, politik och kultur" redigerad av professor Gustaf Hamilton i Lund.

Trots sin förment realistiska hållning överlevde dessa föreningar inte 1870-talets bistra klimat, sådana utrikespolitiska ambitioner som föreningarna gav uttryck för var inte gångbara. Tidskriften lades ned redan 1870 men ersattes 1878 av "Nordisk tidskrift för vetenskap, industri och konst", grundad av Letterstedtska föreningen. Denna tidskrift är nu inne på sin hundraelfte årgång, "den sextiofjärde i den nya serien som i samarbete med föreningarna Norden begyntes 1925".

Skandinavismen hämtade till en början sin kraft ur de national-liberala strömningar som drog genom Europa efter Wien-kongressen. Folkens rätt ställdes mot furstarnas, nationalism och demokrati mot statssystem och kungavälde. Grunden för skandinavismen var nationalitetstanken. Länder och folk som liknar varandra i fråga om språk, religion, traditioner och tänkande, geografiska och ekonomiska förhållanden, anses bilda enheter på en stadigare grund än vad gällde områden vars gränser dragits upp av dynastiska skäl eller maktpolitiska tillfälligheter.

Det fornnordiska kulturarvet, Eddan och vikingatidens kultur, ansågs vara den grund på vilken de nordiska staterna kunde bygga sin enhet. Inspirationen hämtade de svenska skandinavisterna först från Danmark, sedan från Norge. Norrmännen höll före att den fornnordiska kulturen hade sin upprinnelse där, vilket svensk medelklass kunde förlåta dem tack vare att man här fann all den fornnordiska kultur man letade efter bland fjällvärld, bönder och fornminnen.

Det allt intensivare parlamentariska reformarbetet i Norge älskades lika mycket av frisinnade i Sverige som en vidsträckt konservativ opinion avskydde det. Böndernas inträde i stortinget 1835 hälsades av svenska liberaler som "ett tecken på landets ungdomliga, vårliga frihetskamp", medan de konservativa såg det som en fräck och oborstad handling av bönder utan förfining och kultur. Men Norge hade stor dragningskraft i vissa svenska kretsar.

På 1870-talet var kommunikationerna sådana att det blev lättare att resa i Norge och enskilda författare och konstnärer fotvandrade för att finna motiv för sin konst. Ellen Key var en av dem som så berusades av landet och den store diktaren Bjørnstjerne Bjørnsson att hon började skriva på norska.

Bo Grandien har i en prenumerationsanmälan till Göteborgs Handels & Sjöfarts Tidning från den 28 december 1871 sett uttryck för uppfattningen att de nordiska folken har en särskild uppgift att fullgöra i det mänskliga framåtskridandets tjänst, men står det, "först måste de dock söka sig tillbaka till sitt eget ursprung, till fornminnena och folket". Föreställningen om Nordens gemensamma urhistoria, de nordiska folkens särskilda uppgifter i världen och deras sammanlänkade öden är arv som har förts vidare från skandinavismens storhetstid. Kopplat till detta finner vi folkbildningstanken där det fornnordiska kulturarvet skulle föras vidare. Grundtvigs idéer har haft en alldeles enastående genomslagskraft i de nordiska länderna med grundandet av ett stort antal folkhögskolor. Grundtvig hade hävdade att de nordiska länderna skulle få utvecklas och blomstra enligt sina egna förutsättningar på en gemensam fornnordisk grund.

Hans visioner gällde närmast ett långt gående vetenskapligt samarbete. År 1839 presenterade han idén om en gemensam nordisk akademi i Göteborg, en idé som

återkommer då och då under olika skepnader även under 1900-talet. I linje med detta skulle språken hållas rena i likhet med isländskan och kunna förstås av gemene man. Stavningsreformer blev därför ett viktigt inslag i språkvården. Vid ett rättskrivningsmöte i Stockholm 1869 sökte man skapa vissa gemensamma regler. En gällde avskaffandet av substantivens stora begynnelsebokstäver, där Danmark och Norge tillämpade det tyska systemet. Ibsen och Bjørnstjerne Bjørnson tog upp dessa regler i sina författarskap, på det sättet fick stavningsreformen spridning i Norge. I Danmark dröjde det till 1940-talet innan man var mogen för en sådan reform.

Under slutet av 1800-talet gled skandinavismen över åt det konservativa hållet med det fornnordiska hemmet som ideal för ett patriarkalt samhälle, den borgerliga familjen blev garanten för ett stabilt samhälle. Arbetsgivaren var lika mycket husbonde som försörjare för sina arbetare. Skandinavisterna i Sverige förenades med skytterörelserna och de nationalistiska strömningar som såg Ryssland som det allt överskuggande hotet.

Bland de personer i Sverige som tog initiativet till föreningarna Norden fanns ivriga försvarsvänner och förespråkare för en försvarsunion som skydd mot arvfien- den som nu 1918 stod i en ny hotande skepnad.

En generation akademiker uppfostrades i skandinavismens idévärld, akademiker som med tiden kom att inneha mer eller mindre inflyttsrika positioner som regeringsmedlemmar, parlamentariker, professorer, tjänstemän, advokater och företagsledare. En del av dem skulle aktivt arbeta för ett närmare nordiskt samarbete, inspirationen var för dem densamma som före 1864. De olika grupperna organiserade sina kontakter över ländergränserna. Det första Nordiska Juristmötet hölls 1872, ekonomerna höll sin första kongress 1862. Inte bara eliterna organiserade sig, den första nordiska arbetarkongressen hölls 1886. För dessa olika grupper innebar det organisatoriska fördelar samtidigt som en mängd personliga kontakter knöts, framförallt kanske mellan ledarskikten.

En del praktiska reformer genomfördes som grep in i befolkningarnas vardagsliv, bland dem post- och valutaunion. Förslag och idéer om skandinaviskt samarbete på handelsns område kom vid 1800-talets mitt. Till grund för idéerna fanns skandinavismens idéinnehåll men inspiration fick ekonomer och företagsledare kanske främst från Tysklands Zollverein som infördes år 1834. Tyskland genomgick en snabb ekonomisk tillväxt efter genomförandet av tullunionen, de skandinaviska staterna borde kunna genomföra samma sak. En stor hemmamarknad skulle ge de skandinaviska staterna en konkurrenskraftig industriproduktion. Industriproduktionen var ännu mycket begränsad.

År 1873 upprättades en valutaunion mellan Danmark och Sverige. Motståndet i det norska parlamentet var för starkt just då, förslaget liknade i allt för hög grad skandinavism tyckte kritikerna. Men Norge gick med två år senare och valutaunionen fungerade fram till det 1:a världskrigets utbrott då länderna löstes från förpliktelsen att växla in sedlar mot guld. Island trädde in 1924, samma år upphörde dock unionen i praktiken. Centralbankernas kontakter fortsatte dock med informationsutbyte och årliga möten.

En tullunion fungerade i praktiken mellan Sverige och Norge, då mellanrikslagen 1874 utvidgades så att alla avgifter på egenproducerade varor avskaffades. Detta ledde till en arbetsfördelning som gynnade Norges industriella tillväxt. Norskt näringsliv fann ordningen utmärkt medan protektionistiska kretsar i Sverige klagade allt mer högljutt. Mellanrikslagen sades upp av Sverige år 1895, handeln mellan de båda länderna sjönk, liksom förhoppningarna om ett utökat ekonomiskt samarbete mellan de skandinaviska länderna.

—Varuutbyte förenar—

Idén om ett utvidgat ekonomiskt samarbete mellan de skandinaviska länderna fick inte livskraft, de protektionistiska krafterna var för starka. År 1914 började det 1:a världskriget som fick allt annat att verka litet. Det gällde nu att hålla sig utanför kriget och bevara neutraliteten, att klara varuförsörjningen med inhemska och importerade varor.

Den 31 januari 1917 började Tyskland föra ett oinskränkt u-båtskrig. Detta tillsammans med ententens blockad hade svåra effekter på de tre neutrala skandinaviska ländernas ekonomi och varuförsörjning. Personer inom danskt näringsliv tog i mars 1917 kontakter med motsvarande kretsar i Norge och Sverige vilket ledde till ett med regeringarnas goda minne igångsatt varuutbyte.

En nyckelroll i det här sammanhanget hade det danska Industrirådets ordförande Aleksander Foss, vilken vi senare återfinner som en av initiativtagarna till en dansk förening Norden. Flera andra av de danskar som deltog i föreningsbildandet hade anknytning till handelsutbytet. Danmark kunde undvara smör, kött, fläsk och spannmål, livsmedel som Sverige och Norge var i trängande behov av. Danmark behövde järn, stål, trävaror och papper, varor som Sverige och Norge kunde undvara. Danmark behövde konstgödning till utsugna åkrar, något som Norge kunde bistå med. Varuutbytet tycks ha fungerat till stor ömsesidig belåtenhet.

Regeringarna såg sig inte tvingade att engagera sig förrän i september 1917, då situationen var så allvarlig att ransoneringar blev nödvändiga. Livsmedelsbristen i Sverige ledde till hungerkravaller och en mycket instabil politisk situation. Speciella regeringskommissioner tillsattes då för att samordna åtgärderna. Utbytet var oerhört betydelsefullt på många sätt, inte bara för folkförsörjning och näringsliv. Länderna upprättade kontakter vid sidan om de gängse diplomatiska kanalerna för att kunna lösa praktiska problem på ett smidigt sätt.

Det fanns inte plats för så mycket av nationell chauvinism, det som förenade var känslan av en ödesgemenskap där de tre neutrala staternas öden var beroende av deras sammanhållning. Känslan av nordisk samhörighet växte sig stark och nu bland ett bredare folklager än tidigare. Det viktiga var att i det här sammanhanget visades den praktiska nyttan av samarbete, vilket präglade inställningen hos många.

Det nyvaknade intresset för samarbete manifesterades även på andra sätt, parlamentariker och olika typer av organisationer tog upp förnyade eller helt nya kontakter med varandra. Parlamentarikerna hade redan 1907 på danskt initiativ bildat Den Nordiska Interparlamentariska Unionen. Den tillkom som en del av L'Union Interparlementaire, en organisation där representanter för olika länders folkrepresentation förhandlade i frågor av folkrättslig art.

Ursprunget till det danska initiativet var ett behov av att dryfta gemensamma handlingslinjer vid de internationella kongresserna. Området för överläggningarna vidgades efterhand från folkrättsliga frågor med speciell nordisk anknytning till ekonomi och socialpolitik. Under de sista krigsåren inledde de tre skandinaviska regeringarna ett omfattande arbete på det socialpolitiska området. Den Nordiska Interparlamentariska Unionen blev ett naturligt forum för skandinaviskt engagerade politiker, som mötesplats och kontaktyta. Organet fungerade på det sättet som en föregångare till Nordiska Rådet och var i funktion till dess Finland trädde in i Rådet 1955. Nordiskt inriktade reformförslag hade i unionen sitt rätta forum, det var också här förslaget om inrättande av Nordiska Rådet lades fram 1952.

Flera verksamheter för offentligt och privat samarbete hade lagts ned i samband med unionsupplösningen 1905. Bland de verksamheter som fick nytt liv under slutet av kriget och strax efter kan nämnas det Nordiska Administrativa Förbundet, de

nordiska juristmötena, de nordiska handelsmötena och de nordiska hantverkarkonferenserna. I alla dessa fora diskuterades samverkan på respektive fackområden, statlig central administration, lagstiftning, handel och ekonomi. Det som saknades var närmast en samordning av alla dessa krafter på privat nivå.

— Sammanfattning —

Intresset för skandinaviskt samarbete var stort i olika kretsar från 1800-talets mitt. Skandinavismens kulturella innehåll var nationalitetstanken, de skandinaviska folk-
en utgjorde en enhet och denna enhet borde vara en grund för en djupare samverkan och i förlängningen en union mellan Danmark, Sverige och Norge. Denna union skulle växa fram organiskt som ett resultat av folkbildning. Dessa tankar tillsammans med idéer om ett skandinaviskt samarbete levde framför allt bland elitgrupper i samhällena, mötte motstånd i den norska nationella frigörelsen och i protektionistiska kretsar i framför allt Sverige.

Det första världskrigets hot mot de skandinaviska ländernas neutralitet, varuförsörjning och handelspolitik förde länderna samman. Med ett nytt intresse för skandinaviskt samarbete uppstod så många gemensamma nordiska föreningar och projekt att en samordning syntes nödvändig. Kulturens människor, näringslivets människor och politiker hade nu ett gemensamt intresse och sådant brukar bära frukt. Med första världskriget föddes en ny självständig stat, Finland, som innefattades i samarbetsintresset. Skandinavismen blev en nordism.

Föreningarna Norden bildas

Skandinavismens mer storvulna och utrikespolitiska innehåll fick ett nytt uttryck bland annat genom en envis agitation av den danske ögonläkaren Christian Frederik Heerfordt. Under krigsåren propagerade denne för ett nordiskt statsförbund under svensk ledning, med Göteborg som huvudstad och kung Gustav V som kejsare. Han nöjde sig inte med att sprida idéerna genom föredrag och publicerandet av en rad skrifter, utan tog kontakt med regeringsmedlemmar, politiker och andra tongivande personer i olika kretsar i Danmark, Norge och Sverige.

En del tycks inte ha varit oemottagliga för agitationen, men idéerna syntes sakna verklighetsförankring och betraktades som alltför fantastiska för att han skulle få något större gehör. Dock lyckades Heerfordt i juni 1917 bilda en dansk förening för nordiskt samarbete.

I Göteborg, "Nordens huvudstad", bildades år 1915 Nordisk Förening. Början till denna står att finna i de gymnasistmöten – vilka omvandlades till studentmöten när deltagarna vuxit till sig – som återupptogs 1911 på initiativ av bland andra Herman Smith-Ingebretsen, sedermera chefredaktör för Aftenposten. Med i kretsen var en person som gjorde sig legendarisk i nordiska sammanhang, Ture Andersson. Han berättade att hans intresse för den nordiska tanken och nordismen kom från rektorn vid Realläroverket i Göteborg, Hilding Celanders, och från Henning Söderhjelm vid Handelstidningen. Det första mötet 1911 skedde i Norge, år 1913 var det den svenska gruppens tur att stå som arrangör. Att inställningen bland allmänheten till de nordiska folken inte var odelat positiv, kunde Ture Andersson vittna om:

"Som ett exempel på vilket bistert andligt klimat det var för det nordiska samarbetet på den tiden, kan jag nämna att, när turen kom till oss här i Sverige att ordna ett möte, hade vi stor möda att skaffa lokaler, ingen ville ta emot folk från de andra nordiska länderna. Till slut fann jag dock en kvinna som var behjärtad nog att ställa sitt pensionat till vår disposition. Det var för övrigt på det av St. Blicher så omsjunga Kinnekulle".

(Intervju med Ture Andersson i "En bok om Sessanlinjen 1935-75", s 8.)

Ture Andersson var med om att bilda "Nordisk Förening" år 1915. Denna, liksom den danska föreningen som bildades av Heerfordt, smälte så småningom samman med de år 1919 bildade föreningarna Norden.

—Det svenska initiativet—

Heerfordt nämns av bl a Nils Herlitz, i juni 1918 sekreterare i den svenska kommittén, som den person som inspirerade professor Johan Gustaf Richert till att genom en hänvändelse till förre finansministern och kammarrättsrådet Conrad Carleson ta det direkta initiativet till föreningarnas bildande. Heerfordt hade bland annat tagit kontakt med en rad försvarspolitiskt intresserade personer vilka finns med i den nio-mannakommitté som från februari 1918 gavs ansvaret för att föreningsbildningen skulle bli verklighet i Sverige samt i Danmark och Norge. Axel Borgström var ordfö-

rande i svenska pansarbåtsföreningen av år 1912, vice ordförande var Johan Gustav Richert. Conrad Carleson var ordförande i krigsberedskapskommissionen fram till 1917 då posten övertogs av nationalekonomen Eli Heckscher. Carleson hade också en central position som verkställande direktör för bokförlaget Norstedt & Söner och med goda förbindelser inom bank- och finansvärlden. Under slutet av kriget gav Norstedts ut boken "Bidrag til Spørgsmaalet om økonomisk Tilnærmelse mellem de skandinaviske Lande", med bidrag av personer som Edvard Hagerup Bull, Povl Drachmann, Nicolai Rygg, Harald Westergaard och Nils Wohlin. Samtliga senare engagerade i föreningarna Norden. Kommittén bestod vidare av ingenjör Sven Lübeck, som tillsammans med Richert var livligt engagerad i kraftverksutbyggnaden i de nordiska länderna, Olof Olsson, socialdemokrat och ecklesiastikminister 1919 – 1920, Gerhard Halfred von Koch, liberal politiker och social reformivrare, rektor Karl Nordlund och bankdirektör Oscar Rydbeck. En av kommitténs första uppgifter var att ta ställning till Heerfordt, vid ett möte den 16 mars 1918 bestämde man sig för att inte ha någon kontakt med denne man vars idéer man betraktade som "fantastiska". Herlitz uppfattade särskilt Conrad Carleson och Eli Heckscher som drivande i förberedelsearbetet.

Carleson, Heckscher och en ung student vid namn Bertil Ohlin (senare partiordförande i folkpartiet och professor i nationalekonomi) fick i uppdrag att ta kontakt med likasinnade personer i Danmark och Norge. Den 29 april 1918 presenterades ett svenskt programförslag för en samling danskar i Köpenhamn. Industrirådets ordförande Alexander Foss, høyre, historikern Aage Friis, radikale venstre, nationalekonomen och statistikern Mikael Koefoed, juristen Julius Lassen, Niels Neergaard, venstre, riksbankchefen Marcus Rubin samt nationalekonomen och statistikern Harald Westergaard. Socialdemokraten Carl Valdemar Bramsnæs var informerad och ställde sig positiv, men var inte närvarande vid detta första möte. Redan den 6 maj 1918 höll den danska kommittén möte med en snäv krets av ledande näringslivsrepresentanter och fick full anslutning till planen. Fyra dagar senare förde man en förhandling med arbetsutskottet till "en foreløpig forening for nordisk samarbejde", den av Christian Frederik Heerfordt upprättade föreningen av 1917. Denna krets förklarade sig villig till att vara med i arbetet. Ett utskott på tre personer valdes den 17 maj att föra arbetet vidare, dessa var Alexander Foss, Aage Friis och Niels Neergaard.

Man kan spåra en klar strategi i den svenska gruppens kontakter, dels har man fått framträdande personer för samtliga stora politiska partier att delta, dels kan man se en påfallande stark anknytning till näringslivets och ekonomins områden. På den norska sidan finner vi bland andra Johan Throne Holst, ägare till Norges största chokladfabrik Freia som år 1918 grundlade det svenska Marabou. Han tillhörde de företagare med internationell inriktning för vilka Sveriges upphävande av mellanrikslagen var ett klart brott mot den fria konkurrensens och frihandelns princip. Den danska statistiska byrån, Statistisk Departement och dess motsvarigheter i de andra länderna var en gemensam punkt för flera personer. Genom de statistiska byråerna hade man ett samlat grepp om handelsutbytet mellan de tre länderna. Rubin, Koefoed, Westergaard och Bramsnæs hade alla på olika sätt varit knutna till denna verksamhet.

Efter ett lyckat möte i Köpenhamn fortsatte Carleson och Heckscher till Kristiania i början av maj månad. Med samma urvalsprinciper hade man kontakt med bl a direktör Johan Throne Holst, professor Halvdan Koht, statistikern Nicolai Rygg samt professor Fredrik Stang, personer som vi senare återfinner i den norska föreningen Nordens styrelse. De församlade herrarna var nog välvilligt inställda men menade att det var nödvändigt att skaffa sig ett starkt parlamentariskt underlag för arbetet. Redan den 11 maj 1918 möttes så en utökad församling i Stortingshuset. Stortingspresident

Anders Buen, arbeiderpartiets parlamentariske ledare, høiesterettsassessor Edvard Hagerup Bull, under krigen høyres parlamentariske ledare samt skeppsredare Johan Ludwig Mowinckel, venstres parlamentariske ledare var med på dette møte og återfinns likaså i den norske foreningen Nordens styrelse 1919. Mowinckel var inte den enda representanten från venstre på mötet, Johan Castberg, justitieminister i venstre regeringen och en av "nyskandinavismens" främsta kritiker var även han med och talade häftigt emot idén om en föreningsbildning. Nyskandinavist eller inte, Mowinckel valdes till ordförande i en kommitté som skulle ta ställning till det svenska initiativet. Den 11 augusti 1918 kunde Mowinckel förklara att den norske gruppen "tillträdte tanken".

— Kompromisser —

Arbetet hade nu kommit så långt så att det i augusti 1918 fanns kretsar i Danmark, Norge och Sverige som var beredda att bilda föreningar med ett gemensamt program för nordiskt samarbete i sina respektive länder. En del såg helst att man bildade en gemensam förening, men denna idé tycks snart ha övergetts. Det visade sig nämligen att hindren ännu inte var överståndna, trots att de personer som var aktiva var mycket medvetna om vikten av att få största möjliga politiska förankring. Det gällde att enas om ett program, där det förelåg ett svenskt förslag som var ganska långt gående vad gäller politisk och ekonomisk samverkan mellan länderna. Motståndet i Norge var kompakt mot allt som kunde påminna om en ny typ av union med Sverige.

Den 8 september 1918 hölls ett möte i Industrirådets lokaler i Köpenhamn där representanter från de tre kommittéerna diskuterade planen för föreningarnas bildande. Sammanträdet hölls i omedelbar anslutning till Nordiska Interparlamentariska Unionens tionde möte. Från den danska kommittén fanns Bramsnæs, Foss, Friis och Neergaard, från den norske Mowinckel, Bull och Løvland. Den svenska kommittén representerades länge av von Koch ensam, skriver Nils Herlitz blygsamt i sin artikel "När föreningarna Norden bildades. Minnen från 1918 och 1919." (Nordisk Tidskrift 1959, sid 137 - 155.).

Docenten i juridik, Nils Herlitz, hade i juni tillträtt som sekreterare för den svenska kommittén och vi kan använda oss av honom som sanningsvitne för vad som hände vid detta möte, Herlitz var med. I väntan på Carleson fick Herlitz tillsammans med von Koch redogöra för det svenska initiativet. En rad stortingsmän hedrade mötet med sin närvaro, moltigande klädde de väggarna för att följa mötets förlopp. Norrmännen var tydligt bekymrade över den svaga parlamentariska anknytningen i den svenska gruppen och de hade på olika sätt förhört sig om svenskarnas politiska bakgrund. Svenskarnas försvarspolitiska bakgrund och konservativa förankring kan ha ökat misstänksamheten för att det var någon sorts nationalistisk storsvenskhet som låg bakom. Ordföranden i den svenska gruppen av Den Nordiska Interparlamentariska Unionen, Theodor Adelswärd, tycks ha delat denna misstänksamhet i det att han i ett brev till Carleson skrev att han fann hela företaget "provokatoriskt".

Mötet hade föregåtts av en del diskussioner som lett fram till att deltagarna hade ett kompromissartat programförslag att ta ställning till. Det första svenska programutkastet vilket danskarna anslöt sig till, var tämligen konkret och pekade på en rad bestämda arbetsuppgifter. Föreningarna skulle bl a ha som mål "att skapa former av politisk eller ekonomisk innebörd för stärkt varaktig sammanhållning mellan de nordiska länderna inåt och utåt."

Från norsk sida hade man starka invändningar mot detta syfte, eftersom, som

Mowinckel formulerade det i ett brev till Carleson den 11 juli 1918, det kunde "förstås derhen, at nye unionelle organer ønskes skapt. En slik tanke vilde imidlertid i vide kredser i Norge møte en sådan motstand, at foreningen derved kunde bli undergravet fra første stund av."

Man fann det dessutom mycket betänkligt att utan vidare godkänna en annan svensk programpunkt som gick ut på att låta föreningen arbeta för "att bereda varje nordiskt land och dess undersåtar en gynnad ställning i övriga nordiska länder, närmast med syfte att befördra varuutbyte och ekonomisk samfärdsl länderna emellan."

Mowinckel menade att detta skulle nog kunna vinna viss anslutning i Norge men den norska kommittén kunde inte ta ställning till saken innan den blev dryftad närmare. Dessa båda konkreta punkter önskade man från norsk sida strukna tillsammans med en tredje som gällde genomförandet av gemensamma bestämmelser inom social och annan lagstiftning, där nationella särintressen inte krävde något annat.

Från norsk sida ville man ha ett vagare och mer allmänt formulerat program där upplysningsarbetet gjordes till huvudsaken i motsättning till det svensk-danska förslaget som syftade till att bygga ut det praktiska samarbetet mellan länderna med konkreta reformer.

Från dansk och svensk sida var man besvikna över att normmännen ville begränsa föreningarnas mål, men man var klar över att om man ville ha Norge med - och om det fanns inga som helst tvivel - så fick man acceptera de norska ändringsförslagen. Det fanns en klart realitetsanpassad uppfattning om att det nu bara gällde att få föreningarna upprättade på en hållbar grund. I ett brev till Alexander Foss skriver professor Friis att han är redo att acceptera den norska formuleringen, "thi det er i Virkeligheden ligemeget, hvad der kommer til at staa i Opraab og Love. Alt beror paa, hvordan Forhold og Stemninger er i de tre Lande paa hvert givet Tidspunkt; det vil saa vise sig, hvorlangt de nuværende gunstige Konjunkturer kan bære Samarbejdet fremad. Alt beror paa ikke at komme ud paa usikker Grund, der brister. Hellere kort, men sikkert."

Det var denna inställning i de svenska och danska kretsarna som låg till grund för mötet i Köpenhamn den 8 september, det var heller inga svårigheter att enas om det gemensamma programmet. Att döma av Nils Herlitz beskrivning av stämningen i möteslokalen, så var det heller inte rätta platsen för någon djupare diskussion kring föreningarnas syften.

Allt var nu egentligen klappat och klart. Den danska tremannakommittén till exempel kunde presentera programmet för sina uppdragsgivare den 4 oktober och presentera ett stadgeförslag för "Foreningen Nordens danske afdeling". Kommittén hade även ett förslag till ordförande i föreningen, nämligen överpresidenten i Köpenhamn, kammarherre Frederik de Jonquières. Församlingen ställde sig enig med kommitténs förslag och man enades också om datum för konstituerande möte, den 17 oktober 1918. En rad utrikespolitiska händelser som upptog människors energi och uppmärksamhet gjorde att detta fick uppskjutas, en regional sammanslutning stod inte längre så högt på dagordningen.

—Globalt folkförbund mot regionalt samarbete—

Under en lång period hade tidningarna som stående rubrik kunnat ha "På västfronten intet nytt". Det blev nu dags att byta ut den. Tyskarnas front bröt nu samman och de

väldiga världspolitiska händelserna lade beslag på all uppmärksamhet. I Danmark såg man utsikter för återförening med Sönderjylland vilket aktualiserade en rad frågor som gjorde det mesta vid sidan om oviktigt. I Sverige var en dominerande utrikespolitisk fråga relationerna till Finland under inbördeskriget och ålänningarnas begäran om återförening med Sverige.

De nordiska länderna drabbades av den fruktansvärda epidemiska influensan spanska sjukan, som grasserade över hela världen och beräknas ha skördat ett sammanlagt antal dödsfall av 20 miljoner människor. Personer inom både privat och offentlig verksamhet hade annat att tänka på än att bilda föreningar.

Utsikterna till fred och president Wilsons storartade vision om ett Nationernas Förbund, garanten för internationell fred och samförstånd mellan folken, grep vida kretsar, även i dessa tre länder som hade förskonats från krigets direkta verkningar. Den nordiska tanken hade kanske för en del mer varit något av ett surrogat för internationalism.

För dessa gällde det nu att spänna krafterna för att förverkliga det överordnade målet: ett folkförbund för internationellt samarbete och fred. Den nordiska tanken stod då närmast som ett hinder i det internationella arbetet.

I oktober 1918 kom förfrågningar från den norska gruppen om vad man nu ansåg om publicerandet av uppropet om föreningarna. Föreningarna kunde se ut att arbeta mot principen med folkens förbund, där det inte skulle finnas sammanslutningar mellan enskilda folk eller folkgrupper, ansåg den norska kretsen. Den parlamentariska förankringen var återigen ett orosmoment. Kunde man räkna med att regeringsmedlemmar och ledande politiker vore villiga att underteckna uppropet? Från svensk och dansk sida kom svaren att man höll fast sina ståndpunkter från Köpenhamnsmötet.

Nils Herlitz noterar sina egna reaktioner på de norska betänkligheterna:

"Är det några utsikter för ett arbete av det slag det här är fråga om, ifall på ett utslagsgivande håll den känslan är bestämmande, att de nordiska folkens sammanhållning utåt är något så farligt att blotta misstanken därom manar till försiktighet? Vårt arbete skulle ju, så som vi här i allmänhet uppfatta det, få sitt största värde och sitt största intresse just i den mån det förmår direkt eller indirekt öka vår styrka utåt."

(Nordisk Tidskrift 1959 a.a.)

För många av initiativtagarna till föreningarna Norden var idén om ett utökat ekonomiskt samarbete det viktigaste skälet för aktivitet. För dessa frihandelsvänner fanns det inte någon motsättning mellan nordiskt samarbete och internationalism. Samarbete betydde en större hemmamarknad, arbetsfördelning och en ökad gemensam konkurrenskraft.

Flera strömningar i tiden talade dock emot samarbete mellan länder, såväl internationellt som nordiskt. En person som förespråkade frihandel men som i allt högre grad kom att motsätta sig ställiga ingripanden och som därför även motsatte sig statligt samarbete, var nationalekonomen Eli Heckscher. Denne hade varit en av de drivande krafterna i det initierande skedet, men sedan inskränkte han sitt engagemang till en revisorspost i den bildade föreningen:

"Åtminstone många har det gått så som undertecknad, att de senaste tio årens fruktansvärda erfarenheter skapat en reaktion mot tron på de stora korporationernas och samhällsbyggnadernas betydelse, mot den tankegång, för vilken uppfattningen av stat och samhälle

som självändamål låg snubblande nära. "

(Eli F. Heckscher: "Det nordiska samarbetets innebörd." - Nordens
Årsbok 1924. ss 47 - 52.)

Denna misstänksamhet mot nationalism och övernationella sammanslutningar var en bromsande faktor. Det fanns även en utbredd pessimism vad gällde möjligheterna att åstadkomma något den politiska vägen för samförstånd och samarbete. När Eli Heckscher sammanfattar sina synpunkter fem år efter föreningarnas bildande menar han att föreningarna skulle ha störst möjlighet att få något uträttat om de höll sig borta från politiska frågor. På så sätt behövde man inte inskränka sig till de frågor där alla nordiska länder samtidigt ville ha något genomfört. Det nordiska samarbetets:

"...föremål är Nordens män och kvinnor; och ger det deras liv ett bättre innehåll, så har det gjort det bästa och t.o.m. det enda man därav kan begära."

(Eli F. Heckscher, a.a.)

Initiativtagarna valde att inrikta programmet på ett långsiktigt upplysningsarbete, men det var inget frivilligt val. Nationalismen, som Heckscher och andra varnade för, var nog en viktigare orsak till detta. Den norska gruppens ovilja att låta något annat än upplysningsarbete ingå i föreningarnas program berodde på det starka behovet av att stärka den nationella identiteten, vilket tog sig uttryck i en stark misstänksamhet hos politiker och folklig opinion mot Sverige och svenska initiativ. Initiativtagarna till föreningarna Norden valde ett urvattnat program, därför att alternativet var att låta föreningsidén gå i graven.

— Föreningarna kan bildas —

Den 8 december 1918 meddelade den norska kretsen att man släppt sina betänkligheter och att man nu kunde konstituera föreningarna. Det blev startskottet till de andra grupperna för att de skulle ta kontakt med framträdande personer för att få deras namn till uppropet. I Danmark kontaktades något över 100 personer vilka på ett möte den 3 januari 1919 anmodades ansluta sig till upprättandet av foreningen Norden och om att skriva på uppropet. Från svensk och dansk sida hade man klart uttryckt att föreningarna skulle tillvarata ländernas ekonomiska intressen. Det danska Industrirådets ordförande, Alexander Foss, var en av dem som ansåg att den viktigaste frågan efter kriget skulle vara det handelspolitiska samarbetet. Han hoppades att de nya föreningarna skulle kunna göra en insats där, trots att endast upplysningsarbete stod på programmet. Grupperna lades stor vikt vid att få en allsidig representation från näringslivet tillsammans med representanter från det kyrkliga livet, skolområdet samt vetenskap och kultur.

Komna så här långt verkar det som om man fick god uppslutning, bara några få personer i Danmark valde att inte skriva på. Uppropen publicerades den 24 och 25 februari 1919, det norska uppropet på både landsmål och riksmål. Den danska texten lyder:

"Følelsen af Samhørighed mellem de nordiske Folk har i de senere Aar vokset sig stadig stærkere, og det nordiske Samarbejde har paa stedse flere Omraader baaret Frugt. I vide Kredse er den Overbevisning trængt igennem, at sammenhold og Samarbejde mellem de nordiske Lande tjener dem alle til Gavn. Herved er opstaaet voksen-

de Trang til et Samlingsorgan for Arbejdet paa de forskellige Omraader, der samtidig kan fremkalde og støtte nyt Initiativ. Vi undertegnede mener, at Tiden nu er inde til at skabe en saadan Organisation, der - baaret saavel af Erhververne som af det aandelige Arbejde - i Samarbejde med lignende Organisationer i Norge og Sverige i et Midtpunkt kan forene alle sunde Bestræbelser for nordisk Samvirken. Vi tillader os at Indbyde till Dannelsen af

Foreningen Norden

Dansk Forening for nordisk Samarbejde

samtidig med, at Indbydelsen til Dannelse af Foreninger med samme Formaal er udgaaet i Norge og Sverige.

Foreningen Norden vil sætte sig til Opgave at uddybe Samfølelsen mellem de nordiske Folk, udvide deres kulturelle og økonomiske Forbindelser og fremme det indbyrdes Samarbejde. Den skal efter Evne yde Støtte til, hvad der paa dette Omrade allerede er sat igang og give Impulser til nyt Samvirke, hvor Samarbejde er muligt under Iagttagelse af hvert enkelt Lands Særinteresser. Den skal endvidere gennem et omfattende Oplysningsarbejde om de andre Landes Forhold paa Næringslivets, Samfundslivets og den aandelige Kulturs Omraader søge at raade Bod paa det hidtil alt for mangelfulde indbyrdes kendskab mellem de nordiske Lande og Folk, samt søge at fremme Forstaaelsen af deres fælles Interesser. I alle sine Bestræbelser vil Foreningen have til Formaal at styrke de nordiske Folks Samvirken baade indadtil og udadtil. Med de Foreninger, der samtidig stiftes i Norge og Sverige, vil den danske Forening staa i stadig Forbindelse og Samarbejde; Dannelsen af en Centralinstitution til Fremme af denne Samvirken vil blive en af Foreningens første opgaver."

Denna programförklaring för de tre föreningarna Norden, samlade ett relativt stort antal anmälningar samt ekonomiskt stöd från privatpersoner och näringsliv. Ramarna för den fortsatta verksamheten ligger här fastlagda och har hållit streck med en anmärkningsvärd konsekvens. Den "Centralinstitution" som omtalas kom att utforma sig till årliga möten mellan ordförande och sekreterare i föreningarna. Först år 1965 fick detta en fast form genom en samarbetsöverenskommelse i Föreningarna Nordens Förbund.

Konstitueringen av den danska föreningen fick vänta något längre än i Sverige och Norge, eftersom Foss och Neergaard tvingades delta i förhandlingarna om Sönderjylland i Paris. Den svenska föreningen konstituerades den 1 mars i Läkarsällskapets lokaler, den norska den 2 april i Nobelinstitutets mötessal och den danska föreningen den 15 april 1919 i Teknologisk Instituts festsal. I maj månad samlades representanter för de tre föreningarna i Stockholm för att mer informellt planera verksamheten tillsammans. Denna verksamhet utgjorde sedan ramarna även för de två nya föreningar som skulle komma till under den närmaste femårsperioden. Island 1922 och Finland 1924.

—Norraena Félagid bildas på Island—

Med viss rätt skulle man kunna påstå att Norraena Félagid är lika gammal som sina systerföreningar i Danmark, Norge och Sverige. Enligt uppgift av Gils Gudmundsson i tidskriften *Norræn Jól* 1982, stiftades en förening Norden även på Island år 1919. Några handlingar från denna tid finns dock inte bevarade, varför vi intet vet om föreningens aktiviteter. Men samma personer som nämns i detta sammanhang återfinns vi i den krets av personer som år 1922 verkligen bildade en levande förening; Águst Flygenring, Sighvatur Bjarnason, Thorsteinn Gíslason, Matthías Thórdarson och Ásgeir Ásgeirsson.

Den norske språkprofessorn Frederik Paasche tog kontakt med isländska vänner och menade att det vore en god sak om även Island hade en förening Norden. Syftet skulle vara att sprida upplysning om ländernas språk och seder i forntid och nutid. Islands dåvarande sändebud i Köpenhamn, Sveinn Björnson, vidtalade alltingsman Águst Flygenring och bankdirektör Sighvatur Bjarnason, vilka vid sin hemkomst tog kontakt med direktören vid Nationalmuseum, Matthías Thórdarson. Alla var eniga om det vällovliga i projektet och Norraena Félagid bildades i Reykjavík den 29 september 1922. Även denna protokollsbok är borta, och det verkar som om verksamheten efter några år fallit i dvala. Det kan inte ha varit lätt att få någon större anslutning till en förening som verkar för ökat nordiskt samarbete samtidigt som Island kämpade för sin självständighet. Intresset för Island bland de nordiska länderna var dock stort. Alltingsjubiléet år 1930 samlade en rad gäster från de nordiska länderna. Tyvärr gick föreningarna Nordens egen årsskrift, Nordens Kalender, förbi Alltingets 1000-årsjubileum med tystnad.

Kontakterna mellan länderna torde ha diskuterats livligt vid detta tillfälle. Samfundet Sverige — Island bildades i detta sammanhang och även föreningarna Norden fördes på tal. En ung ekonom vid namn Gudlaugur Rósinkranz kom hem till Island vid detta tillfälle, efter en längre tids vistelse i Sverige där han hade stiftat närmare bekantskap med föreningen Norden. Det fanns nu ingen fungerande styrelse i Norraena Félagid, men Rósinkranz fick med sig professor Sigurdur Nordal till att kalla in ett "uppresningsmöte". Det hölls i Nationalbiblioteket den 23 februari 1930, med sex deltagare. En styrelse valdes med Matthías Thórdarson som ordförande och med Gudlaugur Rósinkranz som sekreterare. Den sistnämnde inledde genast en kampanj för att få medlemmar med tidningsupprop och brev till enskilda. Vid årsskiftet 1930/31 hade föreningen 90 medlemmar. Man kunde sända deltagare från Island till kurser i Norge och Sverige och Rósinkranz deltog i föreningarna Nordens delegerademöte. Med detta inleddes en lång och uppgående period i den isländska föreningens historia.

—Föreningen Norden i Finland—

Skandinavismens idévärld omfattade Sverige, Norge, Danmark och Island. I Sverige fanns kretsar som gärna ville räkna in Finland i gemenskapen när bolsjevikerna erkände Finlands självständighetsförklaring på nyårsafton 1917. De nybildade föreningarna visade genom sitt namnval att de inbegrep den nya självständiga republiken i sin verksamhet. Det var bara en tidsfråga när en finländsk förening skulle bildas.

Professor B. Vuolle var vid tiden för det svenska föreningsbildandet inbjuden till lunch på Operakällaren av några ur den svenska gruppen som ville diskutera det gemensamma nordiska företaget. Alla närvarande var eniga om att det också borde

bildas en förening i Finland. Vuolle fick senare erfara att planen måst uppgivas på grund av att dåvarande svenske utrikesministern Palmstierna fått kännedom om planerna och inlagt sitt veto "så länge som den då lidelsefullt debatterade Ålandsfrågan icke vunnit en lycklig lösning".

Senator Leo Ehmrooth är kanske den person som mest engagerade sig för att få till stånd en finländsk förening Norden. Han skall vid upprepade tillfällen ha diskuterat frågan med Sveriges dåvarande ambassadör i Helsingfors, dr. Henning Elmquist.

På initiativ av de brittiska förhandlingarna vid fredskonferensen i Paris fördes den åländska frågan till det nygrundade Nationernas Förbund. Finland och Sverige lovade att rätta sig efter förbundets beslut som föll den 24 juni 1921. Det väckte stor upståndelse på Åland och i Sverige eftersom Finland tillerkändes suveräniteten över Åland. Genom kompletteringar den 27 juni, garanterades Ålandsöarnas befolkning bevarandet av sitt svenska språk, sin kultur och lokala traditioner.

Så snart Ålandsfrågan på det sättet var avförd från dagordningen tog Ehmrooth kontakt med personer inom de borgerliga partierna samt det socialdemokratiska partiet för att få deras stöd för ett upprop till bildandet av en förening. Han fick ett positivt gensvar och med detta som stöd kunde han den 3 oktober tillskriva den svenska föreningens styrelse och fråga "huruvida, för den händelse en sådan förening i Finland skulle stiftas, densamma kunde upptagas i det samarbete, som redan etablerats mellan de skandinaviska föreningarna Norden."

Frågan hänsköts till delegerademötet samma år. I enlighet med mötets beslut avlät mötets ordförande en skrivelse i vilken bifallet meddelades. Skrivelsen avslutades med följande ord:

"Det skulle för de tre föreningarna vara en stor tillfredsställelse att genom en sådan utvidgning av sin verksamhetskrets kunna i sin mån bidra till vidmakthållandet och stärkandet av de band, som förena de tre nordiska folken med Finlands folk."

Med dessa vördnadsfulla formuleringar var kontakten etablerad mellan "de tre nordiska folken och Finlands folk", problemet var nu bara att "Finlands folk" inte såg sig som en enhet. De tre föreningarna Norden satte som villkor att en förening i Finland skulle omfatta de båda språkgrupperna, de svensk- och de finsk-talande. År 1922 var motsättningarna mellan dessa båda grupper alltför stora för att något samarbete inom en förening skulle kunna ske.

Hösten 1922 lade den finska regeringen fram en proposition med förslag till en ny universitetslag, vilket ledde till kraftiga protester från de svenskspråkiga universitetslärares sida. De finsk-nationella grupperingarna var vid denna tid starka, år 1922 bildades det Akademiska Karelska Sällskapet (AKS) som en protest mot Finlands utrikespolitik, avträdandet av Östskarelen till Sovjetunionen och närmandet till Skandinavien. AKS vann ett icke försumbart stöd bland akademikerna med sitt program som gick ut på en avsvenskning av Finland. Situationen var tillspetsad och i december avfattade Svenska Folkpartiets ledning en resolution som förklarade att man "icke ansåg förutsättningar föreligga för finlandssvenskars anslutning till den föreslagna, för landets båda nationaliteter gemensamma föreningen."

År 1924 hade dock den språkpolitiska stormen bedarrat så att det Svenska Folkpartiets ledning på en förfrågan kunde svara att hinder inte längre förelåg för finlandssvenskars anslutning till föreningen Norden.

Finländska deltagare hade regelmässigt funnits med i de av föreningarna Norden arrangerade kurserna. Sådana kontakter i Göteborg gav upphov till initiativ under 1923, utan att något kom ut av det. Finlands ambassadör i Stockholm, Werner Söderhjelm, gav företaget en puff framåt. I samband med en journalistkurs i Stockholm

1924 lade Söderhjelm deltagarna varmt om hjärtat att de skulle verka för bildandet av en förening. Leo Ehmrooth skriver:

"Visserligen hade Finland genom svensk älskvärdhet gjorts delaktig av de förmåner som en inhemsk förening Norden skulle ha tillfört landet, men man borde icke åtnöja sig med att blott såsom en snyltgäst taga emot utan att själv göra något i gengäld."

("Återblick på föreningen Pohjola-Nordens 25-åriga verksamhet". För Norden 3/1949.)

Vad än Söderhjelm's ord hade för verkan så kände sig Ehmrooth tillräckligt styrkt för att våga ett nytt initiativ. Hösten 1924 publicerades ett upprop som var undertecknat av företrädare för samtliga borgerliga partier samt det socialdemokratiska. Här återfinns J.R. Danielson-Kalmari, Oskari Mantere, Leo Ehmrooth, Niilo Liakka, Väinö Voionmaa, Rafael Erich, Santeri Ivalo, Gunnar Castrén, Antti Kukkonen och Väinö Vuolijoki. Finsk- och svensk-språkiga kommittéer tillsattes vilka utarbetade stadgar etc.

Språkfrågan skulle blossa upp även i detta sammanhang. I den svensk-språkiga texten till stadgeförslaget talas om "Norden, finländsk förening för nordiskt samarbete". Den finsk-språkiga gruppen krävde kategoriskt att "finländsk" skulle bytas ut mot motsvarigheten till "suomalainen" - "finsk". När det konstituerande mötet började den 24 oktober 1924 hade man ännu inte funnit någon lösning, båda språkgrupperna höll benhårt fast vid sitt ordval. Under mötets gång lanserade någon den enkla och därför geniala lösningen. Föreningens namn blev "Pohjola, yhdistys Suomessa pohjoismaista yhteistyötä varten - Norden, förening i Finland för nordiskt samarbete." Mötet ajourerades och återupptogs igen den 17 november, då en styrelse på 15 personer valdes.

Styrelsen valde inom sig den 2 december till ordförande senator Otto Stenroth, till vice ordförande senator Leo Ehmrooth och till sekreterare juris kandidat J.O. Söderhjelm. Föreningen Norden i Finland var nu på plats samtidigt som landets utrikespolitiska orientering markerade en inriktning västerut. Finland tackade nej till Polens erbjudande om ett politiskt avtal 1922. Ett samarbete med de skandinaviska staterna inleddes inom Nationernas Förbund, och ett allt mer utvidgat samarbete skedde på lagstiftningens, administrationens och kommunikationernas områden. Åren 1925 och 1926 avlade president Relander officiella besök hos konungarna i Stockholm, Köpenhamn och Oslo samt fick motta deras svarsvisiter i Helsingfors. Det skulle dröja till 1935 innan Finlands västliga orientering fick fastare förankring. Därmed skulle den finländska föreningen Nordens verksamhet också få ett djupare grundlag.

— Sammanfattning —

Inom fem år, mellan 1919 och 1924, bildades föreningarna Norden i de fem nordiska länderna. Det var inget okontroversiellt företag, trots att det var ideella föreningar stötte de på hinder av både utrikes- och inrikespolitisk art. Stödet var koncentrerat till små elitgrupper i samhället, där kultur, press, och näringsliv fanns representerade. Föreningarna kunde bildas tack vare ett brett politiskt stöd, som dock närmast tycks ha varit av det passiva slaget, det vill säga något aktivare engagemang kunde inte förväntas från politiskt håll, men en parlamentarisk förankring var nödvändig för att verksamheten skulle anses legitim. Den politiska situationen i Norge krävde ett stort mått av kompromissvilja hos initiativtagarna i Danmark och Sverige för att man

skulle kunna enas om programmen för de nybildade föreningarnas verksamhet. Föreningsbildandet försenades i Finland på grund av språkpolitiska motsättningar. Man kan nog hävda att det som genomsyrade den nordism som kom till uttryck i bildandet av föreningarna Norden var en respekt för de små folkens egenart och rättigheter, på denna respekt skulle samarbetet byggas.

Den norska gruppen tog hänsyn till den inrikespolitiska opinionen och strök de delar i programförslaget som innehöll förslag till samnordiska reformer. De svenska och danska gruppernas kompromissvilja var stor och resultatet blev ett gemensamt program där ett långsiktigt upplysningsarbete utgjorde ryggraden i verksamheten. Vi kan konstatera att bland föreningarnas grundare, där många var aktiva inom näringslivet, fanns ett starkt intresse för ett utvidgat ekonomiskt samarbete. Vid sidan av detta fanns ett starkt intresse för lagstiftningsfrågor där en gemensam lagstiftning skulle underlätta strömmen av varor, tjänster och människor mellan de nordiska länderna. Dessa frågor av mer praktisk—politisk natur parades med intresset för de nordiska ländernas kultur, språk och historia.

Det långsiktiga upplysningsarbetet skulle hämta sin näring ur det kulturella området och ur detta skulle sedan de politiska reformerna kunna växa fram. Så var mångas förhoppning. Vi skall nu gå över till att se hur idén förverkligades.

Verksamhetens framväxt

Föreningarna Nordens verksamhet planerades vid ett gemensamt möte mellan delegerade från de tre föreningarnas styrelse den 23 och 24 maj 1919 på Riddarhuset i Stockholm. De beslut som fattades där kom verkligen att bli styrande för verksamheten under lång tid, till vissa delar kan man med fog säga fram till våra dagar.

Föreningarna skulle koncentrera sig på upplysningsverksamheten, med alla tillgängliga medel skulle de arbeta för att utbreda kunskapen om de nordiska folken bland grannländerna i Norden. Samtidigt uttalades att föreningarna ville ge impulser till nytt samarbete och stödja igångsatt samarbete så snart tillfälle gavs, på såväl det ekonomiska som det kulturella området. Försiktigtvis fick man tillägga att det gällde saker där samarbete var möjligt under iakttagande av varje lands särintressen.

Också ifråga om föreningarnas eget samarbete tog man beslut som länge var styrande. Styrelserna och sekretariaten skulle samarbeta och hålla varandra underrättade om verksamheten, minst en gång om året skulle styrelserna eller delegerade för dessa mötas för att gemensamt värdera verksamheten och rådslå om nya uppgifter. Samarbetet stärktes bara ytterligare år 1965 då Föreningarna Nordens Förbund bildades.

—Upplysning och kontakt—

Den svenska föreningen gjorde en sammanställning och utvärdering av verksamheten under åren 1919 till 1924, och sammanfattade de fem åren under följande huvudrubriker:

1. Föreläsningsverksamhet.
2. Studiekurser, studieresor och folkmöten.
3. Universitetsfrågor, med utbyte av lärare och föreläsningsserier.
4. Skolfrågor. Här konstaterade man att "På skolväsendets område hava föreningarna funnit en av sina viktigaste uppgifter."
5. Lagstiftning. Föreningarna hade en egen utredningsverksamhet för regeringarnas räkning och man tog initiativ framför allt på medborgarrättens och den sociala lagstiftningens områden.
6. Pressen. På olika sätt odlades kontakter med tidningar och journalister.
7. Musiklivet.
8. Biblioteksverksamhet. Handböcker och övriga publikationer.
9. Nordens byråer. Föreningarnas huvudkontor fungerade som informationskontor.

De flesta av rubrikerna handlar om upplysningsverksamhet. Föredragsverksamheten var mycket livlig, föreningarna lyckades också att få en rad av den tidens mest kända personer att framträda.

Föreningarnas kontor skulle fungera som centraler för nordisk upplysning, det innebar en lång rad uppgifter: Insamling av meddelanden om olika former av samarbete, hjälp till människor att komma i förbindelse med myndigheter och organisationer i grannländerna, hjälp till organisationer att komma i kontakt med motsvarande organisationer i grannländerna, insamling av press-klipp från grannländernas tid-

ningar till hjälp för intresserade personer och upprättandet av en artikeltjänst för tidningarna, hjälp till enskilda personer med studieresor eller särskilda frågor. Ambitionerna var högt ställda men det verkar som man redan efter något år hade en obestridd ställning på de här områdena och verkligen kunde bistå med en hel del hjälp för enskilda, organisationer och andra som önskade informationer om eller kontakter med grannländerna.

Publikationer

Frågan om en nordisk tidskrift tillhörde diskussionspunkterna vid mötet mellan delegerade år 1919. Mötet bestämde snabbt att man skulle starta en "Nordens Årsbok", som kom ut redan 1920. Årsboken fick tre likställda redaktörer, vilka vid starten var Helge Bruhn, Charles Kent och Nils Herlitz, den danska, norska respektive den svenska föreningens sekreterare.

Nordens Årsbok kom ut i denna form åren 1920 till 1925, därefter åren 1926 till 1929 i samarbete med Letterstedtska föreningen. Anledningen till detta samarbete kom av att föreningarna Norden ville ha en tidskrift, men inte hade medel att realisera en sådan på grund av den ekonomiska situationen.

Samtidigt inledde föreningarna ett nära samarbete med Letterstedtska föreningen, vilken var en av de stora bidragsgivarna till verksamheten. Letterstedtska föreningens tidskrift, Nordisk Tidskrift, hade ett högt anseende som en litterär och vetenskaplig tidskrift, men betraktades också som exklusiv och hade få läsare. I ett försök att omvandla denna till en tidskrift med mer allmänt innehåll och av större intresse för den bredare läsekretsen i föreningarna Norden inleddes ett samarbete år 1925. Det innebar att Nordisk Tidskrift i vart och ett av sina 8 nummer om året innehöll en avdelning, redigerad av föreningarna Norden, med meddelanden om nordiskt samarbete och föreningarnas aktiviteter.

Samtidigt sändes de två första häftena varje år ut som ett dubbelhäfte med artiklar och översikter av den art som funnits i Nordisk Årsbok. Dubbelhäftet sändes gratis ut till alla medlemmar i föreningarna Norden, för säkerhets skull fortfarande med namnet Nordens Årsbok. Helt lyckades man inte i ambitionerna att skapa en tidskrift av mer allmänt intresse. Den mötte en hel del kritik för ett alltför "torrt" innehåll. Från Letterstedtska föreningens sida var man inte heller nöjd, eftersom man inte fick nämnvärt fler prenumeranter på Nordisk Tidskrift. 1929 lades Nordisk Årsbok ner. Nordisk Tidskrift ges dock sedan 1925 fortfarande ut i "ny serie", med en avdelning redigerad av föreningarna Norden.

Föreningarna Norden ville ha en egen publikation som skulle kunna intressera medlemmarna och dessutom värva nya. I november 1929 kom det första numret av "Nordens Kalender" som gavs ut som en nyårshälsning åren 1930 - 1939, till dess kriget satte stopp för en fortsatt utgivning. Den fick ett större format, trycktes på bättre papper och var rikligt illustrerad. Innehållsligt svarade den upp mot den gamla Nordens Årsbok, med artiklar om de nordiska ländernas natur, konst, diktning, samhällsliv, historia samt politiska och ekonomiska liv.

Därtill kom översikter av föreningarna Nordens aktiviteter under det gångna året. Man samlade många av den tidens mer kända personligheter som skribenter: utrikesminister Rickard Sandler, den isländske statsministern och presidenten Ásgeir Ásgeirsson, diktare som Emil Zilliacus, Franz Eemil Sillanpää, Kaj Munk, Hartvig Seedorff Pedersen, Sigurd Hoel, Hjalmar Gullberg, professorer som Francis Bull, Fredrik Paasche, Didrik Arup Seip, Birger Ekeberg, Vilhelm Andersen, Sigurdur Nordal och Herbert Tingsten.

Publikationerna gavs ut med texter på svenska, danska och norska: mellan dessa

språk borde inte finnas några barriärer. Vid sidan om årsböckerna gjordes andra insatser för att sprida kännedom om grannlänternas språk och litteratur. I december 1921 sändes "Den nordiske Bogfortegnelse" ut, en resonerande katalog över böcker som belyste grannlänternas förhållanden, och 1928 en sångbok med noter.

Åter och återigen diskuterades på delegerademötena det förhållande att allt för få läste grannlänternas litteratur. Man ville uppnå att pressen i större omfattning skulle anmäla böcker som gavs ut i de nordiska länderna. Förutom att ge ut kataloger över nordisk litteratur, samlade föreningarna till ett nordiskt förläggarmöte, vilket arrangerades av den danska föreningen på Hindsgavl 1935. Representanter för nordiska bokförlag och föreningarna Norden diskuterade där dessa frågor, och bildade "Det nordiske Forlæggerråd" som föreningarna hoppades skulle kunna bidra till att skapa en gemensam nordisk bokmarknad. Så blev inte fallet, förläggarnas råd blev mer upptagna av interna frågor.

Kurser

Det som kanske mest präglade föreningarnas verksamhet var kurserna. På delegerademötet i Kristiania 1920 rekommenderade den norska föreningen att föreningarna skulle hålla kurser för ferieledda studenter, ett förslag som vann anslutning. Synpunkter höjdes för att man skulle hålla annat än akademiska kurser också. Den norska föreningen bjöd in till den första kursen för akademisk ungdom på Heimtun folkhögskola, nära Kongsberg, samtidigt som den första näringslivskursen för "unge handelsmænd, håndverkere og mejerister" hölls i Köpenhamn. Dessa båda kurser upplevdes som strålande succéer av arrangörerna, och vid delegerademötet i Köpenhamn 1921, beslöts att man skulle fortsätta med dem och dessutom fördela dem mellan länderna efter en turordning.

Näringslivskursen blev en fast institution från 1923 fram till krigsutbrottet, nu under namnet "Nordens handels- och bankkurs". Den danska föreningen värnade om lantbrukarna och såg till att svenska och norska mejerister fick tillgång till Landhus-holdningsselskabets mejerikurser. Den västsvenska kretsen, med sekretariat i Göteborg, inledde i Bohuslän och Halland en verksamhet med lantbruksbefolkningen. Bland annat innefattade det en reseverksamhet och så kallade husmorsutbyten, som innebar att husmödrar på större och mindre gårdar kunde ta en veckas semester i ett grannland utan annan kostnad än reseutgifterna.

Studieresor anordnades för aktiva jordbrukare på 3-4 dagar, med inkvartering på gårdar och besök på mönsterjordbruk etc. Denna verksamhet, som den västsvenska kretsen troligen var ensam om bland kretsar och lokalföreningar i Sverige, fortsatte och utvidgades efter kriget.

Man kommer inte förbi den rika kursverksamheten utan att nämna herrgården Hindsgavl, som tidigt blev den danska föreningens centrum för kurser, möten och konferenser. När det var dags för den danska föreningen att anordna det andra studentmötet i juli - augusti 1922, så hölls det på Hindsgavl. Huvudbyggnaden stod tom efter det att godset upplösts och sålts. Föreningen hyrde byggnaden och höll där studentkursen under ledning av professor Aage Friis. Arrangörerna, de föredragshållare och konstnärer som anlätades samt de 67 deltagarna tycks ha varit mycket nöjda med Hindsgavls läge på Nørrejylland, med de natursköna omgivningarna, den stora parken och de rymliga lokalerna.

Kurser för lärare och lärarinnor arrangerades för första gången av den svenska föreningen år 1922. Året därpå var det Danmarks tur och även denna gång förlades kursen till Hindsgavl. Den tredje lärarkursen hölls på samma plats år 1924 och då var egendomen säkrad för föreningens verksamhet. Sällskapet A/S Hindsgavl bildades

av nordiskt intresserade personer med det enda syftet att ställa herrgården till förfogande för föreningarna Nordens kurser och stämmor. Efterhand skänkte alla aktieägare sina aktier till den danska föreningen, som dock har tvingats sälja anläggningen till Kreditforeningen, Danmark. Hidsgavl används flitigt till foreningen Nordens fromma.

Tidningar

För att sprida upplysning om grannländerna i det egna landet och om det egna landet i grannländerna, var det naturligt för föreningarna att söka samarbete med tidningarna. Som en stående punkt på delegerademötenas dagordning under 20-talet stod under olika rubriker frågan om hur man skulle få tidningarna att utförligare rapportera om grannländernas förhållanden.

Föreningarna sökte få tidningar att skaffa sig korrespondenter i grannländerna och uppmanade telegrambyråerna att förmedla nordiskt stoff, utan att nå några resultat. Däremot upplevde man att pressen rapporterade från föreningarnas egna aktiviteter, samtidigt som föreningarnas presstjänst fick ett gott mottagande. Föreningarna upprättade en egen nyhetsförmedling så att nyheter som bedömdes ha aktualitet vidarebefordrades till tidningarna i det egna landet eller i grannlandet, på det sättet kompletterande nyhetsbyråernas bevakning. Vid särskilda tillfällen sändes även artiklar och ledare ut för publicering i tidningar man ansåg lämpliga. Dessa aktiviteter ansågs vara lyckosamma och viktiga att döma av de nöjda tonfallen i delegerademötenas protokoll. Ett annat sätt var att vända sig direkt till journalisterna, eller pressmännen, vilket var dåtidens uttryck.

I juli 1920 arrangerade den svenska föreningen en studieresa i Sverige för tio danska och tio norska journalister. Uppgiften man tog på sig var att hjälpa särskilt duktiga journalister till att få ett personligt intryck av de andra ländernas näringsliv, politiska och sociala förhållanden och kultur. I specialhyrda tåg reste dessa journalister runt i Sverige och de tycks ha tagits väl om hand på industrier, av kommunala representanter etc, och därigenom fått en mycket god inblick i det svenska samhället. År 1924 höll man sig i Stockholm och Nils Herlitz, Eli Heckscher och andra kända personer delgav journalisterna sitt vetande under föreläsningar som varvades med studiebesök.

På Riksdagshuset sammanträffade gruppen med Branting och Lindhagen, och på Spritcentralen redogjorde dr. Ivan Bratt för sina alkoholpolitiska idéer för att råda bot på det utbredda alkoholmissbruket i Sverige. Den tredje kursen hölls i Danmark, med uppehåll i Köpenhamn och på Hidsgavl och med en rundresa på Jylland som avslutning. Presskurserna blev sedan en fast institution i verksamheten, föreningarna turades om med arrangemangen som var både kvalificerade och uppskattade.

Radiosamarbete

Radion var ett nytt och snabbt växande medium som snart kallade på föreningarna Nordens uppmärksamhet. Delegerademötet i Helsingfors 1928 hade som en punkt "Spörmålet om gemensamt uppträdande vid radioutsändning i de nordiska länderna", till grund låg en PM från den danska föreningen.

Mötet föreslog att föreningarna skulle ta kontakt med radiomyndigheterna i respektive land för att få till stånd ett samarbete, dessutom var det synnerligen önskvärt att få till stånd ett möte mellan delegerade för föreningarna Norden och radiomyndigheterna. Från dansk sida framhölls att "det her maa understreges, at Foreningerne for at det rette Udbytte kan skabes, maa have Ret til at øve indflydelse paa og have kontrol med Udsendelserne."

Ett möte hölls den 3 december 1928 med delegerade från föreningarna respektive

radioorganisationerna i Danmark, Finland, Norge och Sverige. Förslagen om nordiska manifestationer, nordiska ämnen i skolradioutsändningar, interskandinaviska reportage, språkkurser, och regelbundna krönikor möttes med välvilja från representanterna för radioorganisationerna och accepterades.

Däremot ville man inte ge föreningarna Norden något direkt inflytande på samarbetet med särskilda radionämnder eller platser i styrelserna. Med detta hade föreningarna nått sina syften. Begreppet "nordisk radio" var presenterat och radioorganisationerna hade börjat diskutera en viss substans i det. Organisationerna kom överens om att mötas årligen, men nästa möte dröjde till november 1930. Radioprogrammen hade då redan blivit en betydligt mer komplicerad och reglerad angelägenhet och organisationerna kom inte vidare framåt.

Ett konkret resultat var arrangerandet av ett gemensamt nordiskt radioprogram under nyårsafton 1930/31, vilket sändes växelvis från de fyra huvudstäderna. Detta var den första samnordiska satsningen med ett gemensamt program. Att uppmärksamma ett helt land i en kvällssändning var ett naturligt inslag i radions barndom och hade egentligen initierats av den internationella radiounionen i Genève som exempel på radions mellanfolkliga betydelse.

De nordiska länderna var först med ett direkt programbyte via samsändningar. Vid mitten av 1930-talet med dess hårdnande klimat på det utrikespolitiska området uppfattades den nordiska linjen i programinnehållet som komplement till de folkbildande och fredsbevarande lika naturliga och riktiga av alla radioföretag. Wilhelm Zilliacus menar i sin bok om det tidiga radiosamarbetet att denna nordiska linje blev en sammanhållande faktor ända fram till kriget. Det fanns en orubblig tro på radions roll i den mellanfolkliga informationens tjänst och en övertygelse om att det som sades i radio spreds och grodde i allt vidare folklager. Programchefsmötet den 1-2 februari 1935 avslutades med att de fyra programcheferna inför öppen mikrofon i en avspänd ton, eftersom det inte fick påminna om den gamla skandinavismens anda, deklarerade sin samfälliga strävan till inbördes förståelse och samverkan. Föreningarna Norden och radion samarbetade vid flera tillfällen före och under kriget, bland annat vid föreningarnas stora arrangemang 1936, Nordens Dag.

Skolarbete

Den långsiktiga upplysningsverksamheten var föreningarnas huvuduppgift enligt besluten 1919, därför ville man nå de unga och väcka deras intresse för grannländernas folk. De medel föreningarna ville använda bland skolungdomen var brevväxling, ökad språkundervisning och resor. Lärarkurserna har redan nämnts, men föreningarna gick vidare och upprättade skolnämnder som organiserade utbyte av lärare mellan skolor samt skolresor. År 1920 upprättades i Norge och Danmark speciella skolnämnder med litet annorlunda uppgifter i starten. I Norge var huvudsyftet läroboksgranskningen, medan den danska föreningen satte in krafterna på utväxlings- och reseverksamheten.

Reselektorerna har spelat en betydelsefull roll genom föreningarnas hela verksamhet. Början till detta kan vi spåra till år 1921, då den danska föreningen började arrangera turnéer med några svenska lärare och konstnärer, som höll föredrag, visade ljusbilder etc., alltsammans med ämnen från Sverige. Genom skolorna nådde man en stor publik, 1923 räknade man med att 20.000 barn var med om sådana arrangemang. Från 1924 koncentrerade man sig på att visa norsk och svensk film om litterära företeelser, som Terje Vigen, Dunungen, En herrgårdssaga och Synnøve Solbakken, föreställningar som man räknade med nådde 40.000 skolbarn under det första året. Reselektorerna fann efter hand sin publik utanför storstädernas skolor och kom att bli en viktig del i föreningarnas skolverksamhet.

Nordiska skolungdomsmöten arrangerades i huvudstäderna, för första gången år 1923 i Köpenhamn med 200 deltagare från vardera Sverige och Norge, hälften pojkar och hälften flickor. Deltagarna var i åldrarna 14 - 16 år, och inkvarterades hos jämnåriga kamrater bland de 600 hem som anmält sitt intresse. Under de följande åren arrangerades dessa skolungdomsmöten omväxlande i huvudstäderna. Föreningen Norden i Finland fick ett av sina första större mötesarrangemang, då man den 22-25 maj 1926 arrangerade det fjärde skolungdomsmötet i Helsingfors, med 90 deltagare från Danmark, Norge och Sverige, beledsagade av 10 lärare, samt omkring 300 elever vid skolorna i Helsingfors. Mötena hade en ganska högtidlig prägel. 1926 fick eleverna förutom de kamratliga samkvämen göra besök på olika muséer, göra en utflykt till Sveaborg, samt vara med om en avslutningsfest på Finska Nationalteatern med tal av professor Ruin.

1919 organiserades utväxlingen av gymnasister under veckosluten mellan skolor i Skåne och Själland, men snart växte verksamheten och resor arrangerades runt i länderna för skolbarnen. 1922 fanns särskilda utskott under skollänsmännen i alla tre föreningarna, vilkas uppgift var att både sända ut skolresor och att ta emot och vägleda skolklasserna från grannländerna.

Den danska föreningen startade en speciell skolresebyrå i anslutning till föreningsens kontor, så att man kunde lämna mer systematisk hjälp. För skolresorna från Island, Finland, Norge och Sverige kunde man anvisa resrutter, upplysa om biljettpriser, skaffa billig bespisning, planlägga utflykter och besök på muséer, engagera guider, svara för inkvartering. Speciella skolhärbargen inrättades med skolmyndigheternas bistånd i gymnastiksal, först i Köpenhamn, sedan i Skagen, Ålborg, Århus och på Hindsgavl. De andra föreningarna följde efter och 1924 kunde föreningarnas skolresetjänster erbjuda planerade standardresor runt om i Norden.

För att få uppslutning till resorna var det viktigt att hålla priserna nere. Den norska föreningen gick i spetsen för att likställa barn från grannländerna med hemlandets barn när det gällde rabatter på resor inom landet, det lyckades snart för alla föreningarna att få detta genomfört i sina länder. Den isländska föreningen fick 50% rabatt på Det Forenede Dampskibsselskab och Det Bergenske Dampskipsselskab för isländska deltagare på de kurser som föreningarna Norden arrangerade, något som säkert var betydelsefullt för deras möjligheter att delta.

Resorna för skolbarnen bör ha avsatt bestående minnen hos deltagarna, föreningarna lät sig inte heller nöja med denna grupp utan arrangerade gruppresor för olika yrkesgrupper eller reslystna enskilda. Som vi skall se nedan avsatte detta en del bestående resultat. Innan vi lämnar skolområdet skall vi uppehålla oss något vid en betydelsefull del i föreningarnas arbete, granskningen av skolornas läroböcker i historia.

Läroboksgranskning

I en norsk pedagogisk tidskrift riktades hård kritik mot en svensk gymnasieläroboks behandling av unionstiden 1814 till 1905. Av den anledningen tillsatte den norska föreningen i november 1919 en kommitté, under ledning av professor Halvdan Koht, för att göra en genomgång av de norska historieläroböckernas behandling av Norges förhållande till Danmark och Sverige.

Styrelsen ville att missvisande och föråldrade framställningar av ländernas inbördes historia som kunde verka stötande i de andra länderna skulle rensas ut. Föreningen vände sig till föreningarna i Danmark och Sverige för att de skulle göra motsvarande granskningar. Den norska kommittén var klar med sitt uttalande den 6 september 1920, där man kunde meddela att "de lærebøger i Norges historie som brukes i norske skoler, i det store og hele omtaler Norges forhold till grannfolkene

paa en maate som maa betegnes som tilfredsstillende."

Granskningarna i Danmark och Sverige kom inte fram till annorlunda resultat. Den danska skolnämnden, med professor Aage Friis som ordförande, uttalade i maj 1921 att saken borde angripas på ett annorlunda sätt, så att varje land granskade grannlänternas böcker istället för sina egna. Den norska skolnämnden hade inte samma uppfattning. Frågan om undervisningens omfattning, uppläggning och skolböckernas innehåll måste vara helt underkastat varje enskilt lands bedömning. En genomgång i linje med det danska förslaget skulle kunna vålla misstämning och därför skada den goda saken, menade den norska styrelsen. Föreningarna skrev istället ett brev till läroboksförfattare i historia och geografi, gjorde dem uppmärksamma på problemet och riktade en uppmaning till dem att låta kollegor i grannländerna gå igenom manuskripten före publiceringen av nya böcker eller vid revideringen av gamla. Det visade sig att författarna inte brydde sig om uppmaningen i nämnvärd utsträckning.

Nästa initiativ kom från Finland genom professor Yrjö Hirn, känd konst och litteraturhistoriker. På delegerademötet i Helsingfors 1928 antogs på hans förslag en resolution där man uttalade önskemålet om att "i skolundervisningen de nordiska ländernas liv måste beaktas i så vidsträckt mån som möjligt", bland annat "genom att i de historiska läroböckerna inrymdes större plats åt de nordiska ländernas historia".

Något resultat på området kunde inte förmärkas förrän år 1931, då ett nordiskt historikermöte hölls i Helsingfors. I samband med detta hade föreningen Norden i Finland anordnat ett historielärarmöte och här diskuterades ingående läroböckernas innehåll. Frågan refererades bland annat av lektorn vid Svenska Normallyceum, dr. A. Mickwitz, lektor, filosofie doktor Wilhelm Carlgren och adjunkt V. Christensen. På förslag av överläraren dr. A. K. Ottelin formulerades tre ställningstaganden. Historielärarna ville att läroböckerna skulle tillgodose grannlänternas historia på ett bättre sätt. Läroboksförfattarna uppmanades att försäkra sig om medverkan av sakkunniga lärare i grannländerna. Föreningarna Nordens sekretariat kunde stå till tjänst med kontakter. Lärarkandidaterna borde också få tillgång till grannlänternas läroböcker i "fäderneslandets historia".

Här fanns nu ett initiativ från historielärarna med en antydning om att man kunde tänka sig bistånd från föreningarna Nordens sida. Den finländska föreningen tog upp frågan, och vid delegerademötet 1932 höll Oskari Mantere, vilken en kort tid senare blev undervisningsminister, ett anförande där han föreslog att historielärarna skulle granska läroböckerna noga. På basen av historielärarnas granskning kunde man sedan vända sig till skolmyndigheterna i respektive länder för att dessa skulle kunna utöva påtryckningar på författare och förlag.

Vid delegerademötet på Holmenkollen i september 1935 kunde den norske ledamoten i kommittén, lektor Haakon Vigander, redogöra för arbetet och man var överens om "at vi alle var synderne med hensyn til fremstillingen af nabolandene i vore historiebøger", som Aage Friis uttryckte det. De som arbetade med detta var uppmuntrade av den uppmärksamhet som man kunde konstatera bland historiker i Tyskland och Frankrike.

Det var viktigt att snarast publicera resultaten av arbetet, vilket skedde med boken "Nordens läroböcker i historia" som gavs ut i Helsingfors 1937. Boken fick ett mycket gott mottagande och historienämnderna var genast klara med att ta itu med nästa uppgift. Historiker i olika länder kunde ha skilda uppfattningar om en del perioder i ländernas historia. Historiekommittén varnade för alla försök att lämna åt sidan eller skyla över dessa motsättningar. Från dansk sida framfördes synpunkten att "Det gælder ikke først og fremmest at undlade at omtale de spørgsmål der i tidernes løb har sat ondt blod...men vel at kræve dem behandlet i en saglig og forsvarlig tone." För de fall historieforskarna inte nått fram till en gemensam uppfattning föreslog

kommittén att läroböckerna och historielärarna uttryckligt skulle redovisa de motsatta ståndpunkterna. Historikerkommittén ville hjälpa till med detta genom att sätta fingret på de ömtåliga punkterna i en rad publikationer, kallade "Omstridda frågor i Nordens historia". Den första kom 1940. Facknämnderna stod under många år till förfogande för ett kostnadsfritt granskningsarbete, med hjälp av något statligt stöd, vilket förlag och författare har utnyttjat flitigt.

Läroboksgranskningen väckte en del uppmärksamhet i europeiska fackkretsar under 1930-talet, än större blev uppmärksamheten efter det andra världskriget. Läroböckerna i bland annat Tyskland och England rensades från nationalistiskt innehåll och de nordiska metoderna togs som en förebild. Inom Benelux-länderna mötte metoderna samma intresse.

År 1950 gav UNESCO ut en publikation på engelska och franska, "Mutual Revision of History Textbooks in the Nordic Countries", med Haakon Vigander som författare. Tre grundstenar i historikerkommittéernas arbete ansågs föredömliga: granskningen var internationell, den var ömsesidig och den var positiv. Vart och ett av länderna hade givit sina bidrag till arbetet genom att granska de andras, inte sina egna, läroböcker. Dessutom var revisionen inte bara kritisk och felfinnande, utan gav också anvisningar om hur författarna skulle kunna skildra sina grannländers historia på ett mer ingående sätt. En liknande genomgång av läroböckerna i geografi föreslogs av den finländska föreningen vid delegerademötet i Borgå, augusti 1938. Arbetet bedrevs med samma principer som för historieämnet, men kom inte igång på allvar förrän efter andra världskriget.

Läroboksgranskningen med facknämnderna har haft mycket stor betydelse för föreningarna Nordens skolarbete och anseende även internationellt. Verksamheten har under en rad år legat nere, kanske för att man i nämnderna under en period ansåg att uppgiften var slutförd. I slutet på 1980-talet rönt arbetet med läroboksgranskning och framställandet av nordiskt undervisningsmaterial ett nyvaknat intresse. Svårigheterna var desamma som när man började, nämligen hur man på lämpligaste sätt skulle förmå läroboksförfattare och förlag att låta granska läroböckernas nordiska innehåll. En stående fråga var också hur arbetet skulle finansieras. En ny skriftserie har inletts, kallad "Nordens historia i Nordens skolor".

Reseverksamhet

Arrangerandet av olika typer av gruppresor var ett betydelsefullt inslag i kursverksamheten då det var både allmänbildande och kontaktskapande. Landsdelarna kring Kattegatt och Skagerack hade förr haft ett livligt utbyte med varandra. Föreningen Norden borde arbeta för ett folkligt utbyte i det begränsade området, det var Ture Anderssons övertygelse. Ture Andersson som alltså varit med att stifta Nordisk Förening i Göteborg 1915, fungerade sedan 1925 som anställd sekretare i den västsvenska kretsen av föreningen Norden, med säte i Göteborg.

Med stöd av landshövding Oscar von Sydows namnteckning bjöd han in chefredaktörerna på tidningarna i Sydnorge och Jylland till en gemensam nordisk rundfärd som började på Göta Kanal. Bland chefredaktörerna spred han idén att det behövdes en reguljär förbindelse över Kattegatt som kunde svara mot högt ställda krav på komfort. Chefredaktören för Göteborgs Handels- & Sjöfarts Tidning, Torgny Segerstedt, lät honom fritt använda tidningen för att torgföra idén.

Det var vid den tiden dåliga båtförbindelser mellan Göteborg och Fredrikshavn. För att kunna utöka turerna behövdes ett så brett passagerarunderlag som möjligt och föreningen arrangerade bland annat veckosemestrar, skolungdomsresor och resor för olika yrkesgrupper. Ture Andersson erinrade sig att man 1928 hade ett passagerarunderlag på 4-5000 resande, 1935 var man uppe i 12-13000. Med det underlaget kunde

ett nytt aktiebolag bildas med kapital från bland annat privata fonder, danska och svenska staten och järnvägarna. Den 2 augusti 1935 bildades GFL, Göteborg – Fredrikshavnlinjen, med landshövding Malte Jacobsson som ordförande och Ture Andersson som självskriven ledamot. Med hjälp av olika intressenter byggdes på det här sättet en linje Gävle – Karlstad – Göteborg – Fredrikshavn till kontinenten. Den första båten på linjen hette kronprinsessan Ingrid. Folkhumorn lär ha döpt henne till kronprinsessan Andersson.

Turismen som ett medel att få fart på orter med en stagnerande ekonomi och hotande arbetslöshet, var ett känt begrepp på 1930-talet. I Uddevalla invigdes den 31 juli 1939 semesterhemmet Bohusgården vid Skeppsviken. Gruppresorna hade ökat så markant under de senaste åren att man hade behov av lämpliga inkvarteringsmöjligheter, fram till dess hade man ofta fått nöja sig med skolor och dylikt.

Uddevalla, som drabbats hårt av arbetslöshet, skulle bli en centralpunkt i turistlivet. Semesterhemmet ville vara ett fast mål för gruppresor från hela Norden, och man skulle varje vecka försöka få grupper från Sverige, Danmark och Norge, "varigenom hemmet skall försöka göra sin lilla insats i nordiskt samarbete", förklarade turistchef N. Bruce som tillika var ordförande i den nybildade föreningen Semesterhemmet. Stadens styrande, affärsmän, industrier och enskilda hade visat stort intresse för projektet. Bohusgården spåddes en lysande framtid, säkert bidrog den nyupprättade vänortsförbindelsen med Thisted till detta. Men framtidsoptimismen slogs i spillror, det kom inga fredliga gruppresor.

Uddevalla stad inköpte fastigheten för att den 1 november 1944 överlämna Bohusgården till föreningen Norden. Vid en högtidlig ceremoni, i närvaro av bland andra landshövdingen Malte Jacobsson, tillika ordförande i Västsvenska kretsen, överräcktes nyckeln till föreningens ordförande, överståthållare Torsten Nothin. Någon gåva var det inte frågan om. Föreningen köpte anläggningen 1 januari 1945. Bohusgården, som enligt Ture Anderssons uppfattning skapades genom föreningen Nordens reseverksamhet och initiativ i samband med detta, tillhörde nu verkligen föreningen Norden och har sedan dess fungerat som ett viktigt konferens- och kurscenter.

— Reformverksamhet —

Upplysning och kontakt skulle bana väg för samarbete mellan de nordiska länderna. Även om situationen var sådan att upplysningsverksamheten fick komma först, så var föreningarna inte helt passiva när det gällde att ta initiativ till samnordisk lagstiftning och ekonomiskt samarbete, de områden där de danska och svenska grupperna ville se resultat. Den flitiga reseverksamheten aktualiserade också en del hinder i samfärdseln mellan länderna, hinder som borde tas bort menade föreningarna.

Arbete för borttagande av resehindren

Före 1914 var det lätt att resa i Europa eftersom man inte behövde ha pass. Passtvang infördes 1914 i Finland, 1917 i Danmark, Norge och Sverige. Visumtvånget upphävdes successivt efter kriget men passtvånget upprätthölls. Den höga arbetslösheten gjorde att myndigheterna ville ha kontroll på inresande.

Föreningarna Norden diskuterade saken på delegerademötet 1927, då generaldirektör Koefoed kunde visa på att lättnader införts mellan Danmark och Sverige genom så kallade passbiljetter som gällde under 3 dagar. Den 15 december 1927 rikade föreningarna en hänvändelse till regeringarna som mottog den med större eller

mindre välvilja. Den norska regeringen hade nog de största betänkligheterna. Den nya norske statsministern, Johan Ludwig Mowinckel, förde dock fram tanken att varje passkontroll mellan de nordiska länderna borde upphävas, kontrollen för resande borde ske vid inresa från andra länder till det nordiska passområdet. Mowinckel var före sin tid, passunionen genomfördes år 1958.

Vid internordiska resor infördes resekort genom ett avtal mellan de nordiska länderna år 1929. Föreningarna erkände att det var ett steg framåt men delegerademötet 1929 krävde energiskt ett fullständigt avskaffande av passtvänet. Danmark och Sverige gick år 1930 ytterligare ett steg framåt mot friare reseförhållanden. Nordiska medborgare som reste över rutterna Köpenhamn – Malmö, Helsingör – Helsingborg och Bornholm – Simrishamn/Ystad, eller som kom per flyg, behövde inte visa någon legitimation. 1931 utvidgades friheten till linjen Göteborg – Fredrikshavn. De andra länderna följde dock inte efter och man kom egentligen inte vidare med saken före kriget.

Medborgarlagstiftning

Tanken att de nordiska ländernas medborgare skulle ha en särskilt gynnad ställning i förhållande till andra länders medborgare fanns med bland de ting som den norska gruppen strök ur 1918 års programförslag. Den danska föreningen tog upp saken redan i oktober 1919, saken följdes emellertid inte upp. När den svenska regeringen år 1920 tog ett initiativ så att regeringarna gemensamt inledde en undersökning i saken, nöjde sig delegerademötet med att uttrycka sin glädje över detta. I kommittébetänkandet som kom 1921 fanns utarbetade lagförslag om medborgarrätt med i stort sett likalydande texter, men nordbor hade ingen särskilt gynnad ställning. Bramsnæs föreslog på delegerademötet 1921 att man skulle uppmana regeringarna till att skriva in en sådan nordisk preferens i lagstiftningen.

Højesteretsassessor E. Hagerup Bull, menade dock att saken vilade i goda händer, varför ett initiativ var onödigt, och därvid blev det. Föreningarna själva genomförde undersökningar om vilken ställning den sociala lagstiftningen gav medborgare från de andra nordiska länderna jämfört med de egna medborgarna. Med detta material som grund kunde föreningarna 1921 uppmana sina regeringar att så långt som möjligt likställa nordiska medborgare med de egna. En rad ömsesidiga avtal genomfördes till dess allt samlades och rationaliserades under en konvention om social trygghet i Norden. Denna konvention trädde i kraft år 1955.

Föreningarna nöjde sig inte med uppmaningar till regeringarna. Vid delegerademötet i Köpenhamn 1921 erbjöd man, på svenskt initiativ, regeringarna hjälp för att genomföra undersökningar i frågorna:

"Föreningen erbjuder sig att under samarbete med motsvarande föreningar i de övriga nordiska länderna gå regeringen tillhanda genom att införskaffa upplysningar och anställa undersökningar i frågor av intresse för det nordiska samarbetet såsom angående möjligheten och önskvärdheten av ensartad lagstiftning på ett visst område. För detta ändamål är styrelsen beredd att, i samråd med regeringen, utse exempelvis två personer, vilka skulle hava att, på därom framställd begäran, gå statsmyndigheterna tillhanda på sätt nu nämnts."

På detta erbjudande lämnade regeringarna tillmötesgående svar. Till rådgivande ledamöter utsågs i Danmark generaldirektör Michael Koefoed och landstingsmand Carl Valdemar Bramsnæs, i Sverige kammarrättsrådet Conrad Carleson och professor Birger Ekeberg. Enligt den norska regeringens önskan utsågs inom den norska

föreningen inga bestämda personer.

Frågor om dubbelbeskattning diskuterades också på delegerademötet i Telemarken 1923, och man beslöt rikta regeringarnas uppmärksamhet på detta, liksom på att det borde finnas likalydande regler i Norden för indrivning av skatter från medborgare som uppehåller sig i annat nordiskt land. Här hade den danska föreningens ordförande, Michael Koefoed, en avvikande uppfattning. Den högste ämbetsmannen inom danskt skatteväsende tvivlade på att föreningarnas aktion skulle öka deras popularitet.

Föreningarna genomförde översikter över de områden där gemensam lagstiftning kunde främja det ekonomiska samarbetet och publicerade en bok till hjälp för näringslivet som sökte sig över gränserna, "Nordens näringshandbok", 1929. Intresset för denna publikation tycks dock inte ha varit överdrivet stort, till föreningarnas besvikelse.

Ekonomiskt samarbete

En av dem som starkast ivrade för de ekonomiska frågorna var danska Industrirådets ordförande och konservative politikern Alexander Foss, en person med stort inflytande inom danskt näringsliv och med mycket goda kontakter i grannländerna. Dennes initiativ bröts dock snabbt av en svår och långvarig sjukdom. Han dog 1925, och trots att personer som socialdemokraten C. V. Bramsnæs hårt engagerade sig för saken kom den inte vidare. Hur mycket det personliga initiativet betydde är vanskligt att säga, viktigt var i vart fall att regeringarna vid samma tid som föreningarna bildades engagerade sig i de ekonomiska frågorna. Under januari–mars 1918 tillsatte de tre regeringarna en så kallad traktatkommission för att förbereda den allmänna handelspolitiken gentemot omvärlden.

Det gällde att stå förberedd med hänsyn till den nya situation som skulle uppstå med freden. Det 10:e interparlamentariska mötet i Köpenhamn, september 1918, uppmanade regeringarna att tillsätta speciella utskott under traktatkommissionerna för att utforma en plan för ekonomiskt och speciellt ett handelspolitiskt samarbete mellan de nordiska länderna. Dessa "nabolandskommissioner" kom inte med några resultat, tiden inbjöd inte till några speciella samlarbetsarrangemang. Omedelbart efter första världskriget tycks de flesta ha varit övertygade om en uppblomstring av världsekonomin under frihandelns gyllene banér. Det gällde för varje land att komma med i kapplöpningen, och varje nordiskt land ansåg sig ha en god chans. Förhoppningarna brast snart, både för dem som hoppades på snabb tillväxt och för dem som hoppades på nordiskt samarbete. När kommittéerna 1922 lade ner sin verksamhet var vart och ett av de nordiska länderna helt upptagna med att söka reda ut sina egna ekonomiska svårigheter. Det fanns inte heller utrymme för några nordiska initiativ på det här området.

Ett nytt intresse för ekonomiskt samarbete kan förmärkas under slutet av 1920-talet. Undersökningar om genomförande av en ny myntunion genomfördes, samtidigt som England beredde sig att lämna guldmyntfoten. I näringslivet, vars intresse efter första världskriget varit svagt, fanns återigen en vilja till samverkan för bättre internationell konkurrenskraft. Skeppsredaren A. P. Möller ställde år 1928 50.000 danska kronor till förfogande för en utredning om tullfrågan. Föreningarna var inte redo för den uppgiften ännu, ett norskt nej betydde nej för alla.

En person i det norska näringslivet som hade nordiska ambitioner var direktör Johan Throne Holst. År 1929 uppmanade den västsvenska kretsen delegerademötet att genomföra en diskussion om riktlinjerna för föreningarnas arbete. Throne Holst tog tillfället i akt att beklaga att det ekonomiska samarbetet sköts i bakgrunden till förmån för det kulturella. Det räckte inte att skapa förståelse och stämning för det

ekonomiska samarbetet genom kurser och annat, föreningarna måste sätta frågorna på sitt program. I detta mötte han fullt stöd från den danska föreningen med Bramsnæs. Mötet enades om att speciellt myntunionen och frågan om dubbelbeskattning skulle prioriteras.

Det ekonomiska samarbetet var uppe till debatt även vid delegerademötet 1930. Landshövding Oscar von Sydow tillhörde dem som ansåg att samarbete i största möjliga utsträckning borde komma till stånd genom privata initiativ. Han ansåg att föreningarna inte borde göra egna initiativ, eftersom frågorna var politiskt känsliga. Däremot borde föreningarna uppmuntra till debatt och medverka till förhandsundersökningar. Oscar von Sydow tyckte att ett lämpligt debattforum var den "Politiska klubben" i Göteborg, en diskussionsklubb ledd av professor Torgny Segerstedt, redaktör på Göteborgs Handels & Sjöfarts Tidning.

Delegerademötet enades om att föreningarna skulle sätta igång undersökningar i sina respektive länder om möjligheterna för att ta upp olika frågor. Det var viktigt att det fanns tillräckligt stöd från parlamentariker, näringsliv och andra grupper. På listan satte mötet upp frågor som medborgarrätt, kapital- och aktiemarknad, varu- och kapitalagstiftning, företagslagstiftning och gemensamma tullavgifter.

De ekonomiska frågorna försvann från dagordningen under de följande två åren. Troligen betyder det inte att föreningarna var passiva i frågorna, utan man var sysselsatta med att ta fram underlag från olika parter. En annan uppgift man tog på sig var att sammanföra intresserade kretsar från de olika länderna för konfidentiella diskussioner.

Några protokoll från några sådana möten finns naturligt nog inte, bara antydningar i olika sammanhang att konfidentiella möten ägt rum. A. P. Möllers medel för utredning av tullfrågan utnyttjades från 1930, för en kommitté bestående av departementschef Johs. Dalhoff, Danmark, kanslichef Karl Åmark, Sverige och professor I. Wedervang, Norge. Arbetet skedde inte i föreningarna Nordens namn, men personerna betraktades som föreningarna närstående.

Samtidigt som utrednings- och kontaktarbetet pågick skärptes den ekonomiska krisen i Norden och i världen, vilket skapade ett gynnsamt klimat för tankar om det nordiska samarbetets betydelse för ekonomiskt välstånd. Den nordiska samhörighetskänslan blev starkare också på grund av den hotande politiska utvecklingen i Tyskland, med nazisternas maktövertagande i januari 1933. Det blev aktuellt att tala om vad som var gemensamt nordiskt till skillnad från den nationalsocialistiska ideologin.

För första gången på tolv år möttes utrikesministrarna i Danmark, Norge och Sverige, i Köpenhamn den 6 och 7 januari 1932. Frågorna som dominerade dagordningen gällde valutapolitik och handelspolitik. Utrikesministrarna enades om att man skulle ta så stor hänsyn till varandra som möjligt vid de ekonomiska åtgärder som man kunde komma att tvingas till. Samtidigt skulle en tjänsteman vid utrikesdepartementens handelspolitiska avdelningar kunna träda i direkt förbindelse med motsvarande i grannländerna, utanför de sedvanliga diplomatiska kanalerna.

I Sverige höjdes kritiska röster mot föreningarna Nordens passivitet på det ekonomiska området, vilket rimligen måste betyda att man hade förväntningar på föreningarnas insatser. Det hade verkligen varit märkvärdigt tyst om föreningarnas eventuella aktiviteter på området. Så höll äntligen Politiska klubben i Göteborg den debatt som planerades på delegerademötet 1930, den 3 mars 1934. Med var Olesen, Dahlhoff, Throne Holst och Wedervang. Förslagen om gemensam nordisk valuta- och handelspolitik, utvecklande av rättsenheten i Norden, särskilt då den näringsrättsliga lagstiftningen samt gemensam turistpropaganda i Norden och ute i världen, framfördes kraftfullt. Throne Holst uppmanade till att "nabolandkommittéerna" från

1920-talet skulle återupplivas och ges större befogenheter. Sverige borde ta initiativet tyckte han. Den 9 mars arrangerade Stockholmsdistriktet av Föreningen Norden en "Nordisk fest". Utrikesminister Rickard Sandler deltog och svarade i sitt tal på uppmaningen med att själv komma med en uppmaning till föreningarna. "Kunde vi i Norden inte vara varandra till mera nytta?" Fanns det inte områden där ett samlat uppträdande utåt eller en arbetsfördelning kunde bli till gagn? Det frågades efter praktiska uppgifter för nordiskt samarbete, men ingen visste egentligen vad man ville med det. Här var en uppgift för föreningarna Norden att ta upp.

Vid delegerademötet på Hindsgavl den 13 - 16 augusti 1934, var föreningarna redo att svara. Den svenska föreningen ville bland annat att föreningarna skulle föreslå regeringarna att de tillsatte statliga delegationer. Throne Holsts idé från mötet i Göteborg fick här sin konkreta utformning.

Föreningarna var åtskilligt uppmuntrade av utrikesminister Sinders tal "Ett utrikespolitiskt program". Just nu, då depressionstiden började lätta, ansågs vara den lämpliga tiden för ett planlägningsarbete. Det gällde först att skapa en säker grund och skaffa lämpliga organ för grundlägningsarbetet, för att samla in statistiskt material, för att kunna följa utvecklingen och för att kunna ta initiativ vid lämpliga tillfällen.

Erfarenheterna hade dock visat att föreningarna Norden inte kunde uppbringa den arbetskraft och de medel som var nödvändiga, eftersom man också behövde stöd från statliga organisationer och ämbetsverk. Enskilda sammanslutningar på industrins och handelns områden kunde inte heller förväntas ha kapacitet för detta. Slutsatsen som mötet kom till var att regeringarna skulle sätta upp organ som kunde samverka med ämbetsverk och sammanslutningar inom industri och handel. Diskussionen innehöll ganska konkreta anvisningar för hur arbetet borde bedrivas. Mötet enades om följande resolution:

"Delegeretmødet fremhæver ønskeligheden af en Styrkelse af det økonomiske Samarbejde mellem de nordiske Lande paa de Omraader, hvor Betingelserne herfor foreligger.

De danske, svenske og norske Delegerede, som mener, at dette Formaal bedst fremmes gennem offentlig Foranstaltning, henstiller till Bestyrelserne i deres Foreninger at fremsætte Forslag til de respektive Regeringer om at nedsætte Udvalg med den Opgave at undersøge Mulighederne for økonomisk Samarbejde mellem Landene og - efter fælles Drøftelse mellem Udvalgene - at tage Initiativ til et saadant Samarbejde paa de Omraader, hvor Betingelserne for positive Skridt antages at foreligge. De finske Delegerede udtaler, at de ikke paa det nærværende Tidspunkt mener at kunne tage noget bestemt Standpunkt til Spørgsmaalet om, ad hvilke Veje Arbejdet mest hensigtsmæssigt bør optages."

Föreningarna i Danmark, Norge och Sverige vände sig omedelbart efter delegerademötet till regeringarna med förslaget, föreningen i Finland sände sin skrivelse den 17 september efter att ha varit i samråd med näringslivets organisationer, då hade redan ett slags beslut tagits i frågan.

Den 6 september 1934 inbjöd utrikesminister Rickard Sandler till utrikesministermöte i Stockholm. För första gången mottog även Finlands utrikesminister inbjudan. Det skulle bli det första av regelbundna möten med alla fyra länderna före 2:a världskriget. Utrikesministrarna var eniga om att regeringarna borde förstärka och utveckla det ekonomiska samarbetet i Norden. Detta borde ske i kontakt med näringslivets organisationer. Av den anledningen beslöt utrikesministrarna uppmåna sina rege-

ringar till att tillsätta särskilda mindre delegationer, efter det att regeringarna inbördes hade förhandlat om de allmänna direktiven för dessa delegationer. I samband med utrikesministermötet hölls en officiell middag, där representanter för föreningarna Norden var inbjudna.

Utrikesminister Sandler vände sig direkt till dessa och riktade ett tack till föreningarna Norden vars initiativ fått utrikesministrarna att uppmärksamma och diskutera frågorna på det sätt som skett. Vid den avslutande lunch, som föreningarna Norden bjöd in till, förklarade Sandler att regeringarna räknade med föreningarnas fortsatta intresse när det gällde att förverkliga de tankar som utrikesmötet hade sysselsatt sig med. Inte minst behövdes de för att stimulera de privata insatser som behövde göras vid sidan om de offentliga åtgärderna. De nya "nabolandskommittéerna", eller med det danska officiella namnet, "Udvalg til Behandling af Spørgsmaal af Interesse for Udviklingen af det økonomiske Samarbejde i Norden", tillsattes och arbetade fram till världskrigets utbrott. I Danmark var dess ordförande generaldirektör Kofoed, som sedan efterträddes av efterträdaren på posten som ordförande i föreningen Norden, Nationalbankdirektör C. V. Bramsnæs.

— Sammanfattning —

Föreningarnas huvudsakliga verksamhet under 1920- och 1930-talen var koncentrerad till upplysning och kontaktskapande arbete. Tidigt grundlades verksamhetsformer som använts under 1980-talet. Hit hör bland annat en rik kursverksamhet, inriktning på skola och skolungdom, brevväxling, reseverksamhet och publikationer.

De var till antalet medlemmar små föreningar men styrelsernas sammansättning var sådan att de hade nära kontakter med viktiga grupper inom ländernas parlament, näringsliv och kulturliv. Deras inflytande var därför större än vad man kan förvänta sig av deras medlemsantal. Föreningarna möttes oftast med respekt och möjligheterna för informella kontakter var goda.

Till detta kom att föreningarna i sina led samlade en stor kompetens på olika områden, vilket gjorde att de själva kunde presentera utredningar på områden som de ville belysa och föra fram. Vi kan även se en stor försiktighet i föreningarnas initiativ till samarbete. Här finns ett annat drag som varit utmärkande för det nordiska samarbetet sedan 1920-talet, nämligen respekten för grannländerna och för opinioner och de egna regeringarna. Inom dessa ideella föreningar togs inga beslut om politiska initiativ utan att alla föreningar var ense. Inte heller togs några initiativ utan att förslagen var förankrade i betydande grupper i landet, ja ibland ända upp i regeringskretsar.

Med det andra världskriget skulle föreningarna få nya organisationsformer och mångdubbelt fler medlemmar. Men de grundläggande dragen i föreningarnas verksamhet skulle finnas kvar.

Föreningarna under andra världskriget

Upplevelserna under det andra världskriget gav Norden och den nordiska gemenskapen en ny känslomässig laddning. Kontakterna mellan befolkningarna ökade därför att man behövde varandra. Starka opinioner bland grannlänernas befolkningar gjorde gemensam sak med Finland under vinterkriget 1939 – 1940. Danskar och norrmän som flydde undan nazisterna hjälptes över gränserna till Sverige. En del tog sin tillflykt till Island. Under Finlands krig med Sovjetunionen 1941 – 1944 utgjorde kontakten med grannlänerna i väster och den nordiska gemenskapen en livlina för de grupper i Finland som opponerade mot vapenbrödrskapet med Tyskland.

Föreningarna Norden hade i vart och ett av dessa länder sin plats, som hjälporganisation, kontaktförmedlare, som en av många exponenter för den nordiska mobiliseringen. I Danmark och Sverige utgjorde föreningarna en plats för diskussionen om hur det fredstida Norden skulle organiseras. Föreningarna skulle få del av den nordiska väckelsen. De nya föreningar som mötte fredens utmaningar var starkt förankrade i sina samhällen.

— Föreningarna och den nordiska väckelsen —

Mot slutet av år 1942 riktades i Finland och Sverige kritik mot föreningarna Nordens passivitet. Hufvudstadsbladet (den 10/1 1943) refererar en artikel i den svenska tidningen Östgöten som är mycket kritisk till åtminstone den svenska föreningens dåliga aktivitet och smala medlemsbas. Tidningen konstaterar att "Den nordiska väckelse, som idag går genom de nordiska länderna, är i mycket ringa grad ett resultat av föreningens arbete."

Föreningarna har mycket liten kontakt med de breda folklagren, det betyder egentligen inte så mycket att några toppfigurer inom folkorganisationerna har säte och stämma inom föreningens styrelse, menade Östgöten, tills vidare hade det bara varit en tom gest.

Kritiken i tidningarna visar att föreningarna Norden nu hade fått uppmärksamhet och att deras verksamhet väckte intresse. Behovet av en samlande kraft för de starka nordiska opinionerna i framför allt Danmark och Sverige hade vuxit sig allt starkare för att kräva konkreta åtgärder under slutet av 1942. Det visade sig att partier och organisationer valde att kanalisera det nordiska engagemanget till föreningarna Norden i Danmark och Sverige under 1943.

Ett viktigt initiativ till föreningarna Nordens ombildning skulle komma från socialdemokratiskt håll, närmare bestämt från finskt socialdemokratiskt håll. De grupper inom finländsk socialdemokrati som var oppositionella till Finlands utrikespolitik behövde upprätthålla kontakterna västerut, med Sverige, med Norden och med England. Informationen om Finlands läge måste få största möjliga spridning i de andra länderna samtidigt som finländsk opposition behövde någon samlingspunkt höjd över partigränserna. Diskussionen om föreningarnas verksamhet och mål nådde grannlänerna genom arbetarrörelsernas kanaler.

Finlands vapenbrödrskap med Tyskland och angrepp på Sovjetunionen vid mid-

sommartid 1941 vållade inrikespolitiska motsättningar och omslag i opinionerna i Danmark, Sverige och Norge. De nordiska länderna stod nu på olika sidor i kriget.

Oppositionen mot Finlands utrikespolitik tog form under vintern 1941/42, med kontakter mellan riksdagsmän ur olika politiska partier, konservativa, folkpartister, agrarer och socialdemokrater.

Fredsoppositionen gav ut en enkel tidskrift, Politiska Nyheter, men från socialdemokratisk sida kom inte någon öppen kritik mot regeringens politik av hänsyn till den viktiga utrikespolitiska enheten. Karl August Fagerholm reste till Stockholm den 1 juli 1941 för att förhöra sig om stämningarna där och möttes av kritik. Per Albin Hansson, Per Edvin Sköld och Gustav Möller kritiserade vid flera tillfällen Finlands sätt att sköta relationerna till Sverige, utrikespolitiskt och ekonomiskt. Fagerholm föreslog vid sin hemkomst olika motåtgärder till den här kritiken, bland annat kunde missuppfattningarna undanröjas genom information. Det framgick dock allt tydligare att socialdemokrater som Fagerholm, partiets vice ordförande stadsdirektör J.W. Keto och chefredaktör Eino Kilpi behövde allt stöd från Sverige. I olika omgångar bjöds representanter för svensk arbetarrörelse in till besök för att se läget vid fronten och situationen för civilbefolkningen.

De socialdemokratiska partierna och landsorganisationerna i Danmark, Island, Finland och Sverige har haft ett formaliserat samarbete sedan 1932 i den nordiska samarbetskommittén, SAMAK.

Landsorganisationen i Norge och Det Norske Arbeiderpartiet anslöts 1936 respektive 1938, men man hade haft regelbundna möten fram till ockupationen av Danmark och angreppet på Norge den 9 april 1940. Vid ett samarbetskommittémöte den 24 januari 1943 markerade J.W. Keto att det fanns olika uppfattningar inom partiet om vilken part som skulle vinna kriget.

Keto markerade på detta sätt den finländska arbetarrörelsens samhörighet med de andra nordiska arbetarpartierna och han gjorde det trots Väinö Tanners protester och upprördhet över det klara brottet mot enigheten i Finlands utrikespolitik. Så mycket mer besviken torde Keto ha varit då det svenska partiet inte gav något öppet stöd åt den finländska minoriteten.

Stadsdirektör Keto och chefredaktör Kilpi satt sedan något år i föreningen Nordens styrelse. Även på andra sätt kan vi spåra ett visst intresse för den finländska föreningens verksamhet från socialdemokratiskt håll ganska kort efter fortsättningskrigets utbrott. Den 18 september 1941 publicerade Suomen Sosialidemokraatti svaren på en rundfrågning som tidningen riktat till ledande personligheter inom arbetarrörelsen och kooperativa företag angående deras deltagande i föreningen Nordens verksamhet. Resultatet av rundfrågningen var ett positivt intresse för föreningen. Bland andra citeras socialdemokratiska kvinnoförbundets ordförande Sylvi-Kylikki Kilpi och studiesekreteraren i Arbetarnas Bildningsförbund, magister Reino H. Oittinen. Alla tillfrågade ställde sig positiva till ett utvecklat samarbete. Kilpi och Oittinen återfinns senare i föreningen Nordens styrelse.

Fagerholm och Keto fick tillstånd en öppen diskussion om föreningen Norden och dess verksamhet. Keto efterlyste i en artikel i det socialdemokratiska huvudorganet, januari 1943, en organisation som tillgodosåg den finländska arbetarklassens nordiska intresse. Föreningen Norden hade inte tillgodosett detta. Han såg två utvägar, antingen skulle arbetarrörelsens ledare komma in i föreningens styrelse och delta i planeringen av verksamheten, eller kunde det bli nödvändigt att skapa en nordisk folkrörelse i vilken alla delar av befolkningen, inte minst arbetarklassen, skulle vara representerade. Keto's artikel mötte genast ett positivt gensvar i Danmark och Sverige, med tidningsuttalanden av ledande personer inom socialdemokratiska partierna, fackföreningsrörelserna, Kooperationen och Studieförbunden. Socialminister

Fagerholm förde ytterligare bränsle till debatten genom att beröra föreningarna Norden i sitt hälsningsanförande till den svenska arbetarföreningens nordiska fest i Helsingfors den 10 januari 1943. Fagerholms tal utformades som en direkt uppmaning till aktivitet:

"Vi vil gerne vide, hvad Foreningen 'Norden' agter at gøre i den nærmeste Fremtid for at fylde sin Opgave. Lad os haabe, at det bliver noget mere end Arrangement af litterære Soiréer. Bliver det ikke Bod og Bedring, maa det nordiske Samarbejdes venner hos os søge andre Udveje. Vi vil vise, at vi eksisterer. Maaske det just nu er vigtigere end nogensinde, at vi her i Finland giver et Udtryk for vor Vilje til et fortsat nordisk Samarbejde, ja et fastere og konkretere Samarbejde end hidtil."

(Referat i Norden 1943/6)

Fagerholms utmaning och uppmaning kunde inte passera förbi utan att föreningarna i Finland, Danmark och Sverige reagerade. Troligen var denna debatt i själva verket mycket välkommen, föreningarna hade sedan slutet av 1930-talet gjort försök i den riktning Fagerholm efterlyste. Uppgifter tyder på att delegerade haft möte under hösten 1941 för att bland annat diskutera ett utvidgande av föreningarnas arbete genom att få de stora folkrörelserna med i det aktiva nordiska samarbetet. Resultatet kom i vart fall att bli en vitalisering och breddning av föreningarnas underlag och verksamhet.

—Finland – medel i fredssträvanden—

Ordföranden i finländska föreningen Leo Ehrnrooth, sade i Hufvudstadsbladet att kritiken togs emot som ägnad att befördra föreningens syften. Ehrnrooth kunde inte bestrida begränsningarna i föreningens verksamhet, men de berodde på övermäktiga hinder mer än passivitet. Den nordiska orienteringen hade haft svårt vinna gehör i Finland, så mycket svårare hade det varit att skapa en folkrörelse, menade Ehrnrooth.

Den finländska föreningen Norden inriktade sig 1939 på att stärka organisationen genom lokalföreningar och fler medlemmar. Stadgarna förändrades så att aktiebolag och andra samfund kunde ges tillträde som passiva medlemmar. Dessutom stadgades att det nu kunde bildas lokalföreningar på olika orter. Den nationella verksamheten var fortfarande knuten till föreningen i Helsingfors. Motivet för stadgeförändringen 1939 och den ökade aktiviteten i den finländska föreningen, var enligt Leo Ehrnrooth närmast att den borde komma i paritet med de övriga:

"Föreningen Norden i Finland får icke genom svaghet eller efterblivenhet bli en hämsko för övriga Norden-föreningar vid fullföljandet av de gemensamma arbetsuppgifterna."

Vinterkriget hade naturligtvis inneburit ett avbrott i den normala verksamheten, samtidigt som man från finländsk sida upplevde det som en ny epok vad gäller relationerna till grannländerna. Hjälp i form av pengar och varor förmedlades till en början av respektive förening Norden till den finländska föreningen som sedan vidarebefordrade medlen till Finlands folkhjälp, en centralorganisation skapad för hjälpverksamheten. Den glädje och den tacksamhet som hjälpen framkallade hos den finländska befolkningen, tillsammans med de personliga kontakter som blev resultatet av den omfattande förflyttningen av finländska barn till svenska och danska hem,

avspeglades i en positiv syn på grannländerna och var i sin tur en fruktbar mark för föreningen Nordens verksamhet.

Efter vinterkriget och Moskvafreden den 13 mars hade föreningen fått lokalföreningar i Åbo och i Kuopio. Medlemstalet hade ökat från 781 år 1939 till 1281 år 1940. Fram till 1943 låg sedan medlemsantalet på en konstant nivå. De administrativa förutsättningarna för en aktiv medlemsvärvning saknades och det nordiska intresset lade sig även bland befolkningen. Det var inte bara angenämt att vara den mottagande parten och utrikespolitiskt sökte sig Finland andra mäktigare bundsförvanter mot Stalin.

Uppenbarligen hade föreningen fortfarande svårt att vinna något egentligt fotfäste bland den finsktalande befolkningen. Misstämningarna mot Sverige var störst i finskationella grupper som inte kunde förlåta den uteblivna militära hjälpen under vinterkriget och kritiken mot Finlands utrikespolitik. Bedömningarna inom föreningen var att man hade stöd bland svenskspråkiga grupper, bland socialdemokrater och bland stora borgerliga grupper. Fagerholms och Ketos debattinlägg blev signalen för samling kring den nordiska orienteringen genom föreningen Norden.

I februari 1943 sände styrelsen ut en kommuniké med anledning av att föreningens verksamhet "i offentligheten blivit föremål för kritiska betraktelser, och olika önskemål ha uttalats, åsyftande en utvidgning och intensifiering av föreningens arbete."

Kommunikén innehöll en redogörelse för upplysningsarbetet som det vägledande i verksamheten och den politiska utvecklingen som sedan 1935 betytt ett mer positivt klimat i nordisk riktning. Avslutningsvis inbjöds organisationer att stödja föreningen Nordens arbete för "fördjupandet av samhörighetskänslan hos de nordiska folken, utvidgandet av deras kulturella och ekonomiska förbindelser och befordrandet av samarbetet dem emellan."

Under 1943 trädde 14 nya riksomfattande organisationer in som stödjande medlemmar, bland andra de stora arbetsgivar- och arbetstagarorganisationerna. De "passiva" medlemmarna enligt 1939 års stadga var nu "stödjande" och sammanlagt 22 till antalet. Till representantmötet i Helsingfors den 30 september 1943 samlades representanter för huvudföreningen och 7 lokalföreningar. Diskussionsprotokollet från mötet skvallrar om en stark framstegsvilja.

Syftet med mötet var att mobilisera inför de nya och krävande arbetsuppgifter som brytningstiden ställde föreningarna inför. Den nordiska enhetstanken måste bli en levande realitet:

"För att nå detta stora mål måste en kraftig folkrörelse skapas, en nordisk aktivism, vars centrum utgöres av föreningen Norden och dess lokalavdelningar."

Mötet kunde konstatera att föreningen nu fått alltmer stöd i allt vidare kretsar, lokalavdelningar fanns nu även på helt finskspråkiga orter.

Vad som också upptog mötet var ett missnöje med svenska tidningars kommentarer till Finlands politik. Här framfördes förslag om att den svenska föreningen borde användas som en mellanhand för att sprida upplysning om finländska förhållanden, bättre presskontakter och "en nordisk halvtimme" varje vecka i rundradion.

Omsorgen om relationerna till Sverige var helt överskuggande vid den här tiden. Förbindelserna med den norska föreningen var helt avbrutna och med den danska och den isländska föreningen kunde man bara upprätthålla inofficiella kontakter. Endast med den svenska föreningen kunde man stå i kontakt, om än i begränsad omfattning. Genom svensk press och svensk radio var man i Finland ändå ganska väl informerad om situationen i Sverige och svenska opinioner.

Saken var uppe till diskussion även vid representantmötet i Åbo den 25 och 26

augusti 1944, då man hade inte mindre än fem gäster från den svenska föreningen: undervisningsrådet Ruben Wagnsson, fru Eleonor Lilliehöök, avdelningschef Ture Andersson, direktör Åke Elmér och fru Ulla af Burén. Här fanns representanter för 9 av 10 lokalföreningar, och Helsingfors, samt Erik Mandelin från General Mannerheims Barnskyddsförbund. Man diskuterade livligt svenska artiklar som förgiftade atmosfären mellan länderna, och enades om att föreningarna Nordens uppgift borde vara att se till att meningsskiljaktigheter inte blåstes upp. Flera talare manade till förståelse för att den svenska pressen inte hade någon censur över sig. I Finland hade man nu mist ett informationsorgan genom att Svenska Pressen dragits in, delvis på grund av tidningens jublande löpsedlar efter de allierades invasion i Normandie.

År 1944 kunde man i föreningens organ För Norden konstatera, att ett trettiotal kollektiva medlemmar anslutit sig, bland dem några av landets ledande kulturella och ekonomiska organisationer.

Det som var viktigast för tillfället var försvaret av landets självständighet och integritet, förklarade styrelsen. Arbetet på att stärka den nordiska gemenskapen och solidariteten:

"...åsyftar att skapa en lyckligare framtid för Finland såsom ett av Nordens länder, där demokratiskt samhällsskick, religions- och yttrandefrihet, rättsskydd och humanitet råder."

(För Norden 1944/2)

Markeringen av Finlands tillhörighet till Norden och västvärlden var utgångspunkten för det arbete föreningen ville ställa sig i spetsen för. Riktlinjerna för arbetet framöver drogs upp vid representantmötet i Åbo 1944. De innebar både en fortsättning på föreningarnas traditionella upplysnings- och kontaktarbete, men också en betoning av att språkstriden mellan finsk- och svenskspråkiga grupper måste övervinnas. Docenten Hans Ruin konstaterade att den sistnämnda frågan varit uppe till diskussion och att en kommitté arbetade med att få fram förslag till verksamheter som kunde förbättra samarbetet mellan språkgrupperna. Föreningens uppgift var alltså inte bara att skapa kontakt och förståelse mellan grannländerna utan även mellan grupper inom landet.

Centralstyrelsens sammansättning förändrades under 1943. Senator Leo Ehrnrooth, en av de ivrigaste påskyndarna av den finländska föreningens bildande 1924, trädde tillbaka från ordförandeposten och lämnade plats för professor i nationalekonomi Bruno Suviranta. Suviranta hade varit vice ordförande sedan 1939.

Även på sekreterarposten skedde en förändring. Fil. mag. Jaakko Riihikallio hade tillträtt hösten 1940 under perioden av optimistisk utveckling. Tidigare hade han gjort sig känd genom insatser för skolungdomen. I början av december månad 1944 efterträddes han av vicehäradshövding Östen Elfving, som tillhörde det finska språkläget men även behärskade svenska. Elfving hade under slutet av 1920-talet vistats i Oslo, då hans far var sändebud där. Bland Elfvingss alla övriga kvalifikationer bör detta ha haft en viss betydelse. Man var mycket medveten om den norska misstänksamheten mot Finland och det gällde nu att ha med personer som kunde mildra motsättningarna och om möjligt normalisera förbindelserna.

— Danmark – tillväxt och sammanslagning —

Nationalbanksdirektör Bramsnæs hävdade att den danska föreningen sedan 1940/41 varit inne på de linjer som Fagerholm efterlyst. Han kunde visa på hur föreningen sökt

kontakt med alla kretsar och att medlemstalet under de två senaste åren fördubblats.

Fagerholms tal i arbetarföreningen i Helsingfors gav eko i Danmark. Den 13 januari kommenterades det i en ledande artikel i Nationaltidende, som framhöll att det nordiska samarbete står höjt över partipolitiken som en gemensam strävan. Den danska föreningen är i det här avseendet vist inrättad med en känd och respekterad socialdemokrat, nationalbanksdirektör C. V. Bramsnæs som ordförande och med en icke mindre känd viceordförande, den konservative chefredaktören H. Stein. Berlingske Aftenavis konstaterade i sin ledare den 16 januari att föreningen borde få en sådan anslutning "at den ogsaa ved sin Udbredelse over Landet og sin Tilknytning til alle Samfundslag bliver Udtryk for den Folkebevægelse, som den nordiske Samhørighedsfølelse i Dag er."

En folkrörelse var det verkligen i Danmark. Nya organisationer för hjälpverksamhet, kultur och nordisk samverkan hade bildats. Föreningen Norden hade sedan vinterkriget fått ca 9000 medlemmar i konkurrens med bland andra "Det frie Nord". DfN bildades 1939 för frivilliga till Finland och med ett försvarspolitiskt samarbete mellan de nordiska länderna som huvudsyftet. Pressen lade ner ett stort intresse på nordiska frågor och föreningens möten blev väl omtalade. Samtliga danska partier inom den nationella fronten uttalade sitt stöd för nordiskt samarbete på en rad konkreta områden inför det historiska folketingsvalet i mars 1943.

Föreningens ordförande, C. V. Bramsnæs, fick med sig den danska arbetarrörelsen efter några månaders förhandlingar och en rad möten där han fått redogöra för föreningens verksamhet.

Den slutgiltiga bekräftelsen på arbetarrörelsens uppslutning kring föreningens arbete kom redan sommaren 1943. Den 16 juni 1943 togs enhälligt en förklaring om det nordiska samarbetet av arbetsutskottet i Socialdemokratisk forbund, De samvirkende Fagforbund, medlemmarna av den socialdemokratiska riksdagsgruppen, representanter för det kooperativa Fællesforbund, Arbejdernes Oplysningsforbund och Danmarks socialdemokratiske Ungdom. Denna förklaring skulle stå fast som riktlinje för nordisk politik omedelbart efter kriget.

De saker som mötet lade särskild vikt vid i sitt uttalande var nödvändigheten av att undersöka frågan om nordisk medborgarrätt, anpassning av ländernas kulturella och sociala lagstiftning, om avtal för ländernas näringsliv och om en gemensam nordisk handelspolitik. Mötet tog avstånd från tanken om ett isolerat försvarsförbund, men man menade att genomförandet av en gemensam ekonomisk och politisk kurs måste medföra någon form av gemensam utrikespolitik och försvarspolitik. Vid detta möte bestämde man sig för hur arbetarrörelsen skulle förhålla sig till de ideella organisationerna och uppmärksamheten riktades på föreningen Nordens verksamhet. Organisationerna uppmanades till att i samarbete med föreningen Norden och Arbejdernes Oplysningsforbund genomföra en särskild informationsverksamhet för att skapa största möjliga kunskap om de andra länderna och deras befolkningar. Uttalandet innehöll dessutom en direkt uppmaning till medlemmarna i rörelsen att även gå med i föreningen Norden:

"De Medlemmer, der ønsker at yde deres personlige Støtte til Fremme af det nordiske Samarbejde, opfordres til at gøre dette ved Indmeldelse i Foreningen 'Norden' for at styrke denne Forenings alsidige Virksomhed og samtidigt skabe Grundlag for en naturlig Repræsentation i Foreningens Ledelse Landet over."

Uppmaningen skulle inte förklinga ohörd, det stod fullkomligt klart för föreningarna i Danmark, Sverige och Finland att man stod inför nya uppgifter, med stora krav på föreningarnas organisation och ledning.

Den danska föreningen behövde en efterträdare till oberstlöjtnant Helge Bruhn, som funnits med sedan starten och byggt upp Hindsgavl till centrum för föreningens kurs- och konferensverksamhet. Bruhn fick en årlig pension som tack för sitt betydelsefulla arbete och styrelsen mottog med tack Bruhns erbjudande om att stå som värd för kommande möten på Hindsgavl. Föreningen anställde, efter ett enhälligt beslut, universitetslektor Frantz W. Wendt med titeln direktör. Wendt hade under 3 år funnits med i föreningens styrelse och var flitigt utnyttjad till olika uppdrag och föreläsningar, all den stund han helhjärtat stod på samma linje och aktivt stödde Bramsnæs i strävan att bredda föreningens medlemsunderlag. En stor del av sin tid fick Wendt använda för att resa runt i hela Danmark för att bilda nya lokalföreningar och hålla föredrag. Efterfrågan var enorm men i stort sett, konstaterar Wendt, skedde mötesverksamheten utan hinder från ockupationsmakten. De danska nationalsocialisterna gjorde troligen vad de kunde för att misstänkliggöra verksamheten i nazi-tyskarnas ögon. Huvudorganet "Fædrelandet" klagade över att "Brodren i nordisternas aktivitet er rettet mod det nye Europa, imod nationalsocialismen og fascismen. Og specielt mod Tyskland."

Så mycket hårdare blev inte åtgärderna mot föreningen. Nationalsocialisternas kampanjer hade en positiv inverkan på den danska föreningens verksamhet och medlemstal. På våren 1943 hade medlemstalet stigit till 10 000 och antalet lokalföreningar var uppe i 21 stycken. I september 1945 hade man 33 000 medlemmar och 78 lokalföreningar. Föreningen hade 11 gånger så många medlemmar som 1939!

Det frie Nord, med generallöjtnant Erik With som ordförande, samlade ungefär lika många medlemmar som föreningen Norden. På sitt program hade Det frie Nord ett utvidgat nordiskt samarbete med stark betoning på försvarssamarbetet och på nödvändigheten av att stärka försvarsviljan bland den danska befolkningen. I stort sett var betoningen av försvarsfrågan det enda som skilde de båda organisationerna. Frantz Wendt, som började hålla programtal för föreningen Norden vintern 1940/41, tog dock till orda för försvarssamarbetet som en naturlig del av den nordiska gemenskapen. På våren 1943, då förhandlingarna med bland andra arbetarrörelsen om samarbete pågick, lades också föreningens position ifråga om försvarssamarbetet fast. Bramsnæs höll ett tal vid stiftandet av en lokalförening i Nyköbing på Falster, den 15 april 1943, som uppfattades som en viktig programförklaring såväl i Danmark som i grannländerna.

Han konstaterar att ledande politiker och statsmän i Sverige och Finland tagit till orda för ett närmare politiskt samarbete mellan de nordiska länderna. Samma tongångar hörs från motsvarande håll i Danmark. En del kretsar har särskilt betonat att det borde skapas ett nordiskt försvarsförbund, konstaterar han vidare och fortsätter:

"Det maa være klart for alle, at fælles Forsvar for de nordiske Lande maa være et Led i det nærmere politiske Samarbejde, men det maa være lige saa klart, at et Forsvarsforbund alene ikke kan løse det nordiske Spørgsmaal. Et Forsvarsforbund vil svæve i Luften, hvis der ikke skabes en nærmere politisk og økonomisk Forbindelse mellem de nordiske Lande, og kan derfor ikke være et Maal i sig selv. Det vilde bringe sine Fortalere dybe Skuffelser, hvis det oprettedes som en isoleret Foranstaltning."

(Norden, juni 1943, nr 7, sid 3)

Föreningens representantskap ställde sig den 20 maj bakom förklaringen som även kom att fungera som en inbjudan till Det frie Nord om sammanslagning.

De politiska partierna i Danmark hade förklarat sig positivt inställda till ett när-

mare politiskt samarbete mellan de nordiska länderna, men ett försvarssamarbete var inte aktuellt. Generallöjtnant With och andra ledande i Det fria Nord, såg inga utsikter för att de mål föreningen satt upp skulle nå framgång. Dessutom tyckte man inom Det fria Nord att ett närmande mellan föreningarna ägt rum. Av dessa anledningar tog i december 1943 Det fria Nord initiativ till förhandlingar om samarbete och en eventuell sammanslagning.

Den 2 juni 1944 möttes representanter för de båda föreningarna för att diskutera ett samgående. Sammanslutningen skulle ske inom föreningen Norden. Förhandlingarna underlättades säkert av att de båda föreningarnas ordförande, With och Bramsnäs, utvecklade ett mycket vänskapligt och förtroendefullt förhållande.

Efter beslut i Det fria Nordts landsråd och föreningen Nordens representantskap slog föreningarna sig samman den 25 september 1945. Medlemmar, lokalavdelningar och tillgångar samlades under föreningen Norden.

Sammanslagningen innebar inga ändringar vad gällde målen för verksamheten. Båda föreningarna hade nu över 30.000 medlemmar varför man hoppades på en förening med cirka 70.000 medlemmar. Det visade sig vid sammanräkningen att många hade dubbla medlemsskap, men resultatet blev ändå en förening med 50.000 medlemmar fördelade på 112 lokalavdelningar.

Danska föreningen Norden stod stark inför efterkrigstidens utmaningar. Signalerna från de politiska partierna och regeringarna var enbart positiva till ett utvidgat nordiskt samarbete på flera områden.

—Sverige – tillväxt och omorganisation—

Överståthållare Torsten Nothin menade att den kritik Fagerholm riktade mot den finländska föreningen inte kunde riktas mot den svenska. Sedan Nothin tillträtt år 1937 hade föreningen också lagt större vikt på samarbetet med de stora organisationerna. Inom centralstyrelsen hade man nu representanter för bland annat Arbetsgivarföreningen, Landsorganisationen, Kooperativa förbundet, Sveriges Hantverksorganisation, Sveriges köpmannaförbund, Tjänstemännens centralorganisation och de fyra politiska ungdomsförbunden.

Den svenska föreningen med dess ordförande Torsten Nothin var redan långt kommen med förberedelserna för en omorganisation. I själva verket kan man nog säga att omorganisationen 1943 var det direkta resultatet av en medveten satsning då överståthållare Torsten Nothin valdes till ordförande i föreningen år 1937. Nothin var jurist och ett tungt namn inom svensk socialdemokrati. Han valdes, förutom på grund av sina personliga egenskaper som präglades av en stor viljekraft, för sina utomordentligt goda kontakter med de mest olika kretsar i samhället. Åren 1921 till 1928 var han socialdemokratisk ledamot av riksdagens första kammare och ledde som ordförande en rad utredningar och förhandlingsdelegationer mellan staten och Stockholms stad.

Under samma period föll det på hans lott att vara ordförande i en rad stiftelser och föreningar. Den bedömning man gjorde var att föreningen behövde knyta kontakter med de olika medborgarorganisationer som spelade en allt viktigare roll i samhällsutvecklingen, Nothin skulle vara den rätte personen för de uppgifterna. Han hade utsetts till överståthållare, Kunglig Majestäts förtroendeman för Stockholms stad i september 1933 och med detta uppdrag följde ordförandeskap i ett antal stiftelser och föreningar. Torsten Nothin skriver i sina memoarer att han vid mitten av 1930-talet var övertygad om att ett krig i Europa var oundvikligt. Han engagerade sig i att bygga

upp Stockholms luftförsvär och civilförsvär. Han avsåg sig uppdragen i ett tiotal föreningar och i den stora kommunalskatteberedningen från den 1 januari 1937, med motiveringen att civilförsvaret tog all hans tid. Desto märkligare är det att denne man tog på sig ordförandeskapet i en ny förening samma år, 1937. Vilka skäl kan han ha haft för detta? Han skriver i sina memoarer "Från Branting till Erlander":

"På våren eller försommaren 1937 utsågs jag till ordförande i den svenska föreningen Norden. Mitt motiv för mottagandet av detta uppdrag var en önskan att söka medverka till ett närmande mellan de nordiska folken både i kulturellt och i politiskt hänseende. Som ett slutmål i sistnämnda avseende tedde sig för mig ett sådant försvarsförbund, som den svenska regeringen under vintern 1948-49 strävalde att åvägabrinda och för vilket jag gjorde mig till talesman i början av 1940-talet."

Försvarsfrågan låg Nothin varmt om hjärtat och han utgjorde ett samlande namn åtminstone för de socialdemokrater som var försvarsvänliga, Nordenvänliga och för en aktivistisk utrikespolitik i motsats till den förda neutralistiska. Nothin blev för övrigt ordförande i 1949 års försvarsutredning.

Nothins åsikter och position i samhällslivet torde ha varit väl kända för de kretsar som föreslog honom som ordförande i den svenska föreningen. Han var en stark och kontroversiell person, men hans kontakter förde med sig viktiga bidrag till föreningen.

I samband med valet av Nothin till ordförande och på förslag av denne, skänkte finansmannen Axel Wenner-Gren betydande medel för effektivisering av den svenska föreningens blygsamma sekretariat. Wenner-Gren var känd för sina nordiska sympatier och han bekostade även en allnordisk pristävlan om konkreta förslag till nordiskt samarbete. De bästa bidragen gavs ut år 1939 i boken "Nordiska tankar". Här fanns underlag för reformarbetet efter världskriget.

Den penningmässigt största insatsen gjorde Axel Wenner-Gren 1938, då han skänkte 250.000:- kronor som en grundsten till ett nordiskt institut. Nothin, föreningen och Wenner-Gren betraktade tillblivelsen av ett nordiskt centrum för bland annat utbildning som en kraftig satsning för framtiden. Beloppet var mycket betydande och föreningen gjorde genast framställningar till regeringen om utredning av möjligheten att göra Vadstena slott till centralpunkt i Sverige för nordiskt kulturellt samarbete och nordiskt folkbildningsarbete. Utredningsarbetet drog ut på tiden och kriget aktualiserade andra problem. Det nordiska institut Nothin hade arbetat för blev inte verklighet förrän 1958, då Biskops-Arnö invigdes.

Nothin hade den uttalade uppfattningen att föreningarna skulle ha ett bredare underlag för att verkligen företräda en svensk opinion. Det var troligen för detta han valdes men han representerade ändå ett nytt tänkesätt inom föreningens styrelse.

Nils Herlitz, en av de personer som var med vid bildandet av föreningarna 1919, skrev vid föreningens 25-årsjubileum 1944, att han egentligen inte sörjde över den låga medlemsanslutningen. Det väsentliga, enligt hans uppfattning, var "olika medborgargrupperns samling kring speciella nordiska uppgifter och intressen", inte anslutningen till 'Norden'. Samtidigt måste det ha funnits en oerhörd besvikelse över att man inte nått längre före kriget. Herlitz rör vid sin egen besvikelse över att föreningarna inte förmått uträtta mer. Kanske var Nordens öde under kriget ett vittnesbörd om att man arbetat på för lång sikt?

"Den som själv var med från begynnelsen i den nordiska rörelsen

undgår icke frågan, om föreningarna kunde ha utträttat mera efter andra linjer, med andra medel, med större kraft. Men den frågan tillhör det andra att besvara."

(Herlitz, N.: 'Sammanhållning inåt och utåt' Nordens tidning 1944/2 sid 11)

Tveksamheten och självkritiken inom den gamla organisationen blåstes undan och ersattes med en ny beslutsamhet, tiden krävde en ny och medlemsinriktad förening. 1943 blev året för den stora omorganisationen. De stora medborgarorganisationerna i samhället inbjöds till samverkande medlemskap. En ungdomsnämnd för landets ungdomsorganisationer bildades. En facknämndsorganisation byggdes upp och föreningen fick en effektiv centraladministration. Resultatet var en lyftning av föreningen som avspeglade den stora uppslutningen kring den nordiska tanken vid den tiden.

Den 4 januari 1943 sändes ett brev ut till Kooperativa Förbundet, Svenska Landsorganisationen och Svenska Arbetsgivarföreningen med inbjudan "till närmare medverkan i detta föreningens arbete." Tidsläget fordrade nu mer än någonsin ett intensifierat samarbete på alla områden, därför angavs nu föreningens ändamål på följande sätt:

"Norden, svensk förening för nordiskt samarbete, har till ändamål att på alla områden stärka och utveckla de nordiska folkens samverkan inåt och utåt."

Den gamla formuleringen i första paragrafen ansågs kunna innebära en begränsning, alla möjligheter till samverkan stod nu öppna utan att eventuellt kontroversiella punkter behövde nämnas direkt.

Den 10 februari 1943 samlades representanter för 26 riksomfattande ungdomsorganisationer för att tillsammans med Nothin och andra representanter för föreningen Norden diskutera en samverkan. Idén till detta kom från en nordisk ungdomsledarkurs på Vår Gård i december 1942.

Deltagarna, aktiva i olika organisationer, ville inrätta ett centralt organ för ungdomsorganisationernas nordiska arbete. Filosofie kandidat Nils Andrén skrev i samband med att ungdomsnämnden hade skapats att den svenska isolationismen måste brytas ner. Ungdomsnämndens arbete skulle ingå i en självständig ungdomsrörelse och ha till huvuduppgift att vara opinionsbildande, menade Andrén. Huvuduppgiften nu var att med:

"...tålmodigt arbete skapa den starka förståelse och kunskap om varandras förhållanden, som måste vara en nödvändig förutsättning för att ett under en gynnsam konjunktur hastigt tillkommet nordiskt förbund i längden skall kunna hålla samman."

(Nils Andrén: "Norden och ungdomen". Nordens tidning 1943/5 sid. 3)

Det är lätt att dra paralleller till 1919 års betoning av upplysningsarbetet, liksom till den optimism som bars av förespråkarna till nordiskt samarbete under krigstiderna. Skillnaden var att nu, under det andra världskriget, fanns en stor folklig uppslutning kring dessa tankar och ett nordiskt förbund kunde diskuteras seriöst.

Föreningen hade den 1 maj 1945 49 samverkande medlemmar, alla de mer betydande organisationerna var representerade. Föreningen fick en oerhörd hjälp med att sprida upplysning och propaganda inom olika befolkningsgrupper, det märktes om inte annat på medlemsansaffningen. Under år 1944 ökade medlemstalet från 6854 personer till 11022, medan antalet lokalföreningar ökade från 52 till 70.

Föreningen Nordens administration hade varit vacklande under de första krigsåren, på grund av inkallelser, penningbrist och annat som orsakades av de extraordi-

nära förhållandena. Man lyckades knyta en del kvalificerade krafter till kontoret för att svara för den utåtriktade och medlemsinriktade verksamheten. Filosofie magister Arne F. Andersson, ordförande i den nordiska studentföreningen vid Stockholms Högskola, anställdes som sekreterare 1941. I samband med omorganisationen anställdes filosofie magister Åke Elmér med den nya titeln verkställande direktör, från den 1 augusti 1943. Elmér var vid den tiden lärare på Fridhems folkhögskola i Svalöv och en känd föredragshållare för ABF (Arbetarnas BildningsFörbund), nykterhetsrörelserna och inom folkhögskoleverksamheten.

Nykterhetsarbetet pockade på sin uppmärksamhet så att Elmér av Kunglig Maj:t blev förordnad till sekreterare i nykterhetslagstiftningskommittén från den 1 juli 1945. Direktörsposten övertogs då av Arne F. Andersson. Elmér hade haft med sig en elev från Svalöv som den 1 januari 1946 tillträdde som sekreterare och som senare skulle vara med om att förverkliga de nordiska huvudstädernas kulturcentrum Hässelby slott. Hans namn är Birger Olsson.

Med denna stab av duktiga organisatörer och föreläsare kunde så föreningen inleda sin stora expansion. De reste land och rike runt, ensamma eller tillsammans med bland andra Nothin och Östen Undén. De bildade lokalföreningar, höll kurser, anordnade aktiviteter för flyktingar och arrangerade barnutbyte för att nämna något.

Med styrelsens omorganisering delades arbetet upp på olika nämnder med var sitt verksamhetsområde. Här liksom vi har sett i de andra föreningarna var det högt kvalificerade personer som tog sig an arbetet. Systemet med nämnder för vissa uppgifter hade prövats ofta förr, men med föreningarnas växande uppgifter användes modellen nu av samtliga föreningar.

Det fanns olika filosofier i de danska och svenska föreningarnas uppbyggnad. Bramsnæs hävdade att man skulle nå ett stort medlemstal och bli en folkrörelse. Föreningarna Nordens uppgift var, sade Bramsnæs i ett programtal den 15 april 1943, att skapa den folkvilja som skulle bära över alla hinder för det nordiska samarbetet, och som måste vara grunden för de beslut som regeringarna skulle träffa. För Nothin var det viktigaste att nå samverkan med organisationerna. Inom ledningen för den svenska föreningen var den uppfattningen förhärskande att det inte var möjligt att skapa en ny folkrörelse, däremot kunde man skapa en "organisationernas organisation" som i samverkan med organisationer och institutioner skulle kunna få ett stort inflytande på den nordiska debatten och utvecklingen.

—Norge – underjordisk verksamhet—

Den norska Föreningen Norden höll ingen generalförsamling år 1940 eftersom landet behärskades av den tyska ockupationsmakten och norska sympatisörer. Men dess förinnan hade föreningen hunnit med en hel del.

Då vinterkriget bröt ut startades på initiativ av föreningarna Norden i Danmark, Island, Norge och Sverige insamlingar till hjälp för den nödlidande befolkningen i Finland. I Norge sökte föreningen samarbete med Norges Røde Kors och den 11 november startade insamlingen. En särskild kommitté tillsattes med ansvar för insamlingen, under ordförandeskap av generalkonsul J. Sejerstedt Bødtker och med föreningens generalsekretare Henry N. Bache som sekreterare. Föreningens kontor ställdes helt till insamlingens förfogande och man arrangerade en rad Finlandsmöten runt om i landet där överskottet gick till Finlands Röda Kors. Den 24 januari 1940 avslutades denna del, man hade då fått in cirka 2,2 miljoner kronor. Samma dag startade föreningen tillsammans med ett antal anslutna föreningar "Nordens lands-

innsamling for Finnland". Ordförande var Harald Grieg. Fram till den 9 april kom det in 2,4 miljoner kronor i kontanter samt ytterligare i bland annat kläder och redskap. Vid nazi-Tysklands anfall hade inte alla medel sänts över till Finland. Efter en underhandsförfrågan till den finländska föreningen kom svaret den 17 maj från senator Leo Ehrnrooth:

"Det føles bittert nu da ufreden er brutt inn over Norge å savne utvei til å gjengjelde all den vennlighet og hjelpsomhet som vi på så mangfoldige måter mottok fra det norske folk. Vi er derfor lykkelige over denne mulighet til å lette hjelpearbeidet i Norge."

Huvudkommittén för insamlingen beslöt att medlen skulle användas till hjälp för nödlidande i de krigshärdade områdena i Norge, dessutom skulle den organisation man nu byggt upp sättas in för en fortsatt insamling. Föreningens kontor och personal ställdes till insamlingens förfogande, den nya hjälpen fick vid möte den 28 juni namnet "Nasjonalhjelpen til de skadelidte distrikter". Ordförande var Harald Grieg och sekreterare Henry N. Blache.

Förlagsdirektör Harald Grieg arresterades i juni 1941 och andra av styrelsens medlemmar hade antingen gått samma öde till mötes eller lämnat landet. Stortingspresident Magnus Nissen, vice ordförande, och Blache fann det då för gott att förklara för Gestapo att föreningens verksamhet upphört eftersom förbindelserna med grannländerna var avbrutna. Blache blev inkallad till Viktoria Terasse under sommaren och hösten 1941, då tyskarna gav uttryck för sitt missnöje med styrelsens sammansättning. De godtog dock Blaches förklaring att föreningen inte längre var i funktion. Tydligen var inte heller det en tillfredsställande situation, utan Quislings "kansallisjef" konsul Støren försökte nazifiera föreningen Norden. I "kulturdepartementet" utarbetades ett förslag till ny styrelse med Støren som ordförande. Blache lyckades dock avvärja även det hotet genom motiveringen att det skulle få svåra följder för den stora humanitära hjälpverksamheten som försiggick i Sverige till förmån för norska krigsdrabbade. Grieg släpptes från Grini under hösten 1942, men man fann det för bäst att vice ordförande Nissen och Blache skötte föreningen även efter det. Styrelsen trädde sedan i funktion igen efter krigsslutet.

Hösten 1941 blev det nödvändigt att organisera hjälpen från Sverige på annat sätt. Efter samråd med personer inom hemmafronten fördes genom Nasjonalhjelpens kontor i Stockholm och den norska legationen förhandlingar med regeringen i London om en ordning så att hjälpen skulle kunna fortsätta. Resultatet blev en svensk donatorsrepresentation i Oslo som skulle ta emot och förmedla hjälpen i samarbete med Nasjonalhjelpen, Norges Røde Kors, Norske Kvinners Sanitetsforening och Foreningen Norden. Denna hjälpverksamhet omfattade bespisning för skolbarn, ungdom och gamla, kläddutdelningar, fadderskap, hjälp till sjömansfamiljerna, rekreation och sjukhushjälp och hundratusentals "gavepakker". När kriget var slut och Norge var fritt stod Nasjonalhjelpens och Foreningen Nordens kontor och personal inflätade i varandra, hjälparbetet hade första prioritet ännu en tid. Så småningom knöts kontakterna med grannföreningarna igen och man kunde ägna sig åt andra uppgifter.

—Island – självständighet och nordisk orientering—

Kriget innebar för Islands del en nästan fullständig isolering från de nordiska länderna, kontakterna upprätthölls till en del med Sverige och genom landsflyktiga från

Danmark och Norge. Islands allting antog den 10 mars 1944 en resolution som förklarade att samtidigt som man förberedde förverkligandet av den sekelgamla drömmen om upprättandet av republiken Island, så ville man sända de andra nordiska folken en hälsning med önskan om frihet och framgång. Självklart skulle det isländska folket hålla fast vid det gamla frändeförhållandet och de kulturband som knutit Nordens folk tillsammans. Island ville delta i det nordiska samarbetet efter kriget. I den Nordiska krönika som Mauritz Enander skrev i samma nummer av Nordens tidning som nyheten förmedlades kan man även spåra en viss förskräckelse. För att lugna eventuellt oroliga svenskar citerades följande ur Althydubladid den 1 mars 1944:

"Politisk separation har inte splittrat de nordiska länderna. Gemensamma förfäder, gemensam historia och gemensamt kulturarv ha visat sig vara starkare länkar än politiska band. Ömsesidigt erkännande av deras rätt att besluta i egna angelägenheter har också förtagit många tvistigheter som tidigare existerade. Och eftersom de skandinaviska ländernas sociala, politiska och andliga utveckling varit mycket lika varandra sedan länderna blevo oberoende kan man lätt förstå varför de trots politisk suveränitet i dag stå närmare varandra än någon gång tidigare."

(Nordens tidning 1944/3)

Den isländska föreningen Norden firade sitt 25-årsjubileum den 3 mars 1944, med en fest där riksföreståndaren under närvaro av de nordiska ländernas officiella representanter passade på att markera Islands nordiska tillhörighet och vilja till samarbete. Norræna Félagid fick ta emot gratulationer för sitt arbete under åren från statsministern och de höga representanterna. Utan tvekan var föreningens arbete mer uppskattat nu än tidigare.

Då banden klipptes av till de andra nordiska länderna, startade föreningen en egen utgivning. År 1940 gavs boken "Svithjód á vorum dögum" ut, och året därpå startade så en regelbunden utgivning av en vacker årsskrift, "Norræn Jól". Denna skrift kom ut till jul fram till 1952, för att sedan tas upp igen år 1982. Liksom de övriga föreningarna engagerade sig Norræna félagid i samlingsverksamhet för Finland. Den första insamlingen för Norge gjordes 1940 då en summa pengar skänktes till sjömanshemmet för norska sjömän. Det fortsatta arbetet skedde i samarbete med Normannslaget samt Islands Röda Kors. Normannslaget är en förening av på Island bosatta norrmän. Norgeinsamlingen fick en nationell omfattning med stöd från breda samhällslager. På några månader hade man fått in 300.000 isländska kronur, dubbelt så mycket som Finlandsinsamlingen gav. Med hjälp av kulturella evenemang, upprop, försäljning av 17 maj-märken och så vidare hade arbetet totalt inbringat runt 1,1 miljoner kronur och 20-30 ton kläder när kriget var över.

Under sekreteraren Gudlaugur Rósinkrans energiska ledning höll föreningen välbesökta möten och kulturfest med skådespel, musik, uppläsningar och föreläsningar med de nordiska länderna som teman. Varje år arrangerades radioutsändningar. Bland de medverkande märks bland andra skådespelerskan Gerd Grieg och hennes man journalisten och författaren Nordahl Grieg, som för övrigt var bror till Harald Grieg. Här spreds även den svenska Lucia-traditionen. Denna ljusets symbol spreds på många håll i de nordiska länderna under kriget, då den säkert hade större betydelse som symbol än vi kan tänka oss idag. Entusiasmen och offerviljan räckte ända dithän att föreningen kunde samla in ett aktiekapital på 200.000 kronur till byggandet av ett Norræna heimilis, ett Nordens hus. Ritningar gjordes och en tomt anskaffades vid Tingvalla där en del förberedelser vidtogs. Efter kriget gjorde

varubrist och annat att projektet drog ut på tiden. Entusiasmen räckte inte för att övervinna dessa hinder och projektet lades slutligen ned. Ett Nordens hus skulle sedan bli verklighet år 1968, på föreningarna Nordens förslag men inte i deras regi.

— Debatten om det fredstida samhället —

Under kriget fördes i framför allt Danmark och Sverige diskussioner om hur det fredstida samhället skulle byggas upp. Debatten förde på nordiskt plan via olika kanaler, en viktig sådan var den socialdemokratiska samarbetskommittén, SAMAK. Föreningarna Norden gav möjlighet för personer ur olika politiska läger att bryta åsikter i ett öppet forum. Föreningarna gav ut skrifter med inlägg om de frågor som låg närmast om hjärtat, nordiskt försvarförbund, en nordisk förbundsstat, en nordisk ekonomisk enhet. Debatterna hade litet olika tyngdpunkt. I Sverige var den svenska föreningens ordförande, Torsten Nothin, förespråkare för ett neutralt försvarförbund. Bland annat skrev han nummer två i föreningens skriftserie tillsammans med Per Edvin Sköld, "Väpnad neutralitet". Föreningen samlade inom sina led betydelsefulla personer som ville se en nordisk förbundsstat, eller åtminstone ett närmare ekonomiskt samarbete. Skrifter i dessa ämnen liksom för en gemensam arbetsmarknad gavs ut i en tät ström under kriget.

I Danmark samlade föreningen Det frie Nord många medlemmar på ett program som starkt förespråkade ett försvarspolitiskt samarbete. Den danska Föreningen Norden lade tonvikten vid det ekonomiska samarbetet, med nationalbanksdirektören C. V. Bramsnæs som den mest framträdande förespråkaren. Inom föreningen fanns dock personer och grupper som sympatiserade med tankarna på ett försvarsförbund och en förbundsstat. En central person som Frantz Wendt gjorde ingen hemlighet av sina sympatier under alla de möten och föreläsningar han höll. De båda föreningarna närmade sig varandra alltmer och då de gick samman hade föreningen Norden satt en nordisk förbundsstat som mål för verksamheten.

Debatten i den svenska föreningen tog fart under 1943, då började också skriftserien ges ut. Redan i den tredje skrften hördes en kritisk röst. Herbert Tingsten skrev i "Debatten om nordisk enhet", att orsaken till att debatten flammat upp och fått en sådan positiv karaktär närmast berodde på dåligt samvete:

"De händelser, som drabbat tre av de nordiska staterna, ha hos alla väckt en känsla av skuld inför det förflutna och av förpliktelse inför framtiden."

(Tingsten, H.: "Debatten om nordisk enhet", Nordens serie nr 3, 1943. sid 14)

Norden, det skenbart neutrala ordet, döljer i själva verket en tro på "demokratis, humanitetens och västerlandets seger", menade Tingsten. Den svenska opinionen överlät det väsentliga arbetet i Nordens tjänst åt de anglosachsiska stormakterna:

"Drömmen om Norden blir en ersättning för de handlingar, som man icke kunnat eller velat och icke kan eller vill företaga. Tanken på handling i framtiden förbindes nödvändigt med principen om överksamhet i nuet."

(Tingsten, H. a.a.)

De förslag om förbundsstat och annat som nu framfördes var i själva verket omöjliga att få något gehör för före kriget, menade Tingsten. Nu när de var omöjliga att

genomföra kunde de framföras med auktoritet och bli mottagna med respekt.

Efter en sådan rejäl avhyvling är det ändå betecknande för öppenheten att Tingstens inlägg publicerades i Nordens serie. Det man kan säga är att de människor som så livligt planerade och diskuterade fredsordningen inte kunde lastas för vad som inte blivit gjort. Dock fanns det nu många fler som anammade idéerna och de som var motståndare eller kritiska höll tyst av konvensans eller andra skäl. I vilket fall hade Tingstens röst inte någon hämmande inverkan på de framtidsinriktade diskussionerna. Universitetskansler Östen Undéns uppfattning att det internationella systemet efter kriget skulle uppleva en plastisk period, då möjlighet skulle finnas till nyordningar som regionala sammanslutningar och fredsförbund, delades troligen av många. Framtidsoptimismen lockade och smittade av sig.

Nationalbanksdirektören Carl Valdemar Bramsnæs, ordförande i danska föreningen Norden, var en av de starkaste förespråkarna i Danmark för en "samlet nordisk økonomikreds". Felet med de kommissioner som arbetat före kriget var, menade han, att de inriktade sig på den direkta handeln mellan länderna. Det gav intryck av att länderna skulle göras självförsörjande. En omöjlig tanke som inte på något sätt skulle eftersträvas. Bramsnæs ville ha en gemensam avsättningsmarknad och en gemensam arbetsmarknad, vilket skulle ge större möjligheter för specialisering och därmed större ekonomisk avkastning. Med en gemensam arbetsmarknad skulle man få den bästa fördelningen av arbetskraften och därmed största möjliga sysselsättningsgrad. Bästa vägen till detta skulle vara införandet av ett gemensamt nordiskt medborgarskap. Föreningen gav ut en skrift av kontorschefen på inrikesministeriet Knud Larsen, med ett förslag om att det till medborgarrätten i ett nordiskt land skulle knytas ett särskilt nordiskt medborgarskap, som skulle ge alla nödvändiga rättigheter i samtliga nordiska länder. Förslagen om en fri arbetsmarknad vann stöd i fackföreningsrörelserna i Danmark och Sverige, genom uttalanden av ordföranden i De samvirkende Fagforbund Eiler Jensen och ordföranden i svenska Landsorganisationen August Lindberg. Gemensam valutapolitik, gemensamt myntväsen, koordination av kapitalmarknaden och dessutom en tullunion, var ytterligare beståndsdelar i den nordiska ekonomiska enhet som Bramsnæs ville se förverkligad.

Försvarsfrågan gled ur föreningarnas revir. Istället var det ekonomiska samarbetet grundstenen i föreningarnas arbete efter kriget. Med den anslutning av samhällenas stora flertal av tunga organisationer och med de möjligheter som man trodde skulle finnas att bygga upp något nytt ur ruinerna av den gamla ordningen, så fanns det goda skäl för optimism. De nya föreningarna Norden gick starka en ny tid till mötes.

— Hjälpverksamhet —

De norska och isländska föreningarnas hjälpverksamhet är redan omtalad. Den svenska föreningen hade vid tiden för vinterkriget engagerat sig i insamlingsverksamhet. Medlen överlämnades till en början direkt till Finlands minister i Stockholm, före detta utrikesministern Eljas Erkkö. Föreningen Nordens uppgift var inte hjälpverksamhet, menade styrelsen, detta överlämnades till organisationer som hade detta som sin huvuduppgift. Floran av organisationer blev så småningom så stor att Torsten Nothin vid flera tillfällen ställde sig i spetsen för en samordning av dem. Han blev vice ordförande i Rikskommittén för Finland 21 mars 1940, vilken upprättades enligt beslut av Kunglig Maj:t. Hösten 1941 bildades på Nothins initiativ Samarbetskommittén för nordiskt hjälparbete, i vilket föreningen Norden, de stora hjälporgani-

sationerna samt fackliga och ideella organisationerna ingick. Föreningen Norden engagerade sig för de norska flyktingar som i huvudsak var sysselsatta med skogsavverkning och bodde i baracker och kojor på olika håll i det nordliga Sverige, något hjälporganisationerna inte såg som sin uppgift. Föreningen satte till en nämnd för nordiskt hjälparbete med Gustaf Borgström som ordförande och en stor verksamhet i kontakt med norska legationens kontor tog sin början. Litteratur och föredragshållare sändes ut, man arrangerade samkväm, veckoslutskurser och veckolånga feriekurser. En norsk flyktingpräst, Eirik Guldvog, fick resa runt på förläggningarna.

Medlen tiggades ihop från olika håll. Arne F Andersson har berättat om hur han och Gustaf Borgström en gång gick upp till en av de stora bidragsgivarna, Martin Waldenström, chef för LKAB och Grängesbergssbolaget som stod för huvudparten av malmförsäljningen till Tyskland under krigsåren. Då Andersson och Borgström kom upp på kontoret vid Roslagstorg, lät Waldenström hälsa att han skulle bli försenad en halv timme. Borgström hade bett om 100.000 kronor. När Waldenström kom var han mycket upprörd. "Hur mycket var det ni ville ha? Ni får 200.000 kronor. De är så oerhört dumma de där tyskarna!" Waldenström var för övrigt en av de personer som fanns med i styrelsen för Svensk-Norsk Förening och startade i all stillhet Norgeinsamlingen Norvegia bland svenska arbetsgivare till förmån för norsk hjälpverksamhet.

På olika sätt skrapades medel ihop och Arne F. Andersson uppskattar antalet arrangemang till omkring ett tusen under ett år. Arrangemangen betydde inte bara att normännen fick välbehövlig förströelse och umgänge, de kom i kontakt med den svenska befolkningen som på olika sätt drogs in i aktiviteterna.

När danska flyktingar började strömma in över gränserna igångsatte föreningen omedelbart en landsomfattande insamling med gott resultat och Samarbetskommittén för dansk flyktinghjälp konstituerades. Efter en tid fick danska legationen möjlighet att självt klara omkostnaderna för de mest elementära behoven varför föreningen övergick till kulturellt arbete av liknande slag som man bedrev bland de norska flyktingarna. Föreningen kunde också bidra till yrkesskoleutbildning och högskoleundervisning.

Kriget utvecklades i en riktning så att det kunde vara motiverat att tänka på situationen och hjälpbehovet efter krigsslutet. I september 1943 lämnade Föreningen Norden och Samarbetskommittén en gemensam framställning till Kunglig Maj:t, om utverkande av statsanslag och krediter för att göra möjligt en effektiv hjälpverksamhet i de nordiska länderna efter kriget. Framställan gällde även tillsättandet av en statlig kommission för ombesörjandet av hjälpen. Eftersom framställan fick ett tillfredsställande mottagande ansåg Nothin och övriga inom ledningen att Samarbetskommitténs uppdrag var slutfört.

Under kriget erbjöd sig Sverige vid flera tillfällen att ta emot norska barn, men de nationalsocialistiska myndigheterna och tyskarna vägrade utresettillstånd. Efter långa förhandlingar gavs dock tillåtelse för poliomyelitbarn under 15 år och i mindre grupper att resa. Reseledare var Henry N. Bache, som härigenom fick tillfälle att i lönnedom träffa folket på föreningen Nordens sekretariat. Mellan 1943 och 1945 sändes 183 poliomyelitbarn från Norge till Sverige där de fick vård på sjukhem. Föreningen Nordens medlemmar i Norge skötte transporter. Efter kriget fortsatte hjälpen för denna grupp med proteser och sjukvård.

Den danska föreningen startade även den en Finlandsinsamling under vinterkriget, som efter någon månad hade inbringat cirka 3.5 miljoner danska kronor. När arbetet med att organisera den humanitära hjälpen hotade att spränga föreningens ramar, tog föreningen Nordens styrelse tillsammans med styrelsen för Röda Korset initiativet till upprättandet av "Finlandshjälpen". Den följde tre huvudsakliga områden: barnbespisning i finländska byar, finländska barns uppehälle i Danmark samt upprättandet av

fadderskap för barn till fallna finländska soldater. Sekreterare i Finlandshjälpen var Erik Andersen, som genom sina reseskildringar efter kriget bekantgjorde förhållandena i skilda delar av Finland för läsare av tidningen Norden.

Efter ockupationen av Danmark kunde en hel del hjälp till de krigsdrabbade och nödlidande i Norge sändas över via handelsfartyg som anlöpte norska hamnar. "Matpakker" som handlaren gjorde iordning, smugglades ombord på fartygen och fann tacksamma mottagare i norsk hamn. Hjälpens organiserades och förmedlades av Den Norske Forening i Köpenhamn och Den Danske Damekommitté. Föreningen Norden startade en insamling som under 1941 inbringade 500.000 kronor, vilket omvandlades i köttvaror och tillställdes norska Nasjonalhjelpen.

— Relationerna mellan föreningarna —

Den svenska föreningen hade naturligt nog en central position och fungerade ofta som ett mellanled för kontakter mellan föreningarna. Föreningen i Sverige fick ta emot en del kritik för passivitet vad gällde uttalanden om förhållandena i grannländerna och relationerna till stormakterna, för att inte kritisera de dåliga relationerna mellan danska och norska flyktingar och för att inte ta upp verkliga överläggningar om det framtida nordiska samarbetet. Skälet till detta var hänsynen till föreningarna i grannländerna och hänsynen till befolkningarna. Delegerademötena hade fram till krigsutbrottet fungerat styrande för verksamheten, ingen förening kunde ensidigt göra uttalanden som skulle verka bindande för de andra. Den principen följde föreningarna även under kriget. Några delegerademöten hölls inte under kriget på grund av den norska föreningens begäran innan den gick under jorden. Den inre solidariteten betraktades som mycket viktig att bibehålla, inte minst av den finländska föreningen som arbetade i ett klimat som var mycket känsligt för all kritik västerifrån. Av de skälen ville den svenska föreningen inte formulera några konkreta planer på en nordisk förbundsstat eller liknande. Trots att man säkert skulle kunna ha vunnit flera medlemmar med en sådan aktivitet. Några protestuttalanden mot dagsaktuella händelser gjordes av liknande skäl inte heller. Nothin menade att eventuella protestuttalanden skulle ha kunnat försvåra eller omöjliggöra arbetet för föreningen i Danmark men även i Finland. Men hänsynen sträckte sig även till den svenska regeringen:

"...ha vi också haft att veta vårt ansvar att icke försvåra arbetet för det egna landets sittande regering, som var klart nordiskt orienterad."

(T. Nothin: "Den nordiska frågans läge". Nordens tidning 1945:6, sid 7.)

För att föreningarna överhuvudtaget skall kunna utträta något tillsammans är säkert den inre solidariteten en nödvändig förutsättning, samarbetet måste bygga på förtroende. Samtidigt har föreningarna hindrats att ta till åtgärder i frågor där det fanns ett politiskt motstånd i det ena eller det andra landet eftersom samtliga föreningar i sina ställningstaganden tagit hänsyn till regeringarna och vad som kan anses partipolitiskt kontroversiellt.

Det nordiska samarbetet har byggts upp med respekten för det nationella självstyret som grundprincip. Föreningarna Norden har följt samma regler genom den inre solidariteten och respekten för nationella regeringsintressen. Förklaringen står att finna i föreningarnas uppbyggnad, där en klar elitprägel med korta vägar till nationella beslutsorgan var kännetecknande för arbetet fram till andra världskriget. Då medlemsbasen utvidgades gjorde de stora fackförenings- och arbetsgivarorganisationerna, ideella och andra medborgarorganisationer sitt intåg genom samverkan-

de medlemskap. Den nordiska tanken höjdes över partigränserna, Föreningen Norden blev en samlingspunkt för det nordiska intresset.

—Sammanfattning—

Föreningarna Norden fick under andra världskriget en bred förankring för sin verksamhet i Danmark, Island, Finland och Sverige. Med detta stöd kunde föreningen i Sverige genomföra en större omorganisation med samverkande medlemskap från de stora samhällsorganisationerna redan 1943. Föreningarna i de andra länderna genomförde samma förändring strax efter kriget.

Den norska föreningen Norden upphörde med sin verksamhet på grund av nazisternas förföljelse av personer i styrelsen. Nazisterna gjorde även försök att ta över organisationen. Nasjonalhjælpen, för hjälp åt krigsdrabbade, byggdes upp med hjälp av föreningens personal och med föreningens kontor som central. Tack vare dessa insatser hade föreningen Norden ett stöd bland befolkningen och den kunde ganska snabbt bygga upp sin normala verksamhet igen efter kriget.

I Danmark kan det ökade medlemstalet och organisationernas stöd förklaras av den stora uppslutning kring den nordiska tanken som skedde hos de samverkande politiska partierna socialdemokraterna, konservativa, Venstre, Radikale venstre och Retsforbundet före folketingsvalet i mars 1943, och i befolkningens reaktion mot nazi-Tysklands ockupation.

I Sverige gav bland andra statsminister Per Albin Hansson uttryck för uppfattningen att Sverige hade ett särskilt ansvar för utvecklingen i Norden efter kriget. En bred uppslutning för den nordiska gemenskapen, höjd över partigränserna, ansågs ha ett stort värde även i Sverige. Kanske behövdes en motvikt till de oppositionella grupper som öppet kritiserade regeringens neutralitetspolitik och anklagade den för flathet mot nazi-Tyskland och passivitet vad gällde grannländernas öden.

I Finland fick de grupper som var kritiska till landets utrikespolitik och vapenbrödraskapet med nazi-Tyskland en samlingspunkt i Pohjola-Norden för att markera en finländsk orientering västerut, mot Sverige och mot England.

På Island skedde en kraftig uppslutning kring den nordiska tanken under kriget. Norræna félagid engagerade sig i en livlig insamlingsverksamhet för Finland under vinterkriget och en ännu större för Norge under ockupationen. Vid samma tid som Island var isolerat från Danmark och förberedde sin självständighet fanns ett behov av att markera den nordiska tillhörigheten, inte minst av skälet att man ville bevara den nordiska kulturen.

Föreningarna i framför allt Danmark och Sverige fungerade som diskussionsfora för debatten om det fredstida Norden. Ideer och planer utvecklades som skulle komma att ligga till grund för det reformarbete som påbörjades efter kriget.

I samtliga länder fanns förutsättningar för en bred förankring för de idéer som föreningarna Norden företrädde. Föreningarna fick inte bara fler medlemmar, de fick nya kategorier av medlemmar och det fanns möjligheter för rikstäckande organisering. Bäst var förutsättningarna i Danmark och Sverige, svårast kanske i Norge. Sveriges utrikespolitik under kriget hade inte varit odelat positiv för Norges del. Finland hade dessutom ingått vapenbrödraskap med det land som ockuperat och härjat Norge. Föreningarna Nordens upplysningsverksamhet sattes nu verkligen på prov.

Tiden efter kriget

Det var nödvändigt med en ekonomisk återuppbyggnad efter kriget, men kraven som ställdes var olika stora i länderna. Värst var situationen i Finland, med hela norra delen av landet förhärjad av retiranderande tyska trupper under krigets slutskede. Karelen var förlorat till Sovjetunionen och den karelska befolkningen måste integreras på nya bosättningar. Dessutom skulle ett krigsskadestånd till Sovjetunionen betalas, främst i form av varor till ett värde av 455 miljoner dollar. Norra delen av Norge var förhärjad och stora resurser behövdes för uppbyggnaden. I Danmark var ödeläggelsen relativt begränsad. I alla länder fanns ett stort behov av investeringar för att bygga upp och ersätta en nedsliten produktionsapparat, bygga ut kommunikationer samt till nya bostäder.

Den politiska kartan såg annorlunda ut. Island förklarade sig självständigt 1944 och Färöarna fick "hjemmestyre" 1948. Detta skulle komma att påverka föreningarna Nordens arbete. En annan sak som kom att prägla det nordiska samarbetet liksom föreningarna Nordens arbete var det faktum att Finland nu i sin utrikespolitiska orientering tvingades ta större hänsyn till Sovjetunionen än vad man gjort under mellankrigstiden.

Det gällde att bygga upp en ny gemensam plattform för föreningarnas arbete. Viljan att driva på ett nordiskt ekonomiskt samarbete var stark, särskilt i den danska föreningen. Den nordiska väckelsen hade givit föreningarna i framför allt Sverige och Danmark en bred samhällsförankring. De nya kraven på verksamheten gjorde att föreningarna organiserades på ett nytt sätt. Den svenska föreningen hade genom omorganisationen 1943 ombildats till ett slags nordiskt samarbetsorgan för organisations-Sverige, med de stora ideella, fackliga och ekonomiska riksorganisationerna som samverkande medlemmar och med representation i styrelsen. De övriga föreningarna följde samma modell.

— Föreningarna omorganiseras —

Föreningen Norden i Finland ombildades den 6 januari 1946 till riksförbundet Pohjola-Norden. Namnet Pohjola-Norden hade under kriget först tagits av lokalföreningarna i Tammerfors, Lahtis, Björneborg och Uleåborg, därmed markerande att föreningen verkligen är tvåspråkig. Den heter varken "Pohjola" eller "Norden" utan just Pohjola-Norden. En ny centralstyrelse valdes efter samma mönster som den svenska föreningens, med representanter för lokalföreningarna och för de samverkande medlemmarna. Till ordförande återvaldes professorn i nationalekonomi Bruno Suviranta och till vice ordförande riksdagens talman Karl August Fagerholm.

Föreningen i Finland fick efter krigsslutet ta emot en del hård kritik i samband med Finlands omorientering av utrikespolitiken. Denna gång var det folkdemokraterna med utbildningsminister J. Helo i spetsen som ondgjorde sig över föreningen vid ett besök i Sverige i maj 1945. Helo var ordförande i Samfundet Finland-Sovjetunionen och hans bekymmer verkar ha gällt huruvida föreningen Norden kunde vara ett hinder för samförståndet med Sovjetunionen. Det som föresvävade Helo var skapandet av en "ny förening för det nordiska samarbetet på demokratisk grund" vilken skulle ha

lättare för att få kontakt med exempelvis motståndsrörelserna i Norge och Danmark. Helos kritik gav naturligtvis upphov till en hätsk debatt. Från folkdemokratiskt håll kom även under början av 1950-talet ytterligare en del hätska angrepp på Pohjola-Norden som bidrog till att föreningen på det sättet fick en ännu större uppmärksamhet. Samtidigt stod Finlands anslutning till Nordiska Rådet på dagordningen och Pohjola-Norden försökte på olika sätt informera om rådets uppgifter och arbete. Medlemsarbetet gav under tiden resultat. Mellan åren 1945 och 1955 steg medlemsantalet från 3.200 medlemmar till drygt 21.000. En stor värningskampanj under 1955 gav 7000 nya medlemmar.

Verksamheten i den finländska föreningen finansierades under åren 1946 och 1947 till stor del av varuförsändelser som skänktes av den svenska föreningen och Kooperativa Förbundet. Lokalföreningarna anordnade lotterier och fick på det sättet inkomster. En bestämd summa betalades sedan in till centralorganisationen som på det sättet till sitt förfogande hade närmare 1,4 miljoner finska mark. Föreningens arbetsområde växte oavbrutet och 1948 fick föreningen sitt första statsanslag på 100.000 finska mark.

På Runebergsdagen den 5 februari 1945 höll Helsingforsföreningens ungdomssektion sitt konstituerande möte. Ledare var lektor Niilo Visapää och i styrelsen återfinns namn som Erik Allardt och Veikko Karsma (som då hette Koskinen), den senare representerade det socialdemokratiska ungdomsförbundet. Karsma skulle under närmare 40 år spela en mycket betydelsefull roll i Pohjola-Nordens arbete, som organisationssekreterare och sedan som direktör.

Arbetsbelastningen på den finländska föreningen hade blivit mycket stor och i samband med omorganisationen inrättades en speciell organisationssekreterartjänst. Den 1 augusti 1946 anställdes Veikko Karsma som organisationssekreterare. En av hans första uppgifter var att hjälpa till med upprättandet av lokalföreningar, inga nya hade kommit till efter oktober 1945. Redan i september 1946 bildades föreningar i Karis, Ekenäs, Riihimäki och Hyvinge. I samband med nybildningarna medverkade även den svenska föreningen, bland annat genom att Arne F. Andersson reste till orter där lokalföreningar just skulle bildas.

Den norska föreningen omorganiserades enligt samma mönster den 23 maj 1946, med personliga medlemmar, stödjande medlemmar, samarbetande medlemmar och skolmedlemmar. Arbetet koncentrerades på att bygga upp lokalföreningar över hela landet och en rik mötesaktivitet genomfördes. Arbetet organiserades även här i arbetsgrupper för olika uppgifter. Det gällde att ta upp verksamheten som den såg ut före kriget, bygga ut kontakterna på nytt och att försöka bredda föreningens underlag och verksamhet till att omfatta allt större befolkningsgrupper. En konkret uppgift omedelbart efter kriget var att organisera transporter av 12.223 norska barn under sommaren och hösten 1945.

I Sverige togs de emot och förmedlades till gästfria hem av Föreningen Norden och Rädda Barnen. I Danmark verkar det som om endast Föreningen Norden organiserade detta stora projekt. Vistelserna varade under minst sex veckor och gav naturligtvis upphov till en mängd fina personliga kontakter.

— En ny plattform —

Torsten Nothin avgick som ordförande vid fullmäktigemötet den 11 juni 1945 där han efterträddes av statsrådet Axel Gjöres. Nothin hade väntat sig en öppen diskussion efter kriget om det framtida nordiska samarbetet. I Danmark fanns också en stor akti-

vitet. I Norge fanns dock en regering som med erfarenheter från London under kriget var måttligt intresserad av det nordiska och direkt misstänksam mot förslag som skulle kunna ge Sverige ett dominerande inflytande i Norden.

K.A. Fagerholm konstaterade att ett nytt läge uppstått för Finlands del:

"Vi har inte råd att ta några nya risker ty för oss är det som redan sagts, ett livsvillkor att vårt förhållande till Sovjetunionen är gott och förtroendefullt. Det är inte med någon glädje jag konstaterar detta – jag hör nämligen till dem, som drömt om ett enat Norden och jag har gjort det just för att därmed främja fred och vänskap mellan nationerna."

(Fagerholms tal vid Pohjola-Nordens i Björneborg årsmöte 1946, i För Norden 1946/2)

Fagerholm nämner Sovjetunionens misstänksamhet mot Sverige och konstaterar att det borde vara möjligt för Finland att delta i nordiskt samarbete på de ekonomiska, kulturella och sociala områdena. Plattformen för föreningarnas arbete var just detta, med den danska föreningens ordförande Bramsnæs som ett slags primus motor. Danska föreningens representantskap tog återigen den 25 september 1945 resolutioner med vad man ansåg vara grundstenarna i arbetet: nordisk medborgarrätt, gemensam nordisk arbetsmarknad med en anpassning av sociallagstiftningen, en nordisk ekonomisk gemenskap som borde omfatta en gemensam handelspolitik i förhållande till omvärlden.

På inbjudan av den norska föreningen Norden samlades under dagarna den 24 - 27 augusti 1945 representanter för alla fem föreningarna på Sollihøgda i Norge, det var det första delegerademötet sedan 1939. En hel del fanns att klara ut vid detta möte och nog verkar det som om finländare och svenskar var litet bekymrade över normännens och danskarnas inställning till den politik som förts under kriget. Protokollet från detta möte är ytterst kortfattat och talar egentligen bara om att man under mötet funnit en gemensam plattform. Enligt olika källor medverkade den finländske professorn Yrjö Hirn i hög grad till det goda resultatet. Med sin milda och kloka framtoning bidrog han till att misstänksamheten lade sig och mötet antog en positiv karaktär. Arne F. Andersson beskrev Hirns framtoning av en gammal grekisk filosof.

Föreningarnas styrelser fick ta emot följande uttalande från mötet:

"På møtet var det full enighet om at det nordiske samvirke som et ledd i det internasjonale fremskridtsarbeide nu som fr skal bygge på det språklige, kulturelle og historisk bestemte fellesskap, og utvikles og fremmes gjennom mter, kurser, lærer- og elevutveksling, stevner og reiser, samt gjennom den personlige kontakt som flger herav, for på den måte å gjenskape og befeste den følelse av samhörighet som hadde vokset sig så sterk i årenen før krigen, og som er betingelsen for enhver utvidelse av samarbeidet de nordiske folk imellem."

För att utvidga samarbetet mellan de nordiska länderna måste det finnas en samhörighetskänsla mellan folken. Det var föreningarna Nordens huvuduppgift att skapa denna samhörighet. Men föreningarna andades också en optimism för att det nu skulle vara möjligt att skapa ett närmare samarbete mellan länderna. Tonfallet var dock fortsatt mycket försiktigt. Högst upp på listan över ting styrelserna rekommenderades att arbeta för stöd en gemensam nordisk arbetsmarknad och ett utvidgat ekonomiskt samarbete. Deras initiativ skulle dock begränsas till en undersökning av möjligheterna för att dessa reformer skulle kunna bli verklighet. Åsikterna bland föreningarna följde stämningarna i respektive länder. Den danska föreningen var mest ivrig. Den

norska föreningen var tveksam till det nyttiga med sådana reformer. Den finländska föreningen hade en försiktig hållning till om det skulle vara möjligt för Finland att delta.

Skola och utbildning hörde även de till föreningarnas traditionella och praktiska arbetsområden. Föreningarna skulle nu arbeta för att ungdomar skulle få stöd till vistelser vid folkhögskolor, yrkesskolor och högre läroanstalter i grannländerna. Genom att inrätta skolresekontor skulle föreningarna hjälpa skolbarn och ungdom till resor och uppehåll i grannländerna.

På alla sätt gällde det att söka återskapa de kontakter som kriget slagit sönder. Resehindren skulle undanröjas, böcker, tidningar och tidskrifter borde snarast kunna säljas fritt över gränserna.

—Återupprättande av kontakter—

En hel del fanns att reda ut och tala om efter kriget. Den svenska föreningen förklarade i sin verksamhetsberättelse för 1945 att det mellan de nordiska länderna under kriget uppstod "vissa irritationsmoment till stor del beroende på bristande upplysning och saklig information om de faktiska förhållandena."

För att återknytta kontakterna mellan länderna anordnade föreningen en rad gränskonferenser under hösten 1945 och 1946. Deltagare var representanter för de samverkande organisationerna och motsvarande organisationer i grannländerna. Konferenserna handlade om Sveriges utrikespolitik under kriget, grannländernas återuppbyggnadsproblem samt föreningarna Norden och det nordiska samarbetet. Sådana konferenser hölls i Arvika, Storlien, Kiruna och Haparanda samt två i Hälsingborg under hösten 1945.

Statsrådet Axel Gjöres konstaterade i ett tal på Fornby Folkhögskola den 27 januari 1946, att reselivet gått in i ett nytt skede:

"...det är inte längre ett överklassprivilegium att få resa, turismen har demokratiserats."

En stor mängd människor ur de breda folklagren skulle ha möjlighet att resa utanför sitt eget lands gränser och detta skulle få oerhörd betydelse för fördjupandet och bekräftandet av det nordiska samarbetet, spådde han. Föreningen Norden i Sverige inrättade i slutet av 1945 i samverkan med Folkrorelsernas Rese- och Semesterorganisation, RESO, "Nordens skolresetjänst", med eget kontor och anställd sekreterare.

Naturligt nog dröjde det litet längre i Finland, men en Nordens ungdomsresetjänst grundades 1947 av Pohjola-Norden i samråd med Finlands Resebyrå och Folkets resebyrå. Resetjänsten lade upp färdprogram och skapade guidetjänst över hela landet. Byråerna höll också kontakt med varandra för researrangemang. Pohjola-Nordens resetjänst fick läggas ned 1948 på grund av det dåliga intresset, endast två skolklasser från Sverige kom till Finland. Däremot arbetade skolresetjänsterna i Danmark, Norge och Sverige med framgång under flera år.

En annan aspekt på det kontaktskapande arbetet var utbytet av folkhögskoleelever, vilket Gjöres också berörde i sitt tal. Den svenska föreningen föreslog under 1945 att svenskers möjlighet att med hjälp av statsstipender studera vid folkhögskolor i grannländerna skulle utvidgas. Vidare begärde föreningen att svenska statsstipendier skulle utgå för ungdom från Danmark, Island, Finland och Norge som ville studera vid svensk folkhögskola, åtminstone under de närmaste åren efter kriget då valutarestriktionerna var hårda. Flyktingar från grannländerna hade haft sådana möjligheter-

na under kriget. En stipendieordning kom till stånd genom regeringens beslut från och med 1947. Ett stort antal ungdomar har genom föreningarna Nordens förmedling på det här sättet kunnat studera i grannländerna. Den isländska föreningen, Norræna Félagid, har under åren förmedlat studieplatser till cirka 1000 isländska ungdomar under åren 1947 till 1984. Stipendieordningen spreds genom föreningarnas initiativ till de övriga länderna. De statliga stipendierna upphörde, men en del folkhögskolor upprättade egna nordiska stipendier.

—Ungdomsverksamhet—

För varje förening som vill utvecklas och fortleva är det nödvändigt att rekrytera nya generationer medlemmar. Under olika perioder har föreningarna Norden lagt sig vinn om ungdomsgrupperna. När den svenska föreningen var inne i sin mest expansiva period bildades 1943 ett ungdomsrepresentantskap med anslutning från ett antal fackliga och ideella ungdomsorganisationer, främst dem som anslutit sig som samverkande medlemmar. Pohjola-Norden bildade en ungdomsnämnd med motsvarande struktur i slutet av 1940-talet. Då hade Helsingforsavdelningen sedan 1946 haft en speciell ungdomssektion med en mycket livlig verksamhet.

Då Föreningarna Nordens Förbund bildades 1965 stod ungdomsverksamheten högt på listan över arbetsuppgifter. Medan ungdomsrepresentantskapen rekonstruerades i de svenska och finländska föreningarna bildades nya i Danmark, Norge och Island. På Färöarna bildades ungdomsrepresentantskap år 1969 och på Åland 1971. Detta blev upptakten till en mycket aktiv period där ungdomsrepresentantskapen stod för all den vitalitet föreningarna Norden kunde önska sig och litet till. Den första stora satsningen var ett Nordiskt ungdomsår 1967 – 1968, med studiekampanj, kurser, seminarier samt ungdomsstämmor i Reykjavik 1967 och Aalborg 1968. Regionala stämmor hölls också, den första i Österbotten 1967. Dessa återkommande stämmor tillsammans med Ungdomens Nordiska Råds-seminarier, gav stadga åt verksamheten.

Ungdomsarbetet under denna period fram till slutet av 1970-talet präglades av en inriktning på sakfrågor, särskilt miljöfrågor. Ungdomarnas engagemang i miljöfrågorna påverkade föreningarna Nordens ställningstaganden. Fram till bildandet av Föreningarna Nordens Förbund och formulandet av det nya handlingsprogrammet fanns det hos föreningarna en positiv inställning till en fast förbindelse över Öresund, medlemstidningarna innehöll ofta artiklar om hur värdefullt det skulle vara att knyta Sverige och Danmark närmare varandra. Som sekretare i arbetsgruppen för det nya handlingsprogrammet fanns Rune Lanestrand, sekreterare i det svenska ungdomsrepresentantskapet, med en engagerad och miljöaktivistisk inställning i brofrågan. Miljöargumenten fick genomslag hos föreningarna så att frågan om en bro över Öresund försvann från handlingsplanen.

Ungdomsrepresentantskapen hade under denna period en rik seminarie- och mötesverksamhet, under den mest aktiva perioden uppgick de samnordiska arrangemangen till ett fyrtiotal årligen. Deltagarna på kurserna och konferenserna rekryterades utifrån personlig övertygelse och inte från organisationstillhörighet. Med det svenska representantskapet som bas organiserades ett nätverk av miljöaktivister runt om i Norden. Den största miljömanifestationen med det svenska ungdomsrepresentantskapet och Rune Lanestrand som koordinator var det nordiska miljölägret på Hven, 1976, med 500 deltagare. Miljölägret avslutades med en protestmarsch mot kärnkraftverket i Barsebäck i Skåne, med cirka 20.000 deltagare.

Arbetet leddes vid sidan om de politiska ungdomsorganisationerna som ingick som medlemmar i ungdomsrepresentantskapen. Deltagarna i ungdomsrepresentantskapens konferenser och möten formulerade ofta klara ställningstaganden i olika politiska sakfrågor, mestadels inom miljöområdet. Denna självständighet kunde ofta uppfattas som påfrestande bland medlemsorganisationerna. Det svenska socialdemokratiska ungdomsförbundet, SSU, hade liknande svårigheter även i andra tvärvärliga politiska organisationer, varför förbundet beslutade gå ur alla sådana organ. Det gjorde att SSU lämnade representantskapet under 1970–1975.

Inriktningen på det nordiska ungdomssamarbetet förändrades i slutet på 1970-talet, representantskapen började nu koncentrera sig på frågor som medlemsorganisationerna normalt arbetade med. Brytningspunkten för denna nya inriktning tycks ha varit den ungdomspolitiska konferens som hölls på Hanaholmen utanför Helsingfors år 1978.

Det kvarstod skillnader i representantskapens inställning till samarbetet och i arbetssätt. Så ville till exempel det danska representantskapet ha breda arrangemang med enskilda ungdomar som deltagare medan det svenska och det norska var inriktade på arrangemang för organisationsrepresentanter. Trots olikheterna mellan representantskapen kan man säga att verksamheten nu mera inriktades på informationspridning och erfarenhetsutbyte, myndighets- och organisationskontakter, istället för mötes- och seminarieverksamhet. Representantskapen skulle nu mera fungera som katalysatorer för organisationernas verksamhet. Det hade som konsekvens att organisationerna stimulerades till att bilda egna nordiska samarbetsorganisationer, vilket på sikt innebar att varje organisation själv tog hand om de nordiska kontakterna varför ett representantskap kunde kännas som en onödig dubblering. Den förändrade samarbetsinriktningen innebar också att gemensamma aktioner begränsades till frågor där man kunde nå enighet mellan organisationerna.

Exempel på större gemensamma projekt var försöken att skapa ett nordiskt ungdomsresekort, vilket skulle ge ungdomar ett nordiskt prismässigt alternativ till det populära europeiska så kallade tågfluffarkortet, Inter-rail. I samband med nordiskt turistår tog man fram en nordisk ungdomsresehandbok för att stimulera till resor inom Norden och för att kunna påverka ledningarna i de nordiska ländernas statsbanor samt politikerna. Ungdomsresekortet förverkligades också.

Ett annat gemensamt projekt av ungdomspolitisk karaktär resulterade i boken "Ung i Norden – 2000". Boken skrevs av två sociologer som konstruerade ett framtidsscenario baserat på ungdomsforskningen i de nordiska länderna. Med denna information som bakgrund användes boken för att påverka politikerna i respektive land till ungdomspolitiska åtgärder.

Ungdomens Nordiska Råds-seminarier engagerade också representantskapen i hög grad. Det är en institution som etablerades under 1960-talet genom ett förslag i den svenska Föreningen Norden av dåvarande riksdagsmannen Nils Kellgren. Ungdomens Nordiska Råds-seminarier anordnades i anslutning till Nordiska Rådets sessioner. Sammansättningen var en representant från varje politisk ungdomsorganisation vars moderparti hade representation i parlamentet. Dessa ungdomspolitikerna fick närvara vid den offentliga delen av sessionen och delta i den sociala samvaron. Under rådets utskottsarbete samlades ungdomspolitikerna med föredrag och diskussioner kring aktuella frågor. Dessa seminarier fick en fastare styrning genom att de lades under Föreningarna Nordens Förbund och koordinerades av ungdomsrepresentantskapen. År 1971 arrangerades så ett Ungdomens Nordiska Råd, med samma proportionella sammansättning som i Nordiska Rådet. Vid Ungdomens Nordiska Råd diskuterades och ställdes förslag i samma frågor som i Nordiska Rådet. Tanken med ett UNR övergavs efter detta och man återgick till seminarieformen. Formen

förändrades vid Nordiska Rådets session i Stockholm 1979 så att seminariet hölls under helgen före sessionen. Det gav ungdomspolitikerna möjlighet att tala sig samman och lägga förslag för att sedan under sessionen ha tid att söka påverka sina politiska meningsfränder i Rådet. Denna modell har visat sig vara stimulerande och har behållits sedan dess. För många ungdomspolitikerna har Ungdomens Nordiska Råds-seminarier givit viktiga upplevelser.

Ungdomssamarbetet har genomgått en del organisatoriska förändringar vars orsaker jag inte tänker försöka gå in på här. I Finland ombildades representantskapet år 1976 till Pohjola-Nordens ungdomsförbund. Det är en riksungdomsorganisation vars medlemmar består av både organisationer och ungdomsavdelningar med enskilda medlemmar. Den svenska föreningen valde en något annan väg. År 1978 bildades Föreningen Nordens Ungdomsförbund, FNUF, som en fristående organisation. FNUF fungerar som ett samordnings- och serviceorgan för ungdomsavdelningarna inom Föreningen Norden. I den norska föreningen bildades en ungdomsorganisation under 1989.

Fram till omkring 1984 fanns en arbetsfördelning i ungdomsorganisationernas internationella arbete. Föreningarna Nordens ungdomsrepresentantskap skötte de nordiska frågorna, medan landsråden, ungdomsorganisationernas samarbetsorgan, skötte kontakterna utanför Norden. Nu fanns flera skäl till att samordna de nordiska och utom-nordiska internationella kontakterna under ett tak, så att landsråden skulle ta hand om all internationell verksamhet. Förändringen skedde först i Norge, där ungdomsrepresentantskapets ställning hade varit svagast, sedan följde Danmark. I Sverige betonades samordningsvinsterna, men en del medlemsorganisationer fruktade att de nordiska frågorna skulle värderas lägre i landsrådets samlade verksamhet. Samtidigt som ungdomsrepresentantskapen upplöstes kvarstod dock riksungdomsorganisationerna som medlemmar i de danska, norska och svenska föreningarna Norden. Dessutom ingicks ett samarbetsavtal mellan landsråden och föreningarna Norden om ungdomsverksamhet.

Koordinationen av de nationella representantskapen skedde från början genom Föreningarna Nordens Ungdomsrepresentantskap, FNU. FNU lever namnmässigt kvar på samnordisk bas, medlemmar är landsråden för ungdomsorganisationerna i de nordiska länderna och de självstyrande regionerna samt Pohjola-Nordens Ungdomsförbund. Gemensamma angelägenheter har varit UNR-seminarierna, nordiska ungdomsstämmor, samt den Nordiska ungdomskonferensen, som har behandlat aktuella ungdomspolitiska frågor.

Det är svårt att övervärdera ungdomsverksamhetens betydelse för Föreningarna Norden. En del talar för att föreningarna vid representantskapens bildande vid 1960-talets mitt förde en stagnerande tillvaro och att ungdomsverksamheten förde med sig en ny vitalitet, även om det inte skedde utan motsättningar. Vad var det då som gjorde att Nordenfrågan kunde samla ett ungdomligt engagemang vid den här tiden? Miljöfrågorna har redan nämnts, här samlades en opinion som inte erkände de etablerade partigränserna och gav upphov till nya organisationsformer.

Ungdomsrevolten samlade sig bland annat kring tredje världen-frågor, Vietnamkriget och små staters rätt i det globala samhället. Ett par händelser och skeenden fäste dock uppmärksamheten på Norden. Island beslöt år 1972 att utöka sin sjögräns till 50 sjömil, för att rädda sin basnäring, fisket, från utfiskning av de stora fiskeflottorna från bland annat Storbritannien. Beslutet ledde till skarpa protester från Storbritannien och Västtyskland och en rad allvarliga intermezzon inträffade mellan brittiska trålare och isländska kustbevakningsfartyg samt styrkedemonstrationer från Storbritanniens flotta. Fiskekriget, eller torskkriget som det också kom att kallas, väckte sympati för det lilla landets kamp att värna om sin ekonomiska överlevnad. Island drabbades

dessutom av ett vulkanutbrott 1973 och cirka 5000 invånare på ön Heimaey evakuerades. Naturkatastrofen åstadkom en våg av medkänsla och många engagerade sig i insamlingar och hjälpverksamhet för de drabbade.

De kulturella frågorna och synen på den Europeiska Gemenskapen skall inte undervärderas. De nordiska utkantsområdena kände sig alldeles översköljda av en påträngande amerikansk ungdomskultur. Den kommersialiserade och amerikaniserade livsstilen väckte motrörelser i samtliga nordiska länder. Det nordiska kulturarvet stod för något folkligt och genuint vilket måste försvaras mot en fördärvlig påverkan utifrån. Denna kulturella motrörelse identifierade den Europeiska Gemenskapen som en del av den negativa påverkan av ungdomskulturen. Politiskt sågs Norden både som ett alternativ till och ett försvar mot en europeisk integration. I denna debatt hade ungdomsrepresentantskapen en funktion för samnordiskt informations- och erfarenhetsutbyte. När omorganiseringen skedde 1984 hade ungdomsorganisationernas negativa eller passiva inställning till EG förbytts i ett mer positivt intresse, då var det heller inte så angeläget att ha ett särskilt organ för nordiska frågor.

Under slutet av 1980-talet har föreningarna Nordens ungdomsorganisationer och -avdelningar haft mycket konkreta uppgifter bland annat i det så kallade Nordjobb. Stiftelsen Nordjobb bildades i december 1985 av föreningarna Norden och Stiftelsen för industriutveckling. Idén att hjälpa ungdomar att finna sommararbete i ett nordiskt grannland kläcktes i den så kallade Gyllenhammargruppen, efter den dåvarande chefen för Volvo-koncernen Pehr G. Gyllenhammar. Efter ett provår hos en konsultfirma övergick det praktiska arbetet med jobbansökning och fritidsaktiviteter till föreningarna Norden. Villkoren för arbetet är olika i länderna. Norrøna Félagid kan fungera som arbetsförmedling, medan Pohjola-Norden har ett avtal med arbetsministeriet som sköter jobbansökningen. Det som skiljer Nordjobb från vanlig arbetsförmedling är att ungdomarna förs in i en social gemenskap och får bekanta sig med det nya landet, via ett rikt utbud av fritidsaktiviteter. Under 1985 till 1990 har nära 5.700 ungdomar fått arbete och sommarupplevelser genom Nordjobb. Stiftelsen Nordjobb upplöstes under 1990 och ansvaret för projektet överfördes till Föreningarna Nordens Förbund som administrerar ett bidrag för verksamheten från Nordiska Ministerrådet.

Ett annat projekt som sysselsatt ungdomsorganisationerna är Vänortsjobb, ett utbyte inom vänortskedjorna för ungdomar mellan 18 och 26 år. Under 1990 deltog 15 vänortskedjor, 249 ungdomar har på detta sätt arbetat och levt i ett nordiskt land under någon sommarmånad.

Ett tredje projekt är Nordpraktik vilket startade under 1989. Programmet ger ungdomar på gymnasieskolans yrkeslinjer möjlighet att erhålla sin obligatoriska praktik i ett grannland. Utbyte av elever har under 1990 skett mellan elever på verkstadsteknisk utbildning i Västerås och Randers, samt mellan elever på livsmedelsteknisk utbildning i Sandviken och Kuopio.

— Nya föreningar bildas —

Efter kriget kan vi konstatera ett större intresse både i det nordiska samarbetet och hos föreningarna Norden för de självförvaltande regionerna och de små befolkningarna. Intresset har nog varit ömsesidigt så att det från minoriteter och självförvaltande regioner funnits en större aktivitet för att utåt markera sin särart och kultur. Föreningarna Norden har genom den isländska Norrøna Félagid regelbundna kontakter med Grönland, men det är bara i ungdomsverksamheten som de övriga föreningarna har

kontakter där. Nya Norden-föreningar bildades på Färöarna och Åland. I båda fallen handlade det om initiativ som kom utifrån, för Ålands del var det ungdomsrepresentantskapet i Pohjola-Norden som stod för det. I båda fallen var föreningsbildningarna också en symbolisk markering av regionernas självständighet.

Norrøna Felagid

Kriget isolerade Danmark från Island och Färöarna som fick administrera sig själva enligt dansk lag. Den påtvingade isoleringen ledde till att islänningarna förklarade sig självständiga 1944 och på Färöarna fanns starka opinioner för att göra det samma. Under kriget utövade lagtinget lagstiftningsrätt som tillkom danska folketinget och färöiska fartyg gick under färöisk flagg. Efter kriget var det otänkbart att återgå till den gamla ordningen varför krigsprovisorier behölls tills vidare i avvaktan på en uppgörelse mellan Färöarna och Danmark. I december 1947 godkände lagtinget "Lov om Færøernes hjemmestyre" "Lóg um Føroya heimastýri", vilken beslutades av folketinget i mars och trädde i kraft den 1 april 1948. Efter denna händelse fanns det på olika håll intresse för att det skulle bildas en föreningen Norden även på Färöarna.

Hedin Brú skriver i sin "Endurminningar" att det var en rad utlänningar som uppmuntrade till bildandet av Norrøna felagid. Hedin Brú är ett författarnamn, dopnamnet var Hans Jacob Jacobsen och till yrket var han lantbrukskonsulent. Men han var först och främst författare och det är kanske betecknande att han i föreningarna Nordens krets använde sitt författarnamn Hedin Brú.

En av utlänningarna var svensken Einar Fors Bergström, som var med till Färöarna för att överlämna en stor bokgåva till införandet av hemmastyret. Einar Fors Bergström tog kontakt med Brú under besöket i Tórshavn och menade att Färöarna måste markera sig även på andra sätt i de nordiska länderna. En självständig förening Norden var både lämplig och naturlig, tyckte Bergström. En annan person som tog upp saken var föreståndaren för Fredriksborg Folkehøjskole i Hillerød, C.P.U. Christiansen, som mötte sina gamla elever på Føroya Fólkaháskúli och även höll ett möte om bildandet av en föreningen Norden på Färöarna. Församlingen var nog med på noterna, men skulle det bli någon förening så skulle den vara självständig i förhållande till den danska föreningen, vilket överraskade Christiansen något. Den tredje personen Brú nämner är Stella Komerup, aktiv i lokalföreningen i Birkerød och i Nordiske Kvinders Samarbejdskomité. Komerup organiserade för denna kommitté en resa med 200 kvinnor från Danmark, Norge och Sverige som från Bergen reste över Island och Färöarna i juli månad 1951 och höll ett antal stora stämmor. Som avslutning innan resan trädde hem från Tórshavn föreslog Komerup att en nordisk förening skulle bildas så att det skulle vara lättare att behålla kontakterna. Brú och Komerup träffades också men den avgörande puffen skulle komma från sekreteraren i den isländska föreningen, Gudlaugur Rósinkrans, som i ett telegram förklarade att om färingarna ville ha en egen förening så skulle det göras snart, innan det blev för sent. Hedin Brú blev överraskad, skriver han, men tog tag i organiserandet och vid det konstituerande mötet i november 1951 samlades 200 personer.

Den danska föreningens ordförande Bramsnæs lät sända en hälsning i radion då statsradiofonin i danska riksradiolen den 28 april 1952 sände programmet "Färöarna och Norden", med anledning av den färöiska föreningens bildande. Han önskade Norrøna Felagid välkommen i det nordiska samarbetet och hoppades på ett större utbyte mellan Danmark och Färöarna.

Förhållandena mellan Danmark och Färöarna var inte så harmoniska och den färöiska föreningen brottades även med en del svårigheter i relationen till den danska föreningen. Man hade också svårt att fylla de krav som ställdes på en nationell förening. Man hade inte resurser till någon ordnad administration och de ekonomiska

kostnaderna för deltagande i de årliga delegerade och sedermera förbundsmötena var mycket betungande. Besvikelserna var också stora hos de vänortskedjor som fått med sig färöiska orter, på grund av att de av ekonomiska skäl inte kunde närvara vid stämmorna.

Något av en vändpunkt var kanske det stora vänortsmöte som hölls i Tórshavn 1966 med cirka 200 deltagare. Föreningarna Norden passade på att hålla ett presidie-möte vid samma tillfälle och här fick så fåringarna chansen att visa upp sitt land och sin kultur. Med detta uppfylldes en av de önskningar Hedin Brú hade med föreningen Norden, att skapa kontakt mellan fåringarna och de andra nordiska folken. Genombrottet för ett officiellt deltagande i den nordiska samarbetsprocessen skulle komma något år senare då Färöarna tillsammans med Åland fick representation i Nordiska Rådet 1970.

Norrøna Felagid har från mitten av 1980-talet, under ordförandeskap av Hedin Klein börjat en uppbyggnad av lokalföreningar på de orter som är vänorter, för närvarande finns lokalföreningar i Klaksvik och i Eidi. Även ett fungerande sekretariat med sekreterare och Nordjobbskonsulent finns nu, vilket gör att föreningen idag står bättre rustad för att möta kraven på en nationell förening och det ökade utbytet i Västnorden. Det kulturella arbetet med hävdandet av den lilla befolkningens egenart samt utbytet med övriga nordiska länder står högt på målsättningslistan.

Föreningen Norden på Åland

Föreningen Norden på Åland bildades i Mariehamns stadshus den 6 mars 1970, efter att frågan varit aktuell i flera år under olika repriser. För ålänningarna har det helt avgörande varit att bilda en huvudförening som är jämställd med de övriga huvudföreningarna. Från finländsk sida hade länge funnits en mer statsrättslig uppfattning som sade att en åländsk förening skulle underställas Pohjola-Norden. Initiativet kom dock från Pohjola-Norden och dess ungdomsrepresentantskap som ville förlägga 1970 års ungdomsstämma på Åland. I samband med detta kallade Pohjola-Norden till möte i november 1969 där man enades om att en självständig åländsk förening skulle bildas. I samband med den nordiska ungdomsstämman i Mariehamn den 22-27 juni 1970 bildades även ett ungdomsrepresentantskap. Arrangemangen under stämman stod Pohjola-Nordens ungdomsrepresentantskap för.

Från starten stod det klart att föreningens huvuduppgifter skulle vara dels att informera om det självstyrande Åland i de andra nordiska länderna, dels att upplysa ålänningarna om nordiska frågor.

Under de första åren var det en viktig uppgift att ta emot ungdomar och grupper på resor och kurser, på så sätt väcktes intresse och olika föreningar byggde ut sina kontaktnät genom föreningen Nordens förmedling. Under åren 1981 – 1984 drev föreningen ett nordiskt informationskontor av samma typ som de sju regionala kontor som idag existerar. Sommaren 1985 startade istället ett Nordens institut i Mariehamn. Idag finns en strävan att föra in utrikespolitiska frågor i debatten i landskapet, under sommaren 1988 hade man en stor EG-debatt exempelvis. En fråga som föreningen tagit upp och som debatteras på Åland är upprättandet av ett nordiskt fredsinstitut eller ett fredsmuseum, vilket är föremål för en utredning. De delar föreningen annars prioriterar är Nordjobb, ungdomsverksamhet och elev- och lärarutbyte.

— Medlemsutveckling —

Samtidigt med uppbyggandet av vänortsrörelsen växte antalet lokalavdelningar och medlemmar markant. Ändå fanns det inom föreningarna en känsla av att för litet gjordes för de egna medlemmarna, dels på grund av bristande resurser men också för att den utåtriktade verksamheten prioriterades. Det här har diskuterats och diskuterats i olika sammanhang och handlar delvis om avvägningen mellan det yttre och det inre arbetet

Vid delegerademötet på Hindsgavl 31/8 - 2/9 1947 tog den nytilträdde organisationssekreteraren i Pohjola-Norden, Veikko Karsma, upp frågan om föreningarnas arbetsmetoder och medlemsvård. Saken hade tidigare, 1946, tagits upp av den norska föreningens direktör Bache. Bache menade att föreningarna måste "börja att tänka mer på sig själv". Från att under mellankrigstiden ha koncentrerat arbetet på olika samhällsgrupper utanför föreningarna själva och sökt sammanföra personer från olika områden till intresse för nordiskt samarbete, så hade föreningarna under kriget fått en stark förankring i de stora folkrörelserna. Deras stöd hade haft en stor betydelse inte minst ekonomiskt. Men Karsma menade att föreningarna fortfarande arbetade efter riktlinjer från tiden före kriget, med allmän upplysningsverksamhet, kurser, möten för olika intressegrupper och så vidare. Resultatet var att det snabbt växande antalet medlemmar och lokalföreningarna praktiskt taget lämnades helt åt sidan i den centrala verksamheten. Karsma framhöll att enligt hans uppfattning hade medlemmarnas egen nordiska intressehunger inte blivit tillfredsställd, de kunde inte ha känslan av att tillhöra en verkligt nordisk organisation. Han preciserade sig med att framhålla ett antal konkreta förhållanden. Han menade att de separata medlems-tidningarna inte gjorde och inte kunde göra medlemmarna bekanta med systerföreningarna. Karsma ville därför föreslå ett gemensamt medlemsblad. Av de kurser som föreningen anordnat hade inte en enda tjänat föreningarna själva eller deras medlemmar, det måste få en ändring. Reseverksamheten hade inte givit föreningarnas egna medlemmar någon glädje, även här arbetade de för andra organisationer. Karsma tyckte sig även se tecken till att vänortsrörelsen glömde föreningarna Norden i sin iver att tjäna andra organisationer och myndigheter. Vare sig Karsmas kritik var rättvisande eller ej kan vi se en del tendenser i föreningarnas medlemsutveckling som antyder att de vuxit under brytningsperioder, och stagnerat då partiets, organisationers och befolkningars intresse för nordiska frågor varit mindre.

Uppbyggnaden av medlemstalet pågick i Pohjola-Norden till 1955. Samma år som Finland anslöt sig till Nordiska Rådet genomfördes en stor värvningskampanj som gav drygt 7000 nya medlemmar, och föreningen kunde räkna in totalt drygt 21.000 medlemmar. Först under slutet av 1980-talet har Pohjola-Norden tillsammans med ungdomsförbundet närmast sig detta medlemstal igen. Uppgången är ett resultat av en medveten nationell satsning från förbundets sida, kanske har man haft hjälp av ett större intresse från befolkningen för nordiska frågor.

I Danmark, Norge och Sverige skedde uppbyggnaden fram till omkring 1960. Samma år som den nordiska tullunionsplanen ersattes av EFTA nådde dessa föreningar sina toppar ifråga om medlemsanslutning. Den danska föreningen hade då 62.000 medlemmar, den norska knappt 15.000 och den svenska drygt 30.000 medlemmar. Danska föreningen har haft en oavbruten nedgång fram till 1980-talets slut då trenden ser ut att vända igen och man samlar nya medlemmar genom aktiva insatser från den nationella föreningen. Den norska föreningen upplevde en vändning i 1970-talets slut och ser också ut att samla nya medlemmar idag. Den svenska föreningen har inte upplevt samma dramatiska fall som föreningen i Danmark, utan legat ganska stabilt mellan 30.000 till 35.000 medlemmar.

Vad som bidrog till den kraftiga tillbakagången i framförallt den danska föreningen från början av 1960-talet var debatten kring Nordek och den Europeiska Gemenskapen. Här ställdes relationen mellan Norden och det internationella på sin spets. Ordförande i den danska föreningen var förre statsministern Erik Eriksen och i den norska Reidar Carlsen. Båda dessa var kraftigt engagerade för att Danmark och Norge skulle söka medlemskap i den Europeiska Gemenskapen. Som vi har sett var deras ställningstaganden i linje med föreningarnas förhållningssätt redan från starten, nordiskt samarbete skulle vara en del i det internationella samarbetet. Reidar Carlsens ordförandeskap i JA-kampanjen tycks inte ha väckt några större reaktioner i den norska föreningen. Medlemmarna i den danska föreningen reagerade däremot negativt.

Motståndarna till dansk anslutning till den Europeiska Gemenskapen protesterade och menade att Erik Eriksen och hans meningsfränder inte kunde mena allvar med sitt Norden-engagemang. Resultatet blev att ett stort antal medlemmar gick ur föreningen Norden, många av dem gick över till den nybildade organisationen mot danskt medlemskap i den Europeiska Gemenskapen, "Frit Norden". Bland initiativtagarna till "Frit Norden" fanns Herman Hermansen som lämnat föreningen Nordens styrelse och som ägnade sig åt att hårt kritisera föreningarna Nordens verksamhet. De hade blivit rena sällskapsklubbar menade han. Det är ganska klart att denna splittring påverkade den danska föreningens verksamhet negativt. Samtidigt kan det vara skäl att påminna om hur de olika åsiktsriktningarna samsades inom föreningarna. Ungdomsrepresentantskapets verksamhet återspeglade mycket av en avvisande hållning till EEC.

För alla föreningar och organisationer som är uppbyggda för att verka för en idé gäller att de måste skapa ett intresse för sin idé och/eller att det finns några stämningar i samhällena där idén kan få sin förankring. Den isländska föreningen, Norræna Félagid, kan tjäna som exempel på detta växelspel mellan opinioner och organisation.

Den isländska föreningen upplevde ett starkt ökande intresse både för Island från grannlänternas sida under 1950-talets mitt och framåt, samt från islänningarnas sida gentemot den egna föreningen vid samma tid. År 1955, då Halldor Kiljan Laxness fick ta emot Nobelpriset i litteratur, kom kung Fredrik och drottning Ingrid av Danmark på besök, ordförandena och sekreterare i de nationella delegationerna för Nordiska Rådet höll möte, utbildningsnämnderna och de nordiska utbildningsministrarna möttes och i samband med detta höll även föreningarna Norden sitt delegerademöte i Reykjavik.

Island tog emot svenskt kungabesök och finländskt presidentbesök 1957 samt norskt kungabesök 1961. Nordiska Rådet höll sin session 1960 i Reykjavik, för första gången på Island. Mitt intryck är att landet ägnades stor uppmärksamhet jämfört med tidigare. Norræna Félagid hade samtidigt en stark tillströmning av medlemmar och nya lokalföreningar bildas snabbt. År 1954 hade föreningen 1.200 medlemmar och tre lokalföreningar, 1963 hade man cirka 2.500 medlemmar fördelade på 23 lokalföreningar. I samband med att förbindelserna mellan Island och övriga nordiska länderna diskuterades i Nordiska Rådet tog föreningarna Norden upp ett förslag om ett Nordens Hus i Reykjavik, ett centrum för att stärka de kulturella förbindelserna. Detta var ett förslag som även diskuterades inom Nordiska Kulturkommissionen på ett sätt som gjorde att saken såg ut att få ett praktiskt avgörande. En orsak till föreningens uppgång torde ha varit det nordiska och kulturella intresse som gjorde sig gällande bland befolkningen som motvikt till den amerikanska närvaron i landet och i radio- och TV-utsändningar.

Norræna Félagid genomförde en organisationsförändring i samband med uppgången och 1960 bildades den landsomfattande föreningen. Norræna Félagids upp-

byggnad avbröts emellertid under något år på grund av att man inte hade möjlighet att upprätthålla en fast administration. I samband med att föreningen byggdes upp igen efter 1966, satte man som mål att personer från samtliga politiska partier skulle finnas i styrelsen för att markera att föreningen representerade hela befolkningen. Så har det också varit sedan dess.

Norræna Félagid har sedan Nordens Hus invigdes den 24 augusti 1968, haft sitt kontor i byggnaden. Medlemsutvecklingen gick under några år brant uppåt. 1971 hade man 3.300 medlemmar för att 1979 vara uppe i 12.000 medlemmar. Under 1980-talet har medlemstalet pendlat mellan 8.000–9.500 personer. Orsakerna till det relativt sett mycket stora medlemstalet är dels att man kunnat bygga upp en väl fungerande centraladministration, dels samarbetet med Nordens Hus och dels den stora reseverksamhet som föreningen startade 1969 och som sedan dess bara vuxit. Att kontoret finns på Nordens Hus betyder att föreningen fungerar som ett slags turistbyrå för det stora antal besökare som behöver upplysningar. Under 1980-talet har samarbetet med Nordens Hus gjort att man kunnat sprida kulturella arrangemang över hela landet som annars skulle ha stannat i Reykjavik. Föreningen har under åren haft små eller obefintliga bidrag från stat och myndigheter. För att finansiera verksamheten har föreningen byggt upp en reseverksamhet, vilken även ger ett stort tillskott av betalande medlemmar. Medlemsskap i föreningen ger nämligen stora rabatter på resor till de nordiska länderna.

Det ser ut som om det finns ett mönster i medlemsutvecklingen som antyder något om föreningarnas satsningar på det inre arbetet i form av medlemsvärvning och medlemsvård. Föreningarna har haft störst anslutning då de stora nordiska samarbetsprojekten varit aktuella. I Danmark och Norge skedde en dramatisk nedgång efter nederlaget för den nordiska tullunionen 1960, medan den svenska föreningens medlemstal stabiliserade sig på en något lägre nivå. Pohjola-Norden upplevde en nedgång efter det att Finland gjort sitt inträde i Nordiska Rådet 1955. Norræna Félagids svängningar i medlemstal får kanske mer ses som ett uttryck för landets relationer till övriga nordiska länder och för utbyggandet av de kulturella kontakterna mellan dem samt föreningens egna organisatoriska styrka.

Värnandet om den egna kulturen är här, liksom på Färöarna oerhört viktigt. Norræna Félagid kan fungera som en samlingspunkt för detta intresse. Troligen skulle enbart detta arbete inte ge så många medlemmar som man nu har, ungefär 3% av den isländska befolkningen är med. Eftersom föreningen inte skiljer mellan enskilda medlemsskap och familjemedlemsskap kan blir andelen som har kontakt med föreningen ännu större, hela 10% av befolkningen. Utan tvekan har reseverksamheten, med drygt 3000 resenärer under 1988, en stor del av förklaringen till anslutningen. Genom medlemsskap i föreningen har personer på det här sättet också ett personligt utbyte, fördelar som de andra föreningarna har svårt att erbjuda med den hårda konkurrensen på resemarknaden.

Föreningarnas arbete vilar naturligtvis inte enbart på de nationella föreningarnas verksamhet. Som medlemsföreningar måste det finnas aktiviteter hos lokalavdelningarna. Uppbyggnaden av lokalavdelningarna och deras verksamhet har skett kring vänortsrörelsen. Det finns flera skäl till att ägna vänortsrörelsen en litet längre beskrivning.

Vänortsrörelsen

Under 1989 firades vänortsrörelsens 50-årsjubileum i Thisted, Danmark, som minne av det första vänortsmötet mellan Uddevalla och Thisted. Under 1990 firas 50-årsminnet av adoptivortsförbindelserna mellan Sverige och Finland. Gemensamt för dessa händelser är att de tillsammans är delar i en vänortsrörelse. Idén att knyta länders befolkningar närmare varandra genom kontakter ort till ort är inte unik och inte ny, men den har en förnyad aktualitet med 1990-talets utveckling i Europa.

Historien om vänortsrörelsen låter sig inte berättas som en rak följd av händelser. Den krumbuktar sig fram från en idé hos en dansk generalsekreterare i danska föreningen Norden år 1924, till ett spontant initiativ i Thisted år 1939, till krigets fasor i Finland vintern 1939/40 och den organiserade hjälp som då och senare under Finlands fortsättningskrig kom landet till del i form av adoptiv- och fadderortsförbindelser. Ur detta föddes det som vi nu känner som vänortsrörelsen. Den är mellanfolklig, den är lokalt förankrad och den lyder den devis som statsminister Mowinckel gav uttryck för under mötet mellan ordförande och sekreterare i Göteborg 1923: "kjennskap skaper vennskap".

—Thisted – Uddevalla – Skien – Loimaa—

Den danska föreningens generalsekreterare överstelöjtnant Helge Bruhn presenterade sin idé vid delegerademötet mellan föreningarna Norden på Hindsgavl slot år 1924. Föreningarnas informations- och kursverksamhet var framgångsrik, man hade många och nöjda deltagare ur olika yrkesgrupper.

Men det som saknades var en folklig och lokal förankring, i övrigt var föreningarnas verksamhet koncentrerad till huvudstäderna. Endast den svenska föreningen hade erfarenhet av lokalt arbete genom sin kretsorganisation som täckte stora delar av landet. Kurserna och reseverksamheten hade inte givit så många nya medlemmar som man kunde förvänta sig, det var fortfarande en mycket smal befolkningsmässig bas föreningarna vilade på. Föreningarnas syfte var ju att sprida upplysning om grannländerna och få ett brett intresse för nordisk samverkan. Något måste göras för att man bättre skulle kunna uppfylla målen. Dessutom fanns ett mer påtagligt och påträngande problem, föreningarna hade stora ekonomiska svårigheter. De fonder som fanns att tillgå kunde av olika anledningar inte bidra ekonomiskt i den omfattning som behövdes. Det var även av ekonomiska skäl nödvändigt att få en större anslutning av medlemmar som betalade avgift.

Bruhn tänkte sig en samordnad aktion från samtliga föreningar. Med ett gemensamt upprop skulle man få till stånd lokala kommittéer i ett antal städer som sedan tog kontakt med motsvarande kommittéer i de andra länderna. På det sättet skulle skolor och olika typer av organisationer och föreningar, som till exempel handels-, hantverks- och turistföreningar och skolor, träda i förbindelse med varandra för lokalt utbyte och samarbete. Även officiella organ kunde på det här sättet knyta kontakterna för att utbyta erfarenheter. Det exempel Bruhn ville visa på var det utbyte mellan Helsingborg och Helsingör som varit till ömsesidig glädje. Utbytet skulle också kunna utvidgas till hemmen, poängterade Bruhn slutligen. Det fanns dock anledning till

försiktighet. Man skulle akta sig för att gå in i det samarbete som utvecklats på yrkesmässig grund. Dessutom poängterade bl a regeringsrådet Thulin att man borde gå fram på frivillighetens väg, allt som kunde se ut som tvång skulle undvikas. Høiesterettsassessor Hagerup Bull erinrade om att den norska föreningen redan tidigare uttalat sig emot utsändelser av gemensamma upprop. I Norge kunde man möta en stor osäkerhet och misstänksamhet gentemot föreningarna. Bull menade att det bottnade i en viss ångslan för att Norge på något sätt skulle förlora på samarbetet, men vilken än orsaken var så fick den norska föreningen begränsa verksamheten till de områden där man kunde påvisa konkreta resultat och fördelar.

Kontakter mellan befolkningarna i de nordiska länderna kunde inte tvingas fram, de måste växa fram frivilligt av sig själva, sådan var inställningen. Och tiden gick....

Den 9 januari 1939 höll föreningen Norden i Thisted, Jylland, möte med underhållning av den svenske skådespelaren Anton de Verdier. Han talade så fängslande om sin hembygd, Värmland, att publiken var alldeles begeistrad. Thy-borna bestämde sig för att ta kontakt med denna landsdel. Av någon anledning föll det sig naturligt att ta kontakt med den Västsvenska kretsen och dess sekreterare i Göteborg, Ture Andersson, för att få hjälp med att finna lämplig ort.

Amtmand H. Egedorf och de andra medlemmarna i Thisted lokalförening fick ett antal förslag, kanske fanns någon värmländsk ort med på listan. Den ort man enades om var Uddevalla, vackert belägen vid kusten, och med bra förbindelser tack vare den nystartade färjeförbindelsen mellan Fredrikshavn och Göteborg. I Uddevalla fanns dessutom en livaktig lokalförening sedan 1927. En inbjudan till föreningen i Uddevalla sändes ut och Thy-borna förberedde sig för att ta emot 20-talet gäster den 3 - 6 juni 1939. Förväntningarna och intresset för detta unika arrangemang var mycket stort. En notis i Bohusposten den 2 juni 1939:

"Föreningen Nordens avdelning i Uddevalla besöker Thisted. Vid anmälningstidens utgång hade 21 medlemmar av föreningen Norden i Uddevalla anmält sig till deltagande i resan till Thisted på Jylland, dit man inbjudits av en motsvarande avdelning av föreningen i denna stad. Under uppehållet i Danmark äro svenskarna gäster i danska familjer, men komma att företaga ett flertal gemensamma utflykter och få rikliga tillfällen att stifta bekantskap med en vacker och intressant bygd. Denna resa har tilldragit sig stor uppmärksamhet i såväl Danmark som Sverige, dels därför att den är den första i sitt slag och dels därför att den i mycket hög grad är avsedd att befrämja de syften för vilka föreningarna Norden var för sig verka i de nordiska länderna. Att inbjudningen från Danmark just träffat Uddevalla är för denna stad glädjande, bl. a. därför att uppmärksamheten i broderlandet härigenom har kommit att fästas vid densamma, en omständighet som kan få goda verkningar på turistlivets område."

Tidningarna Bohuslänningen och Bohusposten innehöll efter resan långa livfulla reseskildringar, skrivna av bl a Uddevallaföreningens ordförande major H. E. Uddgren. En ny länk i föreningen Nordens utveckling hade smitts, skrev Uddgren:

"Den nästa blir, hoppas vi, en invasion av Thistedsbor till Uddevalla nästa sommar."

De danska erfarenheterna av de nyinvidga broförbindelserna, där den senaste länken var bron över Vilsund varigenom ön Mors bands samman med den övriga delen av Thistedts amt, var intressanta då bron över det svenska Skåpesundet inom kort skulle

öppnas och man väntade på bron mellan Orust och fastlandet. I Uddevalla hade man planer på ett nytt bibliotek och ett nytt museum, institutioner som Thisted nyligen begåvats med. Dessa erfarenheter rapporterades i den bohuslänska pressen, speciellt som man kunde konstatera att "Thisted hade liksom Uddevalla svårt att bestämma platsen för byggnaden". Arrangörer och deltagare måste ha upplevt att de var med om något alldeles nytt, entusiasmen går inte att ta fel på. Troligen hade Uddevalla fått sin fredliga invasion av glada Thy-bor sommaren 1940, om inte de krigiska invasionerna kommit först.

Lokalföreningarna i Thisted och Uddevalla hade planerat en utvidgning av förbindelserna, den ort som närmast skulle komma med var norska Skien. Det dröjde dock till 1945, men då var det återigen invånarna i Thisted som tog det avgörande initiativet. Danskarna hade under hela kriget via "illegala" vägar försett normännen med matpaket.

När freden i Europa var säkrad och bristen på matvaror i många områden var svår, så även i det nu fria Norge, startade Nordens Thistedavdelning tillsammans med flera andra organisationer i Thisted en insamling sommaren 1945 och lastade fraktfartyget m/s Christian med matvaror. Dessa efterlängtda varor togs säkert emot med stor glädje i Skien, men invånarna kunde inte ta dem som en gåva. Fartyget lastades med 2400 säckar salpetergödning för åkrarna i Thy och sändes till sin hemmahamn igen. Första världskrigets kompletterande varuutbyte aktualiserades på detta sätt återigen och blev till förenande band mellan två länder som kunde börja byggas upp igen efter ockupationsåren. Salpetern auktionerades ut åt jordbrukarna i Thy. Pengarna användes till ett lån för byggandet av Thylands Ungdomsskole i Hundborg, samt till upprättandet av en fond, "Nordens legat til minde om venskabsforbindelsen mellem Skien og Thisted".

Det som började som ett fredligt kontaktskapande initiativ av några eldsjälar i Thisted, med amtmann Egedorf som en inspirerande och organiserande centralperson, fick en tyngd och ett allvar på grund av krigets effekter i de ockuperade länderna Danmark och Norge och dess härjningarna i Finland och Nordnorge. Thisted - Uddevalla - Skien, denna krets kom att ta upp den finska orten Loimaa i den första fyrväpplingen bland vänortsförbindelserna. För att förstå varför det blev just Loimaa måste vi återigen gå tillbaka till år 1939.

— Adoptivort...

Sovjetunionens angrepp på Finland den 30 november 1939 väckte i alla nordiska länder en våg av avsky mot angriparen och en vilja till hjälp för den angripne. I Sverige tog detta sig mycket starka uttryck med de känslor av samhörighet med Finland som fanns bland stora befolkningsgrupper. Inom regeringen försiggick allvarliga diskussioner om militär hjälp till Finland. En lång rad hjälpaktiviteter organiserades på kort tid, bland annat upprättades ett så kallat adoptivortssystem, med kommunal hjälp från svensk kommun till finländsk kommun.

Vid ett stort och entusiastiskt Finlandsmöte den 6 december, höll ordföranden i Stockholms stadsfullmäktige, tillika ordföranden i Svenska Stadsförbundet, Fredrik Ström, ett starkt känsloladdat tal i vilket han utmålade flera idéer som i hög grad kom att påverka hjälpverksamheten. Han pläderade för att varje svensk medborgare frivilligt skulle lämna en dagsinkomst och på varje ort skulle det bildas en hjälpkommitté som ständigt skulle arbeta för hjälpen till Finland. En rad sådana kommittéer bildades runt om i landet, under skiftande beteckningar. Aktiviteten blev så livlig att

19 länscentraler inrättades som samordnande mellaninstans.

En del kommuner tycks ha inlett stöd till finska orter, bland dem bör Stockholm ha varit först med hjälp till Helsingfors. Den 18 januari avsändes en grupp frivilliga till Helsingfors för röjningsarbete, byggande av skyddsrum med mera, vilken Stockholms stad anslog medel till och utrustade. Göteborgs stad tillsatte den 31 januari 1940 ett fullmäktigeutskott för att planera sin hjälp som skulle gå till Åbo.

Borgarrådet i Stockholm, Yngve Larsson, meddelade den 24 januari 1940 till stadsdirektören i Åbo att de svenska städerna "på grund av den nära samverkan, som redan i årtionden existerat mellan Sveriges och Finlands städer", inlett planeringen för bistånd vid arbetet för befolkningsskydd och för ett framtida återuppbyggnadsarbete.

Det svenskarna behövde var en överblick över hjälpbehovet. Den 10 februari 1940 kallade Stockholms stad till möte i Stadshuset för landets tretton största städer, de kommunala centralförbunden och finskt kommunalväsen. Konferensen riktade en appell till rikets samtliga städer, stadsliknande samhällen, landsting och landskommuner om medverkan i hjälpverksamheten. Det svenska Stadsförbundet och Finlands Stadsförbund fick fungera som centralorgan för att inventera det finska hjälpbehovet, planera ortstilldelning etc. En preliminär fördelning var snart gjord med femtio svenska orter som tilldelats varsin finsk, bl.a. Stockholm – Helsingfors, Malmö – Vasa, Lund – Borgå, Visby – Mariehamn. Brandsläcknings- och sjukvårdsmateriel stod högt på önskelistan. Vidare planerades en rad studiedelegationer till Finland, en omskrivning för de frivilliga grupper som deltog i röjningsarbete och annat.

Adoptivortssystemet dog någon gång under år 1940, någonstans på vägen upptäckte någon att denna typ av verksamhet ligger utanför kommunernas kompetensområde. En del inofficiella kommunala kontakter torde ha bibehållits, och eventuellt bildat grunden för den verksamhet som organiserades under Finlands fortsättningskrig under namnet fadderortsrörelsen.

—...blir fadderort...

En rad organisationer bedrev hjälpverksamhet i Finland under och efter vinterkriget, både i Finland och i Sverige gjordes upprepade försök att samordna och effektivisera verksamheten. När Finland gick i vapenbrödraskap med Nazityskland och den 27 juni 1941 inledde ett fortsättningskrig med Sovjetunionen för att återta vinterkrigets förlorade områden, hade opinionen i de andra nordiska länderna svårt att acceptera denna väg. Hjälp till Finland ifrågasattes, men fortsatte ändå, driven av humanitära skäl.

I november 1941 bildades i Sverige en ny topporganisation, Samarbetskommittén för nordiskt hjälparbete, med överståthållare Torsten Nothin som ordförande. Detta markerade att insamlingsarbetet framför allt nu var inriktat på Norge. I Finland fanns å andra sidan motsättningar mellan frivilligorganisationerna och de statliga försöken att centralisera och styra insatserna. Den 30 juli 1941 stiftades Suomen Huolto – Finlands Folkhjälp r.f., ett samarbetsorgan mellan staten och fria organisationer, lett av staten men dominerat av organisationerna. Alla utländska kontakter skulle skötas genom Finlands Folkhjälp, något som var omöjligt att acceptera för några av dess medlemsorganisationer, bl a Mannerheimförbundet och Finlands Röda Kors. Mannerheimförbundet, eller som det hette officiellt General Mannerheims Barnskyddsförbund, leddes i det dagliga arbetet av kanslichef Erik Mandelin sedan 1920. Han var personlig vän till Mannerheim och tycks ha haft dennes odelade förtroende vad gäller

barnskyddsarbetet.

Erik Mandelin beskrivs som en person som brann för en idé, och ofta lyckades entusiasmera sin omgivning. Det är denne man som ges äran av fadderortsverksamheten och dess genomförande. Mandelin hade en tro på de personliga kontakternas betydelse i hjälparbetet och ville att bygd skulle knytas till bygd. Hans invändningar mot det traditionella hjälparbetet var att det skedde alltför anonymt, utan att givarna hade någon kännedom om vart förnödenheterna tog vägen och utan att mottagarna kunde veta varifrån det kom. Till Sverige och Danmark sändes dessutom en stor mängd barn, undan krigets fasor visserligen men skilda från sina mödrar. Krigsfaddersystemet, där svenska eller danska familjer kunde stå fadder åt finska barn i Finland, borde provas så att svenska orter stod fadder för finska orter, var Mandelins idé.

Vid en resa till Sverige lyckades Mandelin få med sig några centrala personer som bildade en Fadderortsdelegation, representanter från Centrala Rusthåellet, Svenska Landskommuners Förbund, Riksföreningen för Svenska Hemvärnet och Samfundet Sverige – Finland. Andra var inte lika entusiastiska. Röda Korset ville inte vara med som riksorganisation, generalsekreteraren överstelöjtnant Erik Stjernstedt förklarade att RKs uppgifter var att ge katastrofhjälp, inte att upprätta vänskapsförbindelser. Eftersom Mannerheimförbundet var finländska Röda Korsets självständiga barnskyddsavdelning, kunde man annars vänta sig ett naturligt samarbete här. Svenska Rädda Barnen, med fru Margit Levinsson som ordförande, förmedlade faddrar åt krigsvärmlösa barn i Finland. I april 1942 hade man över 7000 barn att ta om hand. Denna stora arbetsbörda motiverade ett nej från Rädda Barnens sida.

Mandelins idé var således inte alldeles populär. Ett par omständigheter bidrog till detta. Dels hade han, medvetet eller av misstag, inte tagit kontakt med Suomen Hulto – Finlands Folkhjälp för att få den förankrad, landshövding S. Mattsson tycks ha blivit måttligt förtjust när han fick reda på planerna av vice-ordföranden i den svenska Samarbetskommittén för nordiskt hjälparbete, fångvårdsdirektör Hardy Göransson. Ett planerat upprop om inledande av fadderortsverksamheten fick inställas eftersom en rad ledande personer vägrade skriva under, bl. a. överståthållare Torsten Nothin. Kanske tyckte de att idén var ogenomförbar på grund av en redan hög arbetsbelastning, eller så uppfattades en ny organisation som en konkurrent. Med fadderortsrörelsen skulle man få ytterligare en hjälporganisation i en redan svåröverskådlig flora av organisationer. Detta motverkade direkt Samarbetskommitténs syften.

Fadderortsverksamheten konkurrerade dessutom med de förhandlingar som Finlands Folkhjälp förde under våren 1942 om ökad hjälp till krigsvärmlösa, änkor och invalider. Utsikterna för detta var redan dåliga eftersom det ordnades så många insamlingar till andra länder.

Fadderortsverksamheten skulle konkurrera med syftet hos Finlands Folkhjälp, där man skulle dirigera hjälpen dit behoven var störst. Med ett fadderortssystem skulle hjälpen bindas till vissa orter. Ytterligare ett strategiskt skäl fanns för de andra organisationerna att stoppa denna nya idé. Ingen trodde att fadderortsverksamheten skulle kunna dra till sig nya medel, utan tvärtom skulle man komma att konkurrera om de medel som fanns och som nu fördelades mellan organisationerna.

I augusti 1942 bildades Svenska Norgehjälpen med livligt deltagande av LO och Socialdemokratiska Arbetarpartiet (SAP). Insamlingen gav snabbt resultat. Arbetet för Norge nämndes ofta som en orsak till att fadderortsverksamheten inte kom igång som planerat. Det gjorde att man i propagandan för idén utvidgade verksamhetsfältet till att omfatta hela Norden. Fadderortsrörelsen skulle, så snart förhållandena det medgav, binda ort vid ort i alla nordiska länder. Så lades saken fram medan arbetet på att få idén förankrad inom framför allt det socialdemokratiska partiet fortsatte.

Kommunisterna motsatte sig hjälp till Finland, medan högern ansågs redan vunnen för saken. Överståthållare Torsten Nothin och riksdagsman Sven Andersson, medlem i Röda Korsets styrelse, lämnade sitt samtycke under hösten 1942. Båda hade tillsammans med partikollegor vid olika tillfällen under året besökt Finland på inbjudan av general Mannerheim respektive den finländska regeringen, därmed får man förmoda att de fått en något annorlunda bild av situationen i Finland och vad den finländska regeringen önskade i form av bistånd. Det svenska socialdemokratiska partiet tycks i vart fall ha intagit en hållning av tyst bifall till fadderortsverksamheten efter detta.

Mandelin gjorde också något försök under år 1942 att förankra idén i Danmark, där Finlandshjälpen hade ett nära samarbete med Mannerheimsförbundet genom förmedlingen av krigsvärnlösa barn till fadderfamiljer i Danmark. Detta arbete kunde fortsätta trots den tyska ockupationen av Danmark. Fadderortsprojektet ansågs däremot vara av alltför känslig natur för att danskarna skulle vilja gå in i det. Mandelin gav också snart upp dessa försök.

I Sverige fick den nya organisationen namnet Fadderortsrörelsen, med nära kontakter till Samfundet SverigeFinland och med kontor i Centrala Rusthållets lokaler. När det nu visade sig att utvecklingen inte gick att hejda beslöt Finlands Folkhjälp att delta i arbetet. I juli 1943 tillsatte Mannerheimförbundet ett fadderortsutskott, var i Finlands folkhjälp till sina representanter utsåg bergsrådet Gartz och landshövding S. Mattsson. Man ville ha framträdande personer som kunde ge fadderortsrörelsen ett visst anseende i Sverige. Socialminister K.A. Fagerholm och professor Bruno Suviranta från föreningen Norden hörde till dessa utskottsmedlemmar. På det sättet blev det också dags att i Sverige bilda en representativ styrelse. Denna höll sitt första möte den 3 februari 1943. Här finner vi namn som överdirektör Hardy Göransson från Hjälpkommittén för Finlands Barn, generalpostdirektör Anders Örne som var viceordförande i föreningen Norden samt ordföranden i LO August Lindberg. Här fanns i övrigt representanter för kyrkan, skolväsendet och Föreningen Norden.

Det dröjde till februari 1944 innan Torsten Nothin i egenskap av ordförande i Samarbetskommittén för Nordiskt hjälparbete lät kalla någon representant från Fadderortsrörelsen. Det tog alltså någon tid innan förhållandena mellan hjälporganisationerna i Sverige och Finland blev sådana att ett samarbete kom till stånd. Föreningen Norden i Sverige tycks inte ha haft något samarbete med Fadderortsrörelsen annat än att man var representerade i styrelsen. En del lokalavdelningar torde ha fungerat som stödkommittéer för rörelsen. Så tog t.ex. Föreningen Nordens lokalförening i Falun i april 1943 beslut om att fungera som fadderortskommitté för Fredrikshamn. Fadderortsrörelsen expanderade under 1944, samtidigt som hjälpbehovet ökade. Efter Moskva-freden i september förde Finland krig mot Tyskland, vilket medförde stor materiell förstörelse.

Bland fadderortsförbindelserna återfinns vi Uddevalla – Loimaa. På dessa orter fanns stödkommittéer respektive lokalkommittéer, vilka organiserade insamlingar och fördelade varorna bland de behövande. Det fanns under de första fyra åren efter kriget ett behov av livsmedel och andra förnödenheter, men 1949 kunde folkförsörjningsministeriet avskaffas. Finlands folkhjälp avslutade sin verksamhet 1952 och den utländska hjälpen sinade vid samma tid. Fadderortsrörelsen valde en annan väg, istället för att lägga ned verksamheten valde man att utvidga den. Därmed aktualiserades relationerna till föreningarna Norden på ett nytt sätt. Man kom närmast i ett konkurrensförhållande till varandra i det att Fadderortsrörelsen ville bygga ut de kulturella kontakterna mellan Sverige och Finland.

Idén med vänortsförbindelser, eller 'broderskaber' som i början var den danska benämningen, förvaltades av bl a Frantz Wendt, direktör i danska föreningen Norden. Namnfrågan diskuterades livligt under en period. Första gången vänortsarbetet nämns i tidningen Norden är i nummer 3 1946. Här finns en notis om språkförbistring-en. Från dansk sida ville man ha beteckningen 'broderskaber' för att anknyta till 'faderskaber' men samtidigt markera att det inte var fråga om någon humanitär hjälp-verksamhet.

I svenska öron fungerade det inte, eftersom man i Sverige redan hade en broderskapsrörelse i form av den kristna socialdemokratin. Det svenska förslaget 'vänort', som uppfanns av Arne F. Andersson (jämför det engelska uttrycket "friendship Town"), ligger däremot inte så bra på danska och norska tungor. Eftersom man i alla fall var eniga om att en gemensam beteckning var viktig att få, så enades man till slut om det svenska namnet 'vänort', det finska 'ystävyyskunta', det danska 'venskabsby', det norska 'vennskapsby' och det isländska 'vinarbær'.

Vid det andra delegerademötet efter kriget, på Sänga Säby, Sverige, den 11 augusti 1946, var en av de viktiga punkterna diskussionen om vänortsarbetet. Till mötet hade den danska föreningen med sig ett "Memorandum om Broderskaber mellem 'Norden's Lokalfdelinger i de forskellige Lande", vilket föredrogs av Frantz Wendt. Han kunde konstatera att det fanns förbindelser knutna mellan 34 svenska och danska orter, 26 lokalföreningar i Danmark eller Sverige önskade få sådana kontakter. Här kan vi tillägga att intresset definitivt var störst från dansk sida. Aalborg och Aarhus hade båda etablerat förbindelse med Göteborg, ett brott mot etiketten som löstes så att Aalborg senare fick Karlskoga som vänort.

Från dansk sida föreslog man så att broderskapsband skulle knytas med de finska lokalavdelningar som redan på fadderortsbasis hade förbindelser med de danska lokalavdelningarnas svenska vänorter. Komna så långt kunde man gå vidare genom att låta de norska lokalföreningarna välja en lämplig "treklöver", så att kretsen blev en fyrklöver. Island borde naturligtvis med, i den mån de isländska lokalföreningarna själva ville det. Avstånden var på den tiden tidsmässigt större än nu, och desutom hade Norræna Félagid mycket få lokalföreningar jämfört med de andra föreningarna.

Wendt nöjde sig inte med detta, i memorandum finns en plan för hur vänortsverksamheten skall läggas upp, och de rekommendationer som den danska centralföreningen skulle ge till sina lokalföreningar. Varje förening, varje vänort skulle ha vänortskommittéer som korresponderade med sin motpart. Här gällde det att ge en fyllig information om förhållandena på sin ort för att väcka nyfikenhet och intresse; se till att lokala tidningar har avtal om utväxling och ömsesidiga gratis-abonnemang på biblioteken; få in stoff i tidningarna om vänorten; skaffa fram litteratur om sin egen ort till vänortens bibliotek; starta studiecirkel om vänortens geografi, näringsliv, sociala förhållanden och historia samt grannlandets språk och litteratur. Syftet med vänort-sutbytet var att medlemmar ur alla befolkningskategorier skall få möjlighet till personliga kontakter med grannlänarna:

"Repræsentanterne fra Broderbyen skal indkvarteres hos private og ikke paa Hoteller, saa Forbindelserne kan blive personlige. Der maa advares mod kostbare officielle Spisninger og andet, som lægger Samarbejdet op i et uheldigt og banketpræget Plan."

Föreningarna skulle särskilt rikta sin uppmärksamhet på utbytet av barn och lärare. Brevväxling mellan skolbarn och andra grupper skulle sättas igång för att "knytte de mange Baand, som saadan Korrespondence erfaringsmæssigt foraarsager".

Så snart som möjligt skulle man också intressera olika föreningar och organisationer etc, för att de skulle knyta förbindelser med sina kollegor för utväxlingar och föredragshållare, så att var och en inom sitt område får till stånd ett utbyte. "Der er ingen Grænse for, hvem der kan samarbejde eller udveksles" skriver Wendt, jag skulle tro att utvecklingen givit honom rätt. Präster, lärare, skolbarn, arbetare, ämbetsmän, kommunalpolitiker, husmödrar, sångföreningar, idrotts- och gymnastikföreningar, ungdomsorganisationer, nyktherhetsföreningar, hantverkare, fackföreningsmedlemmar, industri- och näringslivsfolk, jordbrukare och fler grupper ändå har varit indragna i verksamheten på ett eller annat sätt.

De förhoppningar den danska föreningen genom Wendt ställde på vänortsarbetet var att föreningarna på det här sättet skulle få en större folklig förankring, samtidigt som upplysningsarbetet om grannländerna och deras befolkningar skulle få en långt mer konkret och intressant karaktär än tidigare. Genom sin stora medlemsanslutning efter sammanslagningen med "Det frie Nord", intog den danska föreningen en särställning. Förslaget om uppbyggnaden av vänortsarbetet togs mycket väl emot och mötet beslöt att verksamheten skulle föras enligt de linjer som Wendt dragit upp. För att främja vänortsresorna skulle man undersöka möjligheterna att få till stånd reducerade biljettpriser på tågen.

Vänortsverksamheten expanderade mycket snabbt, till stor del enligt de riktlinjer man enats om. Under mötet 1946 hade endast två kritiska röster höjts. Den ena rösten, som var svensk, sade att beträffande Finland var det inte så lämpligt att samarbeta med Fadderortsrörelsen, eftersom den inte hade någon kontakt med Pohjola-Norden utan arbetade självständigt. Den andra, även den svensk, menade att man inte borde driva fram arbetet i alltför hastigt tempo med tanke på de svårigheter administrationen av en omfattande vänortsrörelse skulle innebära.

Relationerna till Fadderortsrörelsen skulle länge vara komplicerade. I både Sverige och Finland diskuterades en sammanslagning mellan organisationerna, men förutsättningarna för någonting sådant var inte så goda. Det fanns en vilja från fadderortsrörelsens sida att ta över föreningarna Nordens vänortskontakter, åtminstone mellan Sverige och Finland. Så sent som 1951 föreslog Erik Mandelin att fadderortsrörelsen skulle utvidgas till en alla nordiska länderna omfattande vänortsrörelse. På lokalt plan tänkte han sig samarbetskommittéer mellan fadderortsförbundet, Pohjola-Norden och kommunen, på de ställen som Pohjola-Norden nu hade lokalföreningar. För fortfarande var det så att det fanns fler fadderorter i Finland än vad Pohjola-Norden hade lokalföreningar. Det förhållandet framhölls som ett skäl från fadderortsrörelsens sida till att man inte kunde tänka sig en sammanslagning, det skulle betyda en krympning av verksamheten.

I den svenska fadderortsrörelsen framhölls relationerna mellan Sverige och Finland som något alldeles speciellt, varför vänortsförbindelserna mellan dessa båda länder skulle ha en särställning. Major Svante Pahlsson förde år 1950 fram förslaget att fadderortsrörelsen skulle sköta dessa förbindelser, men fick ett nej tack av föreningen Norden som svar. Man ansåg för det första från den svenska föreningen Nordens sida att verksamheterna var alltför likartade för att man skulle kunna koordinera dem naturligt. För det andra skulle Danmark och Norge behandlas på samma sätt som Finland i förbindelserna. För det tredje var fadderortsrörelsen en organisation för hjälp under internationell kris, medan föreningen Norden inte var en hjälporganisation utan en organisation för upplysning och kulturverksamhet. Trots att K. A. Fagerholm gick in för att medla mellan organisationerna, stod den svenska föreningen Nordens nej fast. Fagerholm var, trots sitt ordförandeskap i Pohjola-Norden positiv till fadderortsrörelsen.

I maj 1950 besökte professor Henrik Cornell, ordförande i Centrala Rusthålllet och

medlem i Fadderortsrörelsens överstyrelse, talman K. A. Fagerholm och utrikesminister Åke Gartz, för att försäkra sig om den finländska statsmaktens stöd för fadderortsrörelsen. Han mötte en tydlig välvilja, Gartz utlovade stöd för det svenska kansliet, vilket det finländska näringslivet välvilligt bidrog med. Pohjola-Norden samarbetade med Finlands Fadderortsråd, vilket bildades den 14 oktober 1953, medan svenska föreningen Norden inte anslöt sig till Sveriges Finlandsföreningars Riksförbund – Fadderortsrörelsen. Den svenska grenen tycks ha saknat verksamhetsplan, varför bland andra även Samfundet Sverige – Finland valde att stå utanför. Samarbete skedde dock kring vissa projekt, som Finlands Dag på Skansen. 1964 tog Kulturfonden Sverige – Finland initiativet till en Sverige-vecka för att minna om det stöd Finland fick under vinterkriget och det efterföljande samarbetet mellan länderna. Pohjola-Norden stod för arrangemangen under denna vecka, en dag reserverades åt fadderortsrörelsen.

Utrymmet blev allt mindre för fadderortsrörelsen att verka på, organisationer, fonder och statsmakter i Sverige och Finland ansåg oftast att fadderortsrörelsens verksamhet konkurrerade med föreningarna Nordens nordiskt inriktade verksamhet. Den nordiska verksamheten prioriterades på bekostnad av den ensidigt svenskfinska.

I Finland ingick organisationerna till slut en fysisk förening, vilket gick till på följande sätt. 1976 ingicks ett samarbetsavtal mellan Pohjola-Norden och Fadderortsförbundet så att fadderortsverksamheten skulle skötas på Pohjola-Nordens kontor av en förbundssekreterare i vars arbetsuppgifter även ingick vänortskontakterna. Fadderortsverksamheten skulle inte läggas ned förrän en historik skrivits och den förelåg 1981. (Aura Korppi-Tommola: "Vänskapsband över Bottenhavet".) Den förbunds-sekreterare som anställdes 1976, Martin Paulig, övergick år 1981 i Pohjola-Nordens tjänst där han i skrivande stund arbetar som förbundssekreterare med ansvar för vänortsförbindelserna. Att fadderortsrörelsen är djupt förankrad i Finland visar bara det faktum att det på flera håll är svårt att arbeta in benämningen vänort – ystävyyshenkilö.

De adoptivortsförbindelser som planerades och till viss del åtminstone ledde till hjälparbete, har visat sig hållfasta. Från listan över adoptivorter av den 10 mars 1940 innefattande 50 svenska orter återfinns vi 39 som vänortsförbindelser idag. Tre förbindelser har brutits upp på grund av de nya gränserna i Finlands fredsavtal med Sovjetunionen: Helsingborg – Viborg, Kristianstad – Käkisalmi och Karlstad – Sortavala. Fem orter har av någon anledning en ny vänort i Finland, medan Helsingborg och Malmö inte knutit några vänortsförbindelser.

– Vänortsrörelsens utveckling –

I Finland presenterades vänortsrörelsen i Pohjola-Nordens tidning För Norden:

"Det är nämligen alldeles klart, att en under alla förhållanden orubbad, bestående vänskap mellan folken och ett förtroendefullt samarbete, som faktiskt berikar folken, kan skapas endast därigenom, att mellan folken uppstår ett vitt förgrenat, av de enskilda individerna bildat nätverk av personliga vänskapsförbindelser, som samtidigt garanterar största möjliga kännedom om folken och därmed förenad förståelse."

(För Norden, nr 4, 1946, osignerad ledarartikel)

Vänortsrörelsen presenteras här närmast som en fredsrörelse. Den är inte bara ett sätt att markera en samhörighet med historiska traditioner mellan Sverige och Finland, men kanske mer ett sätt att brygga över motsättningar och skapa ökad förståelse mellan de länder och folk som varit på olika sidor under kriget och där relationerna efter kriget var ganska ansträngda, speciellt kanske mellan Norge - Finland och mellan Norge - Sverige. Det som Mowinckel formulerade 1923 hade nu återigen ett allvarligt och manande innehåll: "kjennskap skaper vennskap".

Det står helt klart att utbyggnaden av vänortsrörelsen i Sverige och speciellt Finland till stor del var beroende av det humanitära hjälparbete som fadderortsrörelsen utförde. I För Nordens ledare (4/1946) heter det:

"Otaliga äro de band, som inom ramen för denna hjälpverksamhet knutits. Och för den skull är det även naturligt, att vänorterna i Sverige och Finland utvecklas på basen av dessa förbindelser, att de ömsesidiga kulturförbindelserna följa de banor hjälpverksamheten brutit."

Praktiskt gick man till väga så att i de fall det funnits en lokalförening av föreningen Norden på fadderorten så stiftades en lokalförening av Pohjola-Norden på adoptivorten i Finland och på det sättet fick man till stånd en vänortsförbindelse. Eftersom det hos kommunerna fanns en vilja att fortsätta förbindelserna så hade föreningarna Norden en bra grund att bygga ut sitt lokalförenings- och vänortsnät. På det lokala planet samarbetade de båda föreningarnas representanter om fadder- och vänortsbesök på ett sätt som gagnade dem båda. I Norge och på Island gjorde man också den erfarenheten att vänortsförbindelserna gav möjlighet för bildandet av lokalföreningar.

En kraftig ökning av antalet vänortsförbindelser har skett i Finland och Sverige mellan åren 1976 och 1980, vilket beror på fadderortsrörelsens sammansmältning med vänortsrörelsen.

Tendenserna under 70-talets slut och 80-talet har varit att utbyggda och väl fungerande vänortskedjor i de stora länderna upprättat nya förbindelser med Island, Färöarna och Grönland. Mellan åren 1975 och 1980 steg antalet vänorter på Island från 14 till 25. Trots att Norrøna Félagid på Färöarna bildades år 1951, dröjde det till år 1964 innan Tórshavn slöts in i en vänortskedja. Tórshavn ingår i kedjan Jakobstad, Eslöv, Birkeröd och Asker. Sedan dröjde det till år 1984 innan Eidi slöts till vänortskedjan Herning, Vänersborg, Kangasala, Holmestrand, Siglufjördur och Ålands landskommuner. Tvärå och Klaksvik kom med snart därefter, vilket gör att det nu finns sammanlagt fyra vänorter på Färöarna. Grönland fick med sin första vänort, Upernavik, år 1986.

Hindren för upprättandet av nya vänorter på Island och Färöarna är inte längre de långa avstånden utan mer att de kommuner som ännu saknar förbindelser är befolkningsmässigt små och till sin näringsstruktur skiljer sig markant från sina presumtiva vänortskommuner. Ett vänortsbesök blir för dessa kommuner en mycket stor uppgift, därför finns en stor försiktighet från exempelvis de isländska kommunernas sida. Försiktigheten är ömsesidig. Man har kunnat iaktta en viss försiktighet från exempelvis svenska kommuners sida med att knyta kontakt med kommuner som är alltför olika till storlek och struktur.

Föreningarna Norden tappade ganska snart greppet över den lokala utvecklingen. I en artikel från 1952, publicerad i Frederiksborg Amts Avis, den 16 september 1986 (!), skriver före detta amtskontorchef Mogens Holch under rubriken "Venskabsbytanken trives nu uden kontrol":

"Udvekslingen har i det hele taget fået et sådant omfang, at venskabs-

byudvalget har været nødsaget til at opgive enhver kontrol med den, men heri kan venskabsbyudvalget se et tilfredsstillende resultat af sit arbejde, nemlig at venskabsbytanken har slået an ikke blot indenfor foreningerne Nordens styrelser, men også mere alment i befolkningen, og det var jo det, man ønskede i Sångå Säby i august 1946."

Någon genomarbetad plan för hur vänortsförbindelserna skulle upprättas fanns inte, eftersom styrelserna såg detta som ett led i lokalföreningarnas arbete. Lokalföreningarna skulle ta initiativ till förbindelserna och fungera som sammanhållande och pådrivande kraft när arbetet väl kommit igång. Aktivitetsnivån och engagemanget var och är mycket olika i dessa vänortskedjor. På många orter bedrivs ett initiativrikt och spännande arbete, på andra har förbindelserna fallit samman, det är också naturligt. Dessa förhållanden har vänortsrörelsen i alla fall levt vidare med.

En förutsättning för att vänortsarbetet skall kunna bedrivas framgångsrikt har varit och är ett seriöst intresse från de kommunala myndigheternas sida. Verksamheten är naturligtvis till stor del beroende av de ekonomiska och personella resurser kommunerna kan bidra med.

Förhållandena varierar från kommun till kommun. I en del fall tar lokalavdelningen initiativ till och organiserar det nordiska vänortsutbytet, oftast med ekonomiskt bidrag från kommunen. I andra fall är kommunen på ett aktivt sätt inblandad i vänortsutbytets utformning. Det vore dock fel att tro att det inte finns något vänortsutbyte där det inte finns en lokalavdelning. Som vi har sett har de flesta av förbindelserna med Finland sin upprinnelse i fadderortssystemet.

I många kommuner utgör de nordiska vänortskontakterna endast en del av en internationell kontaktverksamhet som bedrivs av olika skäl. Utvecklingen under 1980-talets slut och 1990-talets början har aktualiserat behov och vilja till regelbundna kontakter med orter och regioner i Europa.

Vänskap och kontakt uppstår då enskilda och organisationer blir konfronterade med varandra och varandras livsvillkor. Den glädje och den nytta dessa människor har av utbytet, de erfarenheter de får med sig hem till sin vardag i arbete och fritid, det utgör måttet på vänortsrörelsens värde.

Även på detta område har föreningarna Norden fungerat som initiativtagare och organisatör, för att sedan andra, myndigheter och organisationer, skall ha glädje och nytta av verksamheten. Vänortsrörelsen är ett viktigt bidrag i den internationaliseringsprocess som griper in i våra lokalsamhällen. På denna idé kan baseras hjälparbete till utvecklingsländerna, miljöarbete i hårt nedsmutsade områden, kommersiella förbindelser mellan handelsstäder, kulturellt utbyte och samverkan, vetenskapligt samarbete, planeringsarbete för att få bukt med en ökande urbanisering, stadsplanering, sjukvårdsplanering, innovationer i kommunal förvaltning, produktutveckling, ungdomsarbete... endast fantasin sätter gränser.

Det officiella nordiska samarbetet

Föreningarna Norden i framför allt Sverige och Danmark var bland de fora där det under kriget fördes en livlig debatt om det fredstida Norden. Både i den offentliga debatten och i informella samtal mellan ledande personer lades grunden till det samarbete mellan länderna som inleddes efter kriget. Föreningarna Nordens uppbyggnad gjorde att de fick en central position både i debatten och som sakkunniga i reformarbetet.

De stora intresseorganisationerna fungerade som aktiva samverkande medlemmar med representation i föreningarnas styrelser. Politiker med bred förankring engagerade sig i föreningarna Nordens arbete. Upplevelserna under kriget hade givit en opinionsmässig omsvängning till en positiv inställning till de nordiska länderna och det nordiska samarbetet både bland befolkningarna och de flesta politiska partier. I Danmark och Sverige höjdes de nordiska frågorna över partigränserna. Föreningarna Norden fungerade som en kanal för det här positiva intresset. Samtidigt präglades föreningarnas agerande av lyhördhet och följsamhet gentemot både sina respektive regeringar och systerföreningar.

I föreningarnas program fanns efter kriget det ekonomiska samarbetet, den gemensamma arbetsmarknaden, sociallagstiftningen och medborgarlagstiftningen placerade i första rummet. Det fanns dock nyanser i dessa frågor som speglar nationella ståndpunkter.

Norge var tveksamt till det goda i genomförandet av sådana reformer. Finland var mycket tveksamt till om landet skulle kunna gå med. Föreningarna i Norge och Finland följde samma linjer. På grund av den tveksamma och försiktiga hållningen från den norska respektive den finländska föreningens sida inskränkte sig föreningarnas gemensamma initiativ till utredningsverksamhet.

Regeringarna var snabbt ute med en rad åtgärder för att närma länderna till varandra. Redan i september 1945 undertecknade socialministrarna en konvention om en gemensam nordisk arbetsmarknad, som ratificerades i november 1946 av de danska och svenska regeringarna.

Konventionen präglades av återhållsamhet eftersom Danmark, Finland och Norge hade stort behov av den egna arbetskraften och försökte hämma tendensen till arbetskraftsvandring till Sverige. Två kommittéer tillsattes vid samma möte 1945, av vilka en skulle följa utvecklingen på arbetsmarknaden, den andra skulle förbereda anpassningen av sociallagstiftningen för att underbygga den gemensamma arbetsmarknaden. Justitieministrarna tillsatte en liknande kommitté för att ställa nya förslag om gemensam lagstiftning. Undervisningsministrarna tog i november 1946 initiativet till upprättandet av en nordisk kulturkommission för att främja gemensamma nordiska strävanden på kulturområdet. I Nordiska Kulturkommissionen hade föreningarna Nordens direktörer platser som resurspersoner.

Även på andra områden, där föreningarna Norden lagt ned en stor del av sitt opinionsbildande och informerande arbete, skedde ovanliga saker. I maj 1950 möttes medlemmarna i parlamentsutskott från Danmark, Norge och Sverige för att gemensamt söka få bort skiljaktigheterna i ländernas medborgarlagstiftning, mötet blev enigt om en harmonisering.

Tiden var också mogen för att ta bort reshindren. Efter motioner i parlamenten tillsattes våren 1951 en nordisk parlamentariker-kommitté som skulle utreda möjligheterna till lättnader för resor mellan de nordiska länderna.

Frågan hade drivits både genom föreningarnas delegerademöten och nationellt. Bland initiativtagarna till och utformarna av förslaget till en nordisk passunion fanns ett antal kända medlemmar i Föreningen Norden.

I samband med att förslaget lades fram författade den svenske socialdemokraten Rolf Edberg debattskriften "Öppna grindarna", som publicerades av den svenska föreningen och såldes av systerföreningarna. Ordförande i den svenska kommittén blev Edberg, Hedtoft i den danska och i den finländska ännu en medlem i föreningen Norden, stadsdirektör Olavi Kajala.

— Ekonomiskt samarbete —

En stor roll i återuppbyggnadsarbetet spelade de internationella gåvorna och krediterna. Marshallhjälpen, USA's plan för ekonomisk hjälp till återuppbyggande av Europa, krävde att de nordiska länderna koordinerade sin ekonomi och handel. Finland stod utanför detta samarbete på grund av relationerna till Sovjetunionen. Beneluxländernas tullunion bidrog även till det stora intresset för nordiskt ekonomiskt samarbete.

Den danska föreningens ordförande, nationalbanksdirektör Carl Valdemar Bramsnæs fann tanken på en tullunion mellan Belgien, Nederländerna och Luxemburg mycket tilltalande, men han varnade samtidigt för alla svårigheter de stod inför. De största förutsättningarna för en tullunion fanns egentligen i Norden, menade han. Bramsnæs var, i likhet med de flesta förespråkarna inom föreningarna Norden, frihandelsvän och internationalist. Ett nordiskt ekonomiskt samarbete kunde vara ett led i ett större europeiskt sammanhang, menade Bramsnæs:

"Bliver der mulighed for at danne en europæisk toldunion, ja så skal vi ikke stå udenfor. Så kan den nordiske toldunion blive et værdifuldt led i det samlede økonomiske samvirke i Europa."

Bramsnæs hade för vana att i varje tal om nordiskt samarbete framhäva de ekonomiska frågorna, så gjorde han även den 14 augusti 1947 vid det nordiska biblioteksmötet. Den här gången fick han en hel del uppmärksamhet i Danmark och även i grannländerna för sin appell till statsmakterna att ta upp frågan om ekonomiskt samarbete till snar lösning.

Utrikes-, handels- och finansministrarna i Danmark, Island, Norge och Sverige, hade sedan sommaren 1947 haft kontakt med varandra för att förbereda de nordiska ländernas koordinerade deltagande i den europeiska organisationen rörande den ekonomiska Marshall-hjälpen. Utrikesministrarna möttes den 27—28 augusti 1947 och föreslog sina regeringar att de skulle tillsätta sakkunniga för att gemensamt undersöka möjligheterna att bygga ut det ekonomiska samarbetet mellan länderna, däribland frågan om att helt eller delvis upphäva tullgränserna. Den 23—24 februari 1948 möttes de igen och bestämde att ett gemensamt nordiskt utskott skulle tillsättas. Den 24 april 1948 höll utskottet sitt konstituerande möte och man valde till ordförande C.V. Bramsnæs.

Föreningarna Norden hade redan 1946 tillsatt en särskild ekonomisk grupp och bara två dagar efter utrikesministermötet höll gruppen sitt möte. Bramsnæs höll ett radiotal i ämnet på kvällen den 30:e och gruppen sände ut ett pressmeddelande som var en uppmaning till delegerademötet att gripa sig an frågan om tullunion. Den norska föreningens representanter var måttligt förtjusta. Statsrådet Oftedal och förlagsdirektör Grieg menade att föreningarnas uppgift borde vara att utreda frågornas

alla nyanser och upplysa allmänheten. Grieg pekade på stämningarna i Norge som var mot en tullunion på grund av att man fruktade konkurrensen från danskt lantbruk och svensk industri. Tullunionsfrågan skulle inte framhåvas menade norrmännen. Den resolution som blev resultatet av mötet mellan delegerade för föreningarna Norden, framhöll "at foreningerne Norden har en særlig betydningsfuld opgave i at lære de nordiske folk at tænke og handle nordisk på det økonomiske område."

Föreningarna skulle alltså arbeta med upplysning om fördelarna med en utvidgning av det ekonomiska samarbetet och särskilt då en tullunion. Den danske statsministern Hans Hedtoft gav i ett radioprogram den 30 april 1948 föreningarna en stor del av äran till att regeringarna nu tog itu med de samnordiska frågorna. Hedtoft avslutade sin hyllning med orden:

"Når foreningen Norden kalder, må vi derfor alle være med."

(Norden 1948/2 sid 2)

Hedtoft var själv medlem i den danska föreningen, vilket man kan komma ihåg när man läser denna maning.

När regeringarnas gemensamma utskott tillsattes ansåg föreningarna att frågan lyfts från föreningarnas uppgifter, men upplysningsarbetet var fortfarande viktigt. Särskilt den danska föreningens tidskrift innehöll debattartiklar och inlägg om frågorna, mest genom Bramsnæs flitiga penna. Försvarsfrågan var inget som föreningarna tog upp, utom mer på ett informerande sätt efter den nordiska försvarskommitténs tillsättning i oktober 1947.

De nordiska ländernas särintressen var emellertid för stora för att dessa projekt skulle genomföras. Regeringarnas gemensamma utskott med Bramsnæs som ordförande redovisade alla svårigheter en tullunion skulle medföra och så låg frågan i stiltje under åren 1950 och 1951. Försvarsförbundet blev inte av. Norge ansökte om medlemsskap i NATO och Danmark följde exemplet. De nordiska länderna stod nu mer utrikes- och säkerhetspolitiskt splittrade än någonsin. För dem som arbetat för och hoppats på en nordisk gemenskap var detta tunga motgångar. I denna situation var det kanske många som med Arne F. Andersson undrade, "behövs föreningarna Norden?" (Nordens tidning 1950/1) För att vara formulerad av en direktör i en av föreningarna var frågan kanske mer att se som retorisk. Andersson formulerade delvis en ny målsättning för den svenska föreningen, med en starkare betoning på medlemsanskaffningen:

"Medlemmarnas intresse är ju i själva verket avgörande för föreningarnas växt och därmed för det nordiska arbetets framgång. Vi måste skapa nordiska folkrörelser."

Genom stora föreningars påtryckningar skulle också regeringarna tvingas till initiativ, så hade den danska föreningen arbetat, så ville Pohjola-Norden arbeta och så ville nu den svenska föreningen gå fram.

— Nordiska Rådet —

Den danske utrikesministern dr. P. Munch föreslog den 13 oktober 1938 å sin regerings vägnar sina kollegor i grannländerna att man skulle upprätta ett gemensamt parlamentariskt organ för att rådslå om det nordiska samarbetet. På så sätt skulle man nå en större fasthet och planmässighet i de nordiska ländernas samverkan. Då idén behandlades vid utrikesministermötet i Helsingfors 20—22 februari 1939 vann den

genklang hos kollegorna från Island, Finland, och Sverige. Men den norske utrikesministern avvisade tanken. Och därmed föll idén.

Tanken fördes fram åtskilliga gånger efter 1945 i det danska folketinget. Efter en uppfordran därifrån föreslog utrikesminister Hans Hedtoft i september 1948 sina kollegor att parlamentariker från de nordiska länderna skulle samlas officiellt för att dryfta nordiska frågor. Tiden var ännu inte mogen för sådant tyckte man i Sverige och Norge, frågan borde lösas inom Det Nordiska Interparlamentariska Förbundet. Försöket att skapa ett skandinaviskt försvarsförbund fick en avgörande betydelse, representanter för alla partier deltog i de avgörande förhandlingarna 1949. När så representanter för parlamenten i Danmark, Norge och Sverige deltog i Europarådets förhandlingar från sommaren 1949, stod det klart att tiden också var mogen för ett nordiskt parlamentariskt organ.

Statsminister Hans Hedtoft tog det avgörande initiativet till skapandet av Nordiska Rådet vid Det Nordiska Interparlamentariska Förbundets möte den 13 augusti 1951. Ett utskott tillsattes för att skriva ett utkast till stadgar för rådet. Uppdraget gavs till socialdemokraterna Hans Hedtoft, Karl-August Fagerholm och Oscar Torp, samt till de konservativa Sigurdur Bjarnason och Nils Herlitz. Hans Hedtoft var aktiv medlem i danska föreningen Nordens centralstyrelse, Fagerholm hade i flera år varit vice ordförande i Pohjola-Norden och valdes 1950 till ordförande för föreningen, Nils Herlitz var känd som en av de personer som varit med vid starten av föreningarna 1919 och hade sedan dess oförtrutet arbetat inom den svenska föreningen. Tiden var nu mogen, efter omröstningar i parlamenten anslöt sig Danmark, Island, Norge och Sverige.

Nordiska Rådet kunde öppna sin första session den 13 februari 1953. Fagerholm fick med beklagande konstatera att Finland inte kunde ansluta sig på grund av de speciella relationerna till Sovjetunionen, vars misstänksamhet var stor. Från sovjetiskt och kommunistiskt håll riktades hård kritik mot det nya nordiska organet som misstänktes driva Sverige in i NATO. Angreppen drabbade även Pohjola-Norden för sitt samröre med nordiska kretsar. Pohjola-Norden inriktade sitt arbete på upplysning om Nordiska Rådet och samlade en mängd nya medlemmar, opinionsundersökningar visade också att den finländska befolkningen ville delta i det nordiska sammanhanget.

I sitt programtal vid Nordiska Rådets öppnande den 13 februari 1953 hyllade statsminister Hans Hedtoft föreningarna Nordens insatser:

"Hele det 'private' nordiske samarbejde er siden 1919 blevet systematisk opmuntret og udbygget af foreningerne Norden. Deres indsats fortjener ved denne lejlighed en særlig understregning. Ved deres mangesidige virke, ikke mindst gennem venskabsforbindelserne, har de i høj grad hjulpet med til at skabe det folkelige grundlag for de resultater, der er opnået både ad privat vej og ved statsmagternes indsats."

Att föreningarna Norden betytt något för Hedtoft själv intygar det faktum att han var en mångårig och aktiv medlem i den danska föreningen. Inom föreningarna hade samlats en betydande sakkunskap som tagits i bruk genom en del utredningsverksamhet och inte minst i Nordiska Kulturkommissionen som började sitt arbete 1947. Många av de projekt som NKK ville driva fick föreningarna Norden ta över ansvaret för att genomföra, helt enkelt för att det inte fanns några andra organ som var lämpade. Sakkunskapen dokumenterades även på annat sätt. Frantz Wendt, den danska föreningens verkställande direktör sedan 1943, anställdes av danska folketinget som sekreterare för Nordiska Rådet.

Samtidigt inträdde nu en ny tid. De parlamentariker som tidigare haft föreningarna Norden som en opolitisk plattform för sitt nordiska engagemang hade nu ett parlamentariskt organ som forum. Behovet av föreningsplattformen var inte nödvändigtvis så stort längre och man kunde förvänta sig att de politiska initiativen skulle tas i Nordiska Rådet, inte genom föreningarna Norden. Föreningarnas initiativ och idéer hade tidigare riktats till de nationella regeringarna. Från och med nu hade man en rad officiella samsamarbetsorgan att vända sig till, alla med egen sakkunskap. De ställdes inför nya krav och uppgifter som hade konsekvenser även organisatoriskt. Utvecklingen i samsamarbetet mellan länderna gick mot gemensamma samsamarbetsorgan, men föreningarna var fortfarande organiserade nationellt.

— Föreningarna Nordens Förbund —

Nordiska Rådets presidium föreslog år 1966 att föreningarna skulle få statsstöd med motiveringen:

"För Rådets eget arbete liksom för hela det nordiska samsamarbetets utveckling är... den opinionsbildande verksamhet, som föreningarna Norden bedriver, omistlig."

Från Rådets sida var det här ett erkännande till föreningar som stod på en vacklande grund. Frågan om föreningarnas uppgifter hade aktualiserats med Nordiska Rådets bildande och när inget blev av de stora samnordiska projekten var krisen bara alltför uppenbar. Föreningarna hade kommit på efterkälken organisatoriskt med ett haltande samsamarbete mellan de nationella föreningarna samtidigt som det officiella arbetet byggdes upp och effektiviserades. Självkritiken var hård och uppriktig. Föreningarna Norden stod inte i centrum för någon debatt längre och verksamheten höll på att akterseglas av Nordiska Rådet och andra samsamarbetande organ. Föreningarna behövde en förnyelse av sitt idéinnehåll som tog hänsyn till bland annat Europa-frågan och som på nytt förde fram dem i spetsen för samsamarbetsdebatten. Administrativt var man kvar i den modell man haft sedan 1920-talet och en reorganisering av verksamheten var nödvändig.

Diskussionerna i samband med den "nytänkingskommitté" som tillsattes 1962 gav till resultat att föreningarna formaliserade sitt samsamarbete genom en samsamarbetsöverenskommelse i ett Föreningarna Nordens Förbund (FNF) antagen i Reykjavik 1965. En särskilt drivande kraft i arbetet var den norska föreningens dåvarande ordförande, förlagsdirektör Henrik Groth. FNF skulle fungera som ett rådgivande organ i likhet med delegerademötena, men samtidigt föreningarnas ansikte utåt, vilket inte minst var viktigt i kontakterna med Nordiska Rådet.

Ett gemensamt handlingsprogram formulerades 1966 med relationerna till Europa som en central punkt. Här framfördes krav på Nordens aktiva medarbetarskap i byggandet av det nya Europa. Som en oundgänglig förutsättning för detta måste Norden gå Europa till mötes som en nära samsamarbetande enhet.

Handlingsprogrammet var det första som gjorts gemensamt sedan föreningarna bildades och det innehöll riktlinjer för det fortsatta arbetet på en rad områden: ekonomisk politik, trafikpolitik, regionalplanering, socialpolitik, medborgarrätt, gemensam lagstiftning, kulturellt samsamarbete och samsamarbete utanför Norden. Trögheten i den nordiska samsamarbetsprocessen måste övervinnas, hette det i handlingsplanen, därför måste Nordiska Rådet få beslutanderätt, till en början på en rad avgränsade områden. Denna sista del bör ha varit omdiskuterad, eftersom föreningarna själva inte

kunnat enas om att ge sitt förbund någon beslutanderätt. Handlingsprogrammet har fyllt funktionen av styrmedel för de nationella föreningarnas verksamhet, de opinionsbildande och idégivande delarna har under slutet av 1980-talet fått större betydelse.

Det har inte varit helt lätt att enas om vilken ställning Föreningarna Nordens Förbund skall ha i förhållande till de nationella föreningarna. Mellan föreningarna kan spåras olika inställning till vilken styrka förbundet skall ha i relation till de nationella föreningarna, om det skall fungera som en överorganisation, utrustas med beslutanderätt etc. Med detta sammanhänger olika betoning av förbundets roll som föreningarnas gemensamma ansikte utåt gentemot dess koordinerande och utredande uppgifter.

Det finns en stor obalans i fråga om de nationella föreningarnas resurser, något som man till en början tänkte skulle kunna kompenseras genom uppbyggandet av ett gemensamt sekretariat. Planerna på ett sådant sprack, ungefär samtidigt med Nord-ek-planen, och föreningarna blev starkt upptagna med de egna organisatoriska och ekonomiska problem. Förbundets sysslor sköttes till en början av Gerhard Arnesen på den norska föreningen, vid sidan av sina arbetsuppgifter som direktör. Han fungerade även som redaktör för den år 1969 startade gemensamma tidskriften Vi i Norden. Därefter förflyttades FNF:s funktioner med bland annat redigering av Vi i Norden till den svenska föreningen, där Åke Landqvist skötte dem inom ramen för sin tjänst som förste sekreterare. Först från den 1 januari 1977 upprättades ett fristående förbundssekretariat och Åke Landqvist anställdes som förbundssekreterare med redaktionsansvar för Vi i Norden. Förbundssekretarposten har sedan innehafts av Gustav af Hällström (1979), Kari Salo (1983) Borghor S. Kjærsted (1984) och Lars S. Hauge (1988). Med tillsättandet av Lars Hauge, som för övrigt ikläder posten som generalsekreterare, har en förstärkning av förbundets roll i relation till de nationella föreningarna skett.

Relationerna mellan Föreningarna Nordens Förbund och Nordiska Rådet har varit föremål för överläggningar, första gången 1967, andra gången 1974 och sedan mer regelbundet. I korthet skulle man kunna säga att föreningarna Norden i relation till de officiella samarbetsorganen har funktionen av att vara opinionsbildande, informerande och idégivande.

På informationsområdet formades tidigt en samverkan så att föreningarna Norden verkar för att sprida information om Nordiska Rådet och Nordiska Ministerrådet så effektivt som möjligt. I det sammanhanget kan nämnas medverkan i Nordiska Rådets 25-årsjubileum, där föreningarna bland annat gav ut en bok om det nordiska samarbetet och Rådets arbete. Föreningarnas aktivitet inskränker sig inte bara till att distribuera de officiella organens material utan gäller även produktion av bland annat läromedelsmaterial kring nordiska samarbetsfrågor. Under 1980-talet har samverkan utbyggts ytterligare genom de regionala informationskontor som öppnades 1981 och som nu finns i Akureyri, Alta, Göteborg, Umeå, Jyväskylä och Vasa. Beslut fattades den 4 mars 1981 av Nordiska Ministerrådet att stödja regional informationsverksamhet i regi av föreningarna Norden. Efter en försöksperiod fram till 1984 och efter en viss ryckighet i finansieringen har framtiden för dessa kontor säkrats. Kostnaderna bestrids till hälften av Nordiska Ministerrådet och till hälften av regionala myndigheter och andra intressenter. Fler informationskontor med andra finansieringsformer har öppnats i Malmö, Norrköping och Karlskrona.

Informationskontoren har till uppgift dels att sprida information om det officiella nordiska samarbetet och om nordiska fonder och stödordningar. Dels koordinerar kontoren de nordiska aktiviteterna i regionen genom breda kontakter med kommunerna och deras inrättningar som bibliotek etc samt regionens organisationsliv. Dels

fungerar kontoren som distriktsorgan för föreningarna Norden och har där en viktig uppgift som länk mellan lokal- och centralföreningarna. Förhållandena i Danmark gör att man där inte är betjänta av några regionala informationskontor utan mer ett rikstäckande organ för debatt och information. Genom en överenskommelse med Nordiska Ministerrådet startade den danska föreningen 1986 tidskriften Nord Nu, med Michael Bjærrum som redaktör.

—Föreningarnas initiativ—

Misslyckandet med den nordiska tullunionen innebar en svår påfrestning för framför allt den danska föreningen. De ivrigaste förespråkarna för ett närmare ekonomiskt samarbete mellan de nordiska länderna hade ända sedan föreningarnas bildande funnits inom denna förening och medlemsuppbyggnaden hade skett med detta mål för ögonen. Den danska föreningens ordförande Bramsnæs var en oerhört drivande kraft i arbetet. År 1959 tvingades han och de andra förespråkarna konstatera att den nordiska tullunionen:

"...på sin höjd kunde tjäna som ämne till avhandlingar för framtida forskare av nordiskt samarbete."

(Veikko Karsma. För Norden 1959/4.)

Bramsnæs var en gammal man och avgick från ordförandeposten. Därefter gick den danska föreningen kräftgång medlemsmässigt. Men en del närde den förhoppningen att det nordiska ekonomiska samarbetet ändå skulle växa fram steg för steg, precis som det övriga samarbetet, som något naturligt och självklart med allas godkännande. Arbetet blev återigen långsiktigt inriktat på informations-, kultur- och kursverksamhet.

I debatterna kring de stora samnordiska projekten Nordek och Nordsat var det märkvärdigt tyst från föreningarna Norden. Ungdomsverksamheten utgjorde visserligen ett undantag men varken de eller föreningarna Norden kunde eller ville driva någon egen aktiv ståndpunkt i de här frågorna. Orsakerna får sökas i flera förhållanden. Föreningarnas medlemsuppbyggnad är en. I åtminstone den svenska föreningen har medlemmarna inte aktivt försökt påverka ledningen i någon större utsträckning. Knappast några motioner har lämnats till fullmäktigemötena om en större aktivitet. Denna passivitet bottnar i lokalavdelningarnas inriktning på kulturell och opolitisk verksamhet. När föreningarna varit aktiva i samnordiska projekt har det berott på drivande personer i styrelserna på de nationella föreningarna. Ordförandenas betydelse kan nog inte överskattas.

Det räcker dock inte att en förening har en drivande och inflytelserik ordförande som vill påverka den nationella regeringen. Föreningarna Norden bygger sitt samarbete på samma princip om consensus som präglar det officiella samarbetet. Det har länge betytt att några aktiviteter genom Föreningarna Nordens Förbund inte varit möjligt om inte alla föreningarna var eniga. Respekten för systerföreningarna har också gjort att de nationella aktiviteterna hämmat de andras ställningstaganden. Ett exempel på stämningarna under Nordek och EG-debatterna under 1960-talets slut och 1970-talets början är den svenska föreningens utgivning av direktör Thor Støres skrift "Nytten av Norden".

Personer inom regeringen Erlander menade att debatten i hög grad dominerades av EG-frågan, Norden borde uppmärksammas. Detta borde vara en uppgift för föreningarna Norden, lämpligen genom en debattskrift. Åke Landqvist fick kontakt

med en norsk författare. Med vetenskapen om att de nordiska länderna återigen stod vid en skiljeväg, föreslog han och den svenska föreningen att skriften borde ges ut av Föreningarna Nordens Förbund. Förslaget avvisades från norskt och danskt håll. Frågan var inrikespolitiskt känslig och borde diskuteras nationellt. En samnordisk debatt kunde väcka ont blod. Det kanske är onödigt att påminna om de norska och danska ordförandenas engagemang för Norges och Danmarks anslutning till den Europeiska Gemenskapen. Så kom det sig att en skrift om nordiskt samarbete, skriven av en norsk författare gavs ut år 1968 av en svensk förening. Som en parentes kan tilläggas att de språkpedagogiska ambitionerna slog igenom även här. Boken gavs ut på riksmål - "de nordiska språkens medelproportional." skrev Yngve Kristensson i förordet.

— Personligt engagemang —

Medan många av föreningarnas ordföranden haft en partipolitisk förankring och utifrån detta drivit sitt engagemang, så vill jag i det här sammanhanget lyfta fram borgmästare Yngve Kristensson som ett exempel på motsatsen. Kristensson var ordförande åren 1957 – 1970 och ledde föreningen in i en aktiv period där man bland annat engagerade sig för det gränsregionala samarbetet, miljöfrågor, för samnordisk hjälp till tredje världen, frågan om kommunal rösträtt för invandrare och hemspråksundervisning.

Kristensson är jurist och har ingen partipolitisk anknytning. Under sin tid som lagman vid hovrätten i Övre Norrland 1948 – 1956 var han verksam som ordförande i Västerbottens läns distrikt av föreningen Norden samt i lokalavdelningen i Umeå. Han var sedan borgmästare i Stockholm åren 1956 – 1967. Kristensson har många personliga upplevelser från mottagandet av flyktingar från Finland och från konsekvenserna av arbetskraftsinvandringen till Sverige. Han berättar hur han skakades av att att se hur de finskspråkiga barnen behandlades som mindre vetande i de svenska skolorna. Under inflytande av dessa upplevelser och av sin fru, som ursprungligen kom till Sverige som hungrigt och blekt flickebarn från ett krigshärjat Wien efter första världskriget, blev Kristensson en varm förespråkare för tvåspråkighet. Alla invandrabarn skulle ges möjlighet till hemspråksundervisning.

Kristensson engagemang i miljöfrågor går tillbaka till 1960-talets början, även detta som resultat av personliga upplevelser. Som sommarboende i Glommen, Falkenberg, upplevde han och hans familj resultat av nedsmutsningen i havet. Dessutom kunde han på nära håll se vart det ledde med en ohämmad satsning på turism och fritid på bekostnad av naturvårdsintressen. Som ordförande i Föreningen Norden kunde Kristensson bedriva ett framgångsrikt arbete på de här områdena. Hans egen förklaring till att det var möjligt är att han stod fri från partipolitiska eller andra intressen. Föreningen, liksom Yngve Kristenssons person, åtnjöt ett förtroende bland politiker och organisationer eftersom den inte kunde misstänkas för att gå någons ärenden.

På initiativ av Yngve Kristensson arrangerade föreningarna Norden den 29 och 30 juli 1963 en konferens i Landskrona med temat "Fritid och natur i Norden". Runt 150 representanter för myndigheter och organisationer aktiva inom området i Danmark, Finland, Norge och Sverige, företrädare för Nordiska rådet och kommunala förtröendemen från Själland och Skåne samlades. Anledningen till att Sveriges jordbruksminister Eric Holmqvist, landshövding Gösta Netzen och alla de andra samlades i just Landskrona var att staden var pionjär när det gällde rening av avloppsvat-

ten. Detta borde uppmärksammas samtidigt som deltagarna på konferensen diskuterade hur man skulle möta ett allt större utnyttjande av naturen för fritid och rekreation. Stora delar av den arbetande befolkningen skulle få en starkt ökad fritid i och med införandet av fyra veckors semester och fria lördagar. De nordiska länderna borde stå beredda att möta dessa behov från befolkningarna i de nordiska länderna och dessutom för stora grupper från det delvis mycket trångbebyggda övriga Europa. Konferensen kom fram till att det måste till en gemensam naturvårdslagstiftning och en gemensam planläggning för användning av mark till fritidsändamål i de nordiska länderna. I det arbetet borde man bortse från gränserna mellan länderna och se till så att medborgare från grannländerna hade samma rättigheter som de egna invånarna.

I Landskrona-konferensen förenades två av de teman som ligger Kristensson så varmt om hjärtat, miljön och det gränsregionala samarbetet. Föreningarna hade samlat på sig en del erfarenheter redan på det gränsregionala samarbetsområdet, främst genom de så kallade Nordkalottkonferenserna.

—Gränsregionalt samarbete—

Föreningarna Norden i Finland, Norge och Sverige hade sedan kriget haft en rad gränskonferenser, bland annat en i Narvik 1953. I olika sådana sammanhang diskuterades bland annat det kulturella samarbetet. Nordkalotten var föremål för diskussioner i bland annat Nordiska Rådet där en rad industriella projekt var av särskilt intresse. Ett av de mest spektakulära projekten var det så kallade Atlantprojektet, som gick ut på att Torne och Kalix älvar skulle ledas över till Atlanten och att ett stort vattenkraftverk skulle byggas i Sverige.

Då Veikko Karsma fick det här beskrivet för sig vid en konferens 1958 var han överväldigad. En fantastisk plan tyckte Karsma och flera med honom. Det som slog honom när han talade med lokalbefolkningen var dock att de inte delade hans uppfattning om den storslagna planen. Karsma drog slutsatsen att lokalbefolkningen borde få komma till tals, det gällde att skapa ett forum för detta. Två personer som särskilt bör nämnas i sammanhanget är riksdagsman Ragnar Lassinantti, Sverige, och landshövding S Mattsson, Finland. Utan deras insatser hade kanske Karsmas idé inte blivit verklighet.

Den 5–7 mars 1960 hölls i Torneå den första Nordkalottkonferensen och den tog upp en rad brännande frågor om kommunikationer, näringsliv, gränshandel, turism och kultur. Reaktionerna var positiva och röster höjdes för att konferensen borde göras permanent som institution, vilket Nordiska Rådet även rekommenderade regeringarna att låta landshövdingar och fylkesmän dryfta. Ett speciellt kulturråd bildades i samband med kulturkonferensen i Kiruna 1962. Sedan dess har konferenserna hållits i stort sett vart annat år. Föreningarna Norden fick regeringarnas uppdrag att sköta dessa arrangemang med deltagande av kommuner, fylken och län. Man upptäckte dock tidigt att de nationella gränserna satte hinder för utvecklingen av samarbetet i regionen, man kom oftast inte längre än till resolutioner. Ländernas olika kommunallagstiftning satte hinder för utvecklingen av samarbetet. Här tog Kristensson på nytt initiativ.

Vid en konferens i Karlstad den 19 och 20 augusti 1967, "Nordisk gränsregion. Näringspolitik och samhällsservice", togs initiativ för att utreda det gränsregionala samarbetets möjligheter. Direkt efter Karlstad-konferensen väcktes ett medlemsförslag i Nordiska rådet om gränskommunalt samarbete. Regeringarna borde genom-

föra sådana ändringar i kommunallagstiftningen och annan lagstiftning så att det blev möjligt att skapa fasta former för samarbete mellan kommunerna över riksgränserna. Frågan var föremål för ett långt utredningsarbete, men 1977 undertecknades en överenskommelse om gränskommunalt samarbete.

— Miljö —

Initiativ till en nordisk miljöårdskonvention förankrades genom seminariet "Nordisk gränsregion miljöård och urbanisering", i Göteborg 1969. Arrangör var Föreningarna Nordens Förbund och initiativtagare var återigen Yngve Kristensson. Seminariet, som samlade en rad befattningshavare på olika nivåer med miljöfrågor som arbetsområde, föreslog en nordisk miljöårdskonvention. Med en regional konvention kunde de nordiska länderna manifesteras en sammanhållning inför det europeiska naturvårdsåret 1970 och FN:s miljökonferens i Stockholm 1972. Ett medlemsförslag i Nordiska Rådet gav sedan en miljöårdskonvention år 1976.

I det här sammanhanget vill jag gärna nämna Yngve Kristenssons miljöpris, som alligen delas ut till personer som gjort särskilda insatser för miljön.

I takt med att naturens varningssignaler blivit starkare har de flesta länder börjat erkänna att miljöproblemen inte erkänner några nationsgränser. Nordiska Rådet har vid ett flertal tillfällen haft uppe frågorna till debatt. 1990-91 har av Nordiska Rådet, Nordiska Ministerrådet och Föreningarna Nordens Förbund utlysts till nordiskt miljö- och biologiår. Föreningarna Nordens Förbund gavs av de officiella samarbetsorganen i uppdrag att ta hand om koordineringen av verksamheten i detta miljöår. Miljöåret planerades att genomföras i ett brett nätverk där miljö och kultur går hand i hand i en livsbejakande manifestation.

— Språkfrågor —

Det är nog ingen överdrift att påstå att föreningarna i Sverige och Finland haft speciella relationer till varandra även efter 2:a världskriget. En stor fråga som dessa föreningar gemensamt arbetade med var invandrarfrågor och den finländska arbetskraftens flyttningar till Sverige.

Pohjola-Norden har sedan starten vinnlagt sig om att vara en två-språkig förening och under kriget fick den förankring inom båda språkområdena. Det betyder inte bara att exempelvis tidskriften och andra publikationer ges ut både på svenska och finska, verksamheten bär en tydlig prägel av försök att överbrygga språkklyftorna. Parallellt med uppbyggandet av vänortsrörelsen mellan de nordiska länderna arbetade Pohjola-Norden med utbytesverksamhet mellan svenskspråkiga och finskspråkiga bygder. Svenskspråkiga barn reste till finskspråkiga hem för att lära sig finska och vice versa. Intresset för detta utbyte var ganska stort och utgjorde ett bidrag till överbryggandet av språkklyftorna och förståelsen mellan de finsk- och svensk-språkiga befolkningsgrupperna.

Den stora utvandringen av finsk arbetskraft till Sverige under 1950-talet ledde till missstämningar både i Sverige och Finland. I Sverige upprördes opinionen av vad man uppfattade som en utbredd kriminalitet och alkoholmissbruk bland invandrarna från Finland. En svensk tidning krävde införande av passtvång mellan de båda länderna. Ordförande i Pohjola-Norden var socialdemokraten K. A. Fagerholm.

Gustav af Hällström, föreningens nuvarande direktör kan berätta hur djupt känslomässigt engagerad Fagerholm var i finnarnas situation i Sverige. Stora delar av den unga arbetskraften tvingades emigrera för att få sin utkomst, det betydde påfrestningar i det finländska samhället liksom anpassningssvårigheter för individerna. Fagerholm var övertygad om att något borde göras från föreningarna Nordens sida. Veikko Karsma, den dåvarande direktören i Pohjola-Norden, uttrycker vad man ville:

"Våra barn som under krigsåren överflyttades till Sverige har försvenskats, och detta blir fallet även med de övriga." ...Sverige beflitar sig på ett föredömligt sätt om svenskhetens bevarande i utlandet. Vad kan vi i detta avseende peka på för våra landsmän?"

(För Norden 1957/1. Veikko Karsma.)

Inom Pohjola-Norden menade man att en stor del av finnarnas anpassningssvårigheter bottnade i bristande språkkunskaper och man anordnade bland annat funktionskurser i lokalföreningarna inom Centralförbundet för de finska föreningarna i Sverige samt lägerskolor för barn i skolåldern. Den 28 maj 1960 tillsatte den svenska föreningen Norden en nämnd för finskspråkig verksamhet i Sverige, med Yngve Kristensson som ordförande och Ragnar Lassinanntti som vice ordförande. I nämnden fanns representanter för Skolöverstyrelsen, Arbetsmarknadsstyrelsen, Arbetarrörelsens Bildningsförbund, Centralförbundet för finska föreningar i Sverige, Finska Arbetstagarnas i Sverige Riksförbund och Sveriges Finlandsföreningars Riksförbund. Samarbetet gav genast resultat.

På initiativ av föreningen Norden började Sveriges Radio ge sändningar för finskspråkiga. Språkkurser och folkbildningsarbete tog fart. Det viktiga var inte bara att finländarna fick lära sig svenska om de bodde i Sverige. De språkliga minoriteterna skulle också säkras möjlighet till kulturell aktivitet på sitt eget språk, det var en grundtanke som idag kan tyckas självklar men som då genomfördes med ett stort mått av idealism.

Även på andra sätt skulle invandranas situationen göras bättre. Många hade väl i likhet med Yngve Kristensson sett och upprörts över de finska skolbarnens situation i de svenska skolorna. Skolbarnen borde få undervisning i sitt hemspråk, det var ett krav som formades i den finskspråkiga verksamhet som bland andra den svenska föreningen Norden drev.

Ur denna verksamhet formulerades också idén om kommunal rösträtt och valbarhet för medborgare i annat nordiskt land. En reform som Yngve Kristensson tidigt engagerade sig för och fick se förverkligad i Sverige och Finland år 1976.

Det vore fel att helt utelämna insatserna för nordisk språkförståelse i det här sammanhanget. 1980—81 utnämndes till det nordiska språkåret. Det är den hittills kanske störsra genomförda tema-aktionen, med en mycket stor bredd av arrangemang för att stimulera till läsning och förståelse av grannlänarnas språk.

Avslutande diskussion

I 1990-talets inledning står återigen de nordiska ländernas förhållanden till Europa högst upp på den utrikespolitiska dagordningen. Det finns en stor villrådighet när det gäller det nordiska samarbetets innehåll och organisation. De flesta är eniga om att det nordiska samarbetet är bra, men vad skall nu ske? Integrationen inom den Europeiska Gemenskapen har en fart som lämnar de nordiska länderna efter, trots att nordisterna hävdar att förutsättningarna för en framgångsrik nordisk integration borde vara större än i övriga Europa.

Samtidigt sker en utveckling som hälsas med glädje, efterkrigstidens järnridå rivs ner och ett nytt Europa ser ut att födas. Men det sker inte utan vända. Konflikter som konserverats från mellankrigstiden och fredsuppgörelsen 1945 kräver nu lösningar. Nationer som vill återförenas, nationer som kräver statlig suveränitet, etniska motsättningar, allt detta måste lösas och allt detta påverkar de nordiska länderna. Vi upplever att allt fler nationella problem kräver internationella lösningar, men vi är samtidigt osäkra på hur den internationella omgivningen kommer att se ut inom den närmaste framtiden. Det nordiska samarbetets framtid står på spel, men det finns inte så mycket av debatt kring vad som är uppnått och vad som behöver göras.

Vad har nu detta med föreningarna Norden att göra? De är ideella föreningar och har väl inget med denna politiska verklighet att göra? Jo, jag tror de har det i allra högsta grad. Låt oss titta på föreningarna Nordens mål med verksamheten.

— Mål och organisation —

Föreningarna Norden har satt som gemensam uppgift att stärka gemenskapen mellan de nordiska folken. Detta skall ske genom att man främjar utbytet på kulturella och andra områden, arbetar för samverkan mellan de nordiska länderna på statlig, regional och kommunal nivå samt bidrar till samarbete mellan de nordiska folken i internationella sammanhang.

Föreningarna Norden finns i Danmark, Island, Finland, Färöarna, Norge, Sverige och på Åland. Idag har de sammanlagt ca 110 000 medlemmar. År 1965 skapades Föreningarna Nordens Förbund som ett gemensamt samordningsorgan. Tidigare koordinerades verksamheten bland annat genom årliga delegerademöten. Trots att målsättningen är att riva ned betydelsen av nationsgränser mellan länderna, så är de nationellt organiserade. Den respekt för den statliga suveräniteten som präglar det nordiska samarbetet är också ett kännetecken för föreningarnas arbete. Den uppfattningen kommer ofta till uttryck att samarbetet mellan länderna skall växa fram som något naturligt och självklart. Inget får påtvingas någon.

Fram till andra världskriget kan de karakteriseras som elitföreningar. Medlemsbasen var begränsad till de styrande skikten i samhällena från privat och offentligt område. I samband med samhällsutvecklingen under 2:a världskriget genomgick föreningarna genomgripande förändringar. Den nordiska tanken fick fäste i breda folklager i samtliga nordiska länder och föreningarna Nordens medlemstal ökade kraftigt i framför allt Danmark, Sverige och Finland. Den norska föreningen Norden fick bedriva underjordisk verksamhet och hjälpverksamhet och vann erkännande hos

befolkningen för sina insatser. Den isländska föreningen markerade Islands nordiska tillhörighet under självständighetsprocessen. Förenklart kan man nog säga att föreningarna i Danmark och Finland samlade medlemmar därför att nordismen innebar ett avståndstagande från nazismen. Opinionen i Sverige gjorde att den svenska föreningen kunde inleda en omorganisation så att snart alla betydande intresseorganisationer kom att ingå som samverkande medlemmar. Denna modell anammades även av de andra föreningarna när tillfälle gavs efter kriget. Dessutom kunde föreningarna bygga upp lokalavdelningar och kom att bli allt mer rikstäckande i sin verksamhet.

Detta skedde samtidigt som vänortsförbindelserna byggdes upp, parallellt med fadderortsförbindelserna mellan Sverige och Finland. Föreningarna Norden blev nu medlemsorganisationer och sedan dess har arbetet riktats dels inåt mot de egna medlemmarna och lokalavdelningarna, dels utåt mot både officiella samnordiska organ och mot nationella beslutsfattare, förvaltningar och organisationer. Dessa båda inriktningar verkar fungera som kommuniserande kärl vilka är beroende av varandra. Kontakterna med de officiella organen bygger på att föreningarna har en utbredning och förankring geografiskt och organisatoriskt i sina samhällen.

För att på något sätt kunna hålla jämna steg med utvecklingen i det officiella samarbetet bildades år 1965 Föreningarna Nordens Förbund. Föreningarna var nu inte längre först i utvecklingen men behövde ett gemensamt organ för att bättre kunna hålla kontakten med de samnordiska officiella organen.

Föreningarnas funktion i det officiella samarbetet är i dag i huvudsak att förmedla idéer och att förankra det nordiska samarbetet bland befolkningarna. De har med sig förslag till Nordiska Rådet och bär med sig information i den andra riktningen, till sina medlemmar, medlemsorganisationer och till befolkningen i övrigt. Ett exempel är det nordiska miljö- och biologiarbete 1990–91 som Föreningarna Nordens Förbund var med och tog initiativet till och som genomförs i samarbete mellan Nordiska Rådet, Nordiska Ministerrådet och FNF. Föreningarna Nordens Förbund står som koordinator för verksamheten under året. När det gäller informationsverksamheten räcker det med att hänvisa till de sex nordiska informationskontor som till hälften finansieras av Nordiska Ministerrådet.

— Kontaktverksamhet —

Föreningarna Norden är verkligen inte ensamma om att bedriva utbyte mellan de nordiska länderna på olika områden. Snart sagt varje organisation, institution och förvaltning har någon sorts av utbyte, eller deltar i någon typ av nordiskt samarbete. Det speciella med föreningarna är att de har som sin huvuduppgift att befrämja dessa inofficiella kontakter. Sedan starten har de genom resor, kurser och konferenser medverkat till att människor som privatpersoner eller i egenskap av olika yrkestillhörighet fått tillfälle att träffa likasinnade från de andra nordiska länderna för att utbyta erfarenheter.

I vänortsverksamheten som byggdes upp efter 2:a världskrigets slut är den tanke manifesterad som formulerades av den norske statsministern Mowinckel år 1923: "kjennskap skaper vennskap". Vänortsverksamheten som oftast bedrivs i samarbete mellan den lokala föreningen Norden, andra ideella föreningar och kommunförvaltningen bidrar till att skapa det nät av gräsrotskontakter som anses vara kännetecknande för det nordiska samarbetet. Den svenska föreningen har kanske mer än de andra lagt vikt vid att fungera som en "organisationernas organisation".

Föreningarna kan då fungera som förmedlare av kontakter mellan liknande typer av organisationer i de olika länderna. Idag har nog de flesta organisationer som är intresserade ett eget kontaktnät, men i uppbyggandet av dessa kontakter har föreningarna Norden utan tvivel haft en viktig funktion att fylla. Men organisationerna drar nytta av föreningarna genom kurser och konferenser där nationella frågor kan behandlas i nordisk belysning. De nordiska ländernas samhällsliv är tillräckligt lika varandra för att jämförelser skall vara möjliga, men tillräckligt olika för att jämförelser skall vara fruktbara och kunna ge några idéer att ta med hem till den egna verksamheten.

—Kulturverksamhet—

Med de kontaktytor som skapas på dessa sätt kan en spridning av idéer, modeller och intryck ske mellan alla nivåer i samhället. Det kan naturligtvis ske mer eller mindre medvetet. De kurser som föreningarna arrangerar förmedlar bl a kunskaper om ländernas språk och kultur. De fungerar alltså inte bara som förmedlare av kontakt utan även som förmedlare av kultur mellan de nordiska folken.

För många är detta huvudsaken med verksamheten: uppbärandet och bevarandet av en nordisk språk- och kulturgemenskap. I denna typ av nordism kommer de praktiska reformerna i andra hand, det är i första hand den kulturella gemenskapen som skall skyddas och stärkas. Denna typ av nordism har varit den mest seglivade. Under föreningarnas existens har det hela tiden funnits en stark bas i den kulturella verksamheten. Den utgör den resurs från vilken kraften till de politiska reforminitiativen hämtas och till vilken föreningarna kan dra sig tillbaka då den politiska verkligheten inte medger några reforminitiativ.

—Reforminitiativ—

De krafter som genom föreningarna verkat för politiska reformer har varit starka bara under vissa perioder. Dessa perioder sammanfaller med dem då stämningarna i länderna, bland politiker och befolkningar, varit positivt inställda till nordiskt samarbete. De områden där föreningarna varit speciellt aktiva är kultur, undervisning, lagstiftning inom medborgarrättens område samt ekonomiskt samarbete. Inom bland annat dessa områden har föreningarna fungerat som idégivare, idéspredare, påtryckare och organ för information i förhållande till beslutsfattande organ. Det kontaktskapande arbetet har bidragit till att detta varit möjligt.

Genom att rikta kursverksamhet och konferenser till nyckelgrupper har man kunnat både fånga upp och plantera in ideer, vilka sedan kunnat föras vidare till sina rätta fora. Föreningarnas kurser för handels- och bankanställda är ett tidigt exempel på detta. Andra exempel är Nordkalottkonferenserna och de konferenser som hölls kring gränsregionalt samarbete och miljöfrågor under 1960-talet och 1970-talets början.

Den parlamentariska förankringen var livsnödvändig vid föreningarnas bildande och har följt dem sedan dess. Det betyder att föreningarna under sin existens haft kontakter med parlament och regeringar, ämbetsverk, förvaltningar och organisationer. Dessa grupper har bidragit med personer, aktiva eller pensionerade, till föreningarnas styrelser vilket utan tvivel underlättar kontakt till centrala organ. Med de nära

kontakter som finns med organisationer, förvaltningar och politiker är det ibland svårt att urskilja gränserna för föreningarna Nordens inflytande. Vem är det som behöver vem? Svaret är nog att utbytet är ömsesidigt. Föreningarna behöver kontakterna med officiella organ för att nå målen med verksamheten. De andra parterna, vare sig de är intresseorganisationer, kommunala förvaltningar eller nordiska samarbetsorgan kan behöva de ideella organisationerna för att förankra frågor hos befolkningen, fånga upp och sprida idéer eller för att öka den egna kompetensen i kontakt med andra organisationer.

Under andra världskriget lades grunderna för en stor del av efterkrigstidens reformverksamhet. Föreningarna Norden i speciellt Danmark och Sverige var inblandade i denna verksamhet och kunde med stöd av höga medlemstal och förankringen i de stora intresseorganisationerna aktivt arbeta för bland annat den nordiska tullunionen, passfriheten, den sociala medborgarrättslagstiftningen etc. Opinionerna bland befolkningarna var i allmänhet positiva till nordiskt samarbete och föreningarnas ordföranden var personligt engagerade i saken. C.V. Bramsnæs, ordförande i den danska föreningen verkade aktivt för nordiskt ekonomiskt samarbete. Den danska föreningen tycks under den här tiden ha spelat en framträdande roll i debatten och medlemsantalet steg brant. Med slutet på planerna för tullunionen 1959 och med Bramsnæs tillbakaträde från ordförandeposten 1960 inleddes en lång kräftgång i den danska föreningens medlemsutveckling och aktivitet.

I de stora samnordiska projekten Nordek och Nordsat, som rymmer två huvudteman i föreningarnas verksamhet, ekonomiskt samarbete och kultur, har föreningarna Norden däremot inte varit aktiva gemensamt. Detta är egentligen en gåta. Flera faktorer bidrar till att föreningarna Norden inte aktiverar sig i kontroversiella frågor i högre grad. Föreningarna delar det nordiska samarbetets kännetecken med respekt för den statliga suveräniteten. Styrkan ligger i frivilligheten till engagemang, svagheten ligger i kravet på enighet.

Föreningarnas arbete präglas av olika hänsyn: till respektive regeringars utrikespolitik, till vad som är inrikespolitiskt kontroversiellt, till de samverkande medlemmarnas ståndpunkter, till de andra föreningarnas ståndpunkter.

Ordförandernas betydelse får värderas inte bara efter de rent personliga egenskaperna utan också efter hans/hennes eventuella relationer till politiskt parti eller intresseorganisation. En fristående ordförande med idéer och energi kan nog uträtta en hel del inom föreningen av det han/hon önskar. En ordförande med god förankring inom ett politiskt parti låter oftast partilojaliteten vara avgörande i sitt engagemang.

Medlemsuppbyggnaden och verksamheten i lokalavdelningar och distrikt är uppbyggd kring kulturnordism och kontaktarbete. Generellt har det inte kommit några krav från medlemmarna på initiativ i dessa stora frågor. Lokalavdelningarnas kraft går åt till vänortsarbete och kulturella aktiviteter, en kraft som löper ut horisontellt, inte uppåt till beslutsfattare. Det betyder att föreningarna Nordens aktiviteter i reformfrågor i hög grad är beroende av vilka personer som sitter i ledningen för varje nationell förening respektive vilken ställning Föreningarna Nordens Förbund har.

— Idé & verklighet —

Till sist något om Norden och det internationella samhället i föreningarna Nordens verksamhet. Det övergripande målet är att främja den nordiska gemenskapen och lokalavdelningarnas verksamhet är oftast helt inriktad på de nordiska länderna. Det är lätt att uppfatta verksamheten som inkrökt i det nordiska, men jag tror att den bil-

den måste nyanseras en del. Bland de grupper som var med och bildade föreningarna Norden efter första världskriget finner vi bland kulturnordisterna en rad framträdande frihandelsvänner, för vilka nationell protektionism och nationalism var en styggelse. Under andra världskriget hämtades ideerna kring den nordiska gemenskapen ur en föreställning om gemensamma värden som frihet och demokrati. I de här sammanhangen har det nog ofta talats om den nordiska modellen som ett föredöme för den övriga världen. Så sker även idag i debatten om den Europeiska Gemenskapen och då det vi kallar Östeuropa är stätt i förändring.

Om vi bortser från eventuella pekpinnar i den debatten, så hittar vi inom föreningarna Norden en klar strömning som säger att det nordiska samarbetet är ett led i det internationella. Efter de båda världskrigen har verksamheten beskrivits som ett fredsarbete, att öka den mellanfolkliga förståelsen är ett fredsarbete. Men det nordiska kan också utgöra ett skydd mot övermäktiga krafter utifrån, något som har motiverat flera av de stora samarbetsprojekten. Bland föreningarnas medlemmar skulle troligen en stor del säga nej till de nordiska ländernas eventuella inträde i den Europeiska Gemenskapen. De nordiska ländernas självbestämmande samt bevarandet av språk och kultur är viktigast. Kanske skulle en lika stor del säga ja till ett inträde.

Ur ja-sägarnas perspektiv skulle ett gemensamt inträde i den Europeiska Gemenskapen vara önskvärt och stärka de nordiska länderna ekonomiskt samt ge dem ett inflytande i den europeiska integrationsprocessen. De danska och norska föreningarnas ordförande Erik Eriksen och Reidar Carlsen arbetade aktivt för att Danmark och Norge skulle ansluta sig till EG. Den danska föreningen splittrades medan det inte förmärktes några större reaktioner i den norska. För många av dem jag talat med går det utmärkt att förena dessa perspektiv, det nordiska och det internationella, Norden och den Europeiska Gemenskapen.

Kanske håller idén om Norden samtidigt på att utvidgas. När Pohjola-Norden bildades 1924, skedde det på initiativ från bland annat föreningskretsar i Sverige, skandinavismen hade blivit en nordism. Med utvecklingen i Sovjetunionen och det vi ännu kallar Östeuropa tas kontakter upp som varit avklippta sedan andra världskriget. Ser vi möjligen början till en omdefiniering av Norden?

Några fakta om Föreningarna Norden

—Föreningarna Nordens mål—

Föreningarna Norden har som uppgift att stärka gemenskapen mellan de nordiska folken, främja utbytet på kulturella och andra områden, vidga och levandegöra vänortsutbytet genom ett bredare folkligt engagemang, arbeta för samverkan mellan de nordiska länderna på statlig, regional och kommunal nivå samt bidra till samarbete mellan de nordiska staterna i internationella sammanhang.

—Datum för konstituering—

Norden, svensk förening för nordiskt samarbete,	1 mars 1919
Norden, norsk forening for nordisk samarbeid,	12 april 1919
Norden, dansk forening for nordisk samarbejde,	15 april 1919
Norræna Félagid á Íslandi,	29 september 1922
Pohjola-Norden, Centralförbund i Finland för nordiskt samarbete,	17 november 1924
Norrøna Felagid í Føroyum,	19 november 1951
Föreningen Norden på Åland,	6 mars 1970

—Ordförandelängd—

Danmark

Ordförande	Från år
Kammarherre Frederik de Jonquières,	1919
Generaldirektör Michael Kofoed,	1920
Nationalbanksdirektör C. V. Bramsnæs,	1939
Bankdirektör Olaf Hedegaard,	1960
Förre statsministern Erik Eriksen,	1964
Chefredaktör Svend Aage Lund,	1971
Trafikminister Svend Horn,	1973
Direktör Erik Andersen,	1975
Sogneprest Asger Baunsbak-Jensen,	1982
Medlem av folketinget Dorte Bennedsen,	1984

Finland

Ordförande	Från år
Senator Otto Stenroth,	1924
Överdirektör Oskari Mantere,	1937
Senator Leo Ehrnrooth,	1938
Professor Bruno Suviranta,	1943
Talman Karl-August Fagerholm,	1950
Borgmästare Weio Henriksson,	1966
Stadsdirektör Tuure Salo,	1973
Riksdagens vice talman Elsi Hetemäki-Olander,	1988

Färöarna

Ordförande	Från år
Lantbrukskonsulent Hans Jacob Jacobsen,	1951
Folkhögskolerektor Marius Johannessen,	1964
Direktör Eskild Christiansen,	1971
Direktör Kjartan Hoydal,	1976
Konstnär Bárður Jákupsson,	1982
Författare Hedin Klein,	1985
Advokat Demmus Hentze	1990

Island

Ordförande	Från år
Museidirektör Matthías Thórdarson,	1922
Professor Klemens Jónsson,	1926
Riksantikvarie Matthías Thórdarson,	1931
Professor Sigurdur Nordal,	1932
Advokat vid Högsta Domstolen, Stefán Jóh. Stefánsson,	1936
Teaterchef Guðlaugur Rósinkranz,	1952.
Borgmästare Gunnar Thoroddsen,	1954.
Ambassadör Sigurdur Bjarnason,	1965.
Professor Gunnar Thoroddsen,	1969.
Författare Hjálmar Ólafsson,	1975.
Professor Gylfi Th. Gislason,	1984.

Norge

Ordförande	Från år
Höiesterettsassessor E. Hagerup Bull,	1919
Höiesterettsadvokat J.M. Lund,	1926
Forlagsdirektör Harald Grieg,	1939
Regjeringsadvokat Henning Bødtker,	1950
Stortingspresident Nils Langhelle,	1956
Forlagsdirektör Henrik Groth,	1959
Direktör Harald Throne-Holst,	1964
Direktör Reidar Carlsen,	1969
Direktör Helge Seip,	1981
Rådman Reidar Östgård,	1987

Sverige

Ordförande	Från år
Landshövding Louis de Geer,	1919
Kammarrättsrådet Conrad Carleson,	1924
Generaldirektör Karl Axel Fryxell,	1925
Regeringsrådet Gabriel Thulin,	1928
Överståthållare Torsten Nothin,	1937
Generaldirektör Axel Gjöres,	1945
Borgmästare Yngve Kristensson,	1957
Generaldirektör Bertil Olsson,	1970
Förre LO-ordföranden Gunnar Nilsson,	1983
Förre statsministern Thorbjörn Fälldin,	1988

Åland

Ordförande	Från år
Docent Peter Wahlberg,	1970
Landskapskamrer Henrik Gustafsson,	1972
Chefredaktör Hasse Svensson.	1975

— Föreningarna Nordens förbund, FNF —

Föreningarna Nordens Förbund är ett samarbetsorgan i alla frågor som främjar föreningarna Nordens gemensamma intressen. Samarbetsavtalet för Föreningarna Nordens Förbund undertecknades vid delegerademötet i Reykjavik 1965.

Ordförandelängd

Ordförande	Från år
Direktör Harald Throne-Holst, Norge,	1965
Förre statsministern Erik Eriksen, Danmark,	1967
Borgmästare Weio Henriksson, Finland,	1968
Borgmästare Yngve Kristensson, Sverige,	1969
Generaldirektör Bertil Olsson, Sverige,	1970
Direktör Reidar Carlsen, Norge,	1977
Stadsdirektör Tuure Salo, Finland.	1980
Direktör Helge Seip, Norge,	1985
Folketingsmedlem Dorte Bennedsen, Danmark,	1988

— Tidningar och publikationer —

Gemensamma

Nordens Årsbok	1920 - 1929
Nordens Kalender, årsbok,	1930 - 1939
Vi i Norden, tidning 4 nr/år,	1969 -

Nationella tidningar och utgivningsår

Danmark;	Norden,	1943 - 1968
	Nord Nu,	1986 -
Island;	Norræn Jól, årsbok,	1941-54, 1982 -
Finland;	För Norden,	1941-1969
	Pohjola,	1941 -
Sverige:	Nordens tidning,	1943 - 1968, 1982 -
Norge:	Nordens Nytt,	1938-1939, 1949-1964
	Vi i Norden,	1965-68

Föreningarnas utgivning av böcker och småskrifter har under åren varit mycket livlig. Under krigsåren gav till exempel den svenska föreningen ut "Nordens serie", en rad debattinlägg om organiserandet av det fredstida Norden.

Vid flera tillfällen har uppsatstävlingar anordnats, de bästa texterna har ofta publicerats. Här kan nämnas boken "Nordiska tankar", som utkom 1939 och bar med sig många uppslag för det fredstida samarbetet. De nationella föreningarna har givit ut informationsskrifter i skiftande ämnen. Medlemmarna har snart sagt varje år fått årsböcker innehållande ämnen som länderpresentationer, språk- och samarbetsfrågor, konst, litteratur, utvecklings- och miljöfrågor etc.

— Nordiska institut och kursgårdar —

Hindsgavl slott, Danmark. Inköpt av Föreningen Norden och invigd 1923.

Bohusgården, Uddevalla. Byggt 1939 och inköpt av Föreningen Norden den 1 januari 1945 från Uddevalla stad. Invigdes den 21 juni 1945.

Hässelby Slott, de nordiska huvudstädernas centrum för kulturutbyte. Tillkommet på initiativ av den svenska föreningen Norden och invigt den 19 maj 1963.

Biskops-Arnö, Föreningen Nordens institut och Nordens Folkhögskola, inköpt av föreningen Norden med kapital från enskilda, organisationer och myndigheter. Förberett sedan 1930- talet. Invigdes den 12 oktober 1958.

Nordens hus i Reykjavik invigdes 23-25 augusti 1968. Detta skedde efter förslag från föreningarna Norden till Nordiska kulturkommissionen år 1960.

Hanaholmen, kulturcentrum för Sverige och Finland och med en omfattande nordisk verksamhet, tillkom på föreningarna Nordens initiativ och invigdes den 1 juni 1975.

— Informationskontor —

Förutom de 'traditionella' verksamhetsformerna har föreningarna under 1980-talet ytterligare kunnat flytta ut informationsverksamheten genom regionala informationskontor och tidningar. Regionala informationskontor finns 1990 på följande orter:

Finland: Vasa och Jyväskylä.

Island: Akureyri.

Norge: Alta.

Sverige: Göteborg, Malmö, Norrköping, Umeå och Karlskrona.

Danska Foreningen Norden beslutade att inte upprätta något informationskontor. Istället ger föreningen sedan 1986 ut tidningen Nord Nu, ett organ för nordisk information och debatt.

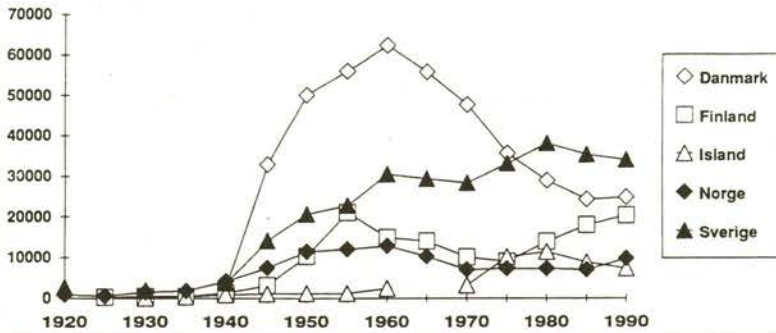
AMERICAN MEDICAL ASSOCIATION
PUBLISHED WEEKLY
CHICAGO, ILL., U.S.A.

Subscription price, \$5.00 per annum in advance.

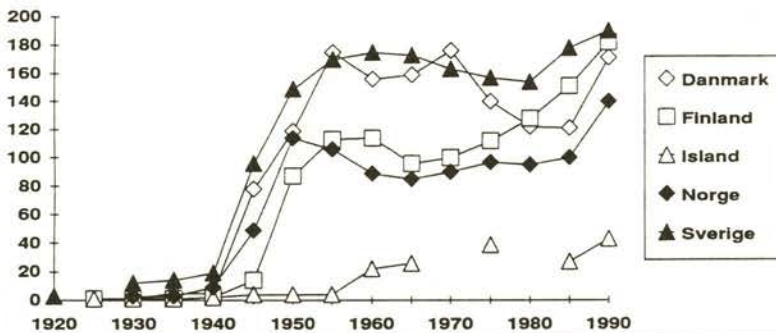
Single copies, 15 cents.
Entered as Second-Class Matter, May 2, 1912, Post Office at Chicago, Ill., under No. 383,241.
Acceptance for mailing at special rate of postage provided for in Act of October 3, 1917, authorized on July 1, 1918.

Statistik

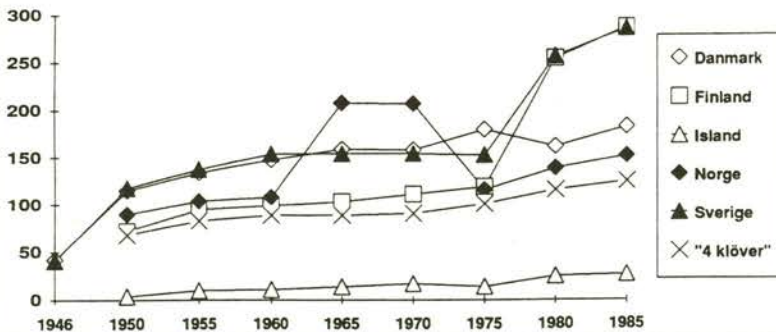
Antal enskilda medlemmar 1920 -1990

Antal lokalavdelningar 1920 -1990

Antal vänorter 1946 - 1985

Idé & verklighet är den första och hittills enda överblicken
över föreningarna Nordens historia. Författaren, Jan A
Andersson är doktorand vid Lunds Universitet.

NORDEN